

LAISVĖ

Šiame numeryje:

GYVOJI LIETUVYBĖ ATSINAUJINIMO ŽENKLE •
APIE PROFESORIŲ STASĮ ŽYMANĄ • KOVO-
JANTI LIETUVA IŠ LAIKO PERSPEKTYVOS • ANT
KULTŪROS IR POLITIKOS LAKTŲ • RAUDONAR-
MIEČIŲ BYLOS IR MOLOTOVO PROVOKACIJOS •
ŽODŽIAI APIE LAISVĘ IR NELAISVĘ • DERLIAUS
METAİ LB VEIKLOJE.

Rašo: INGRIDA BUBLIENĖ, DR. VYTAUTAS
DAMBRAVA, LIUDAS DAMBRAUSKAS, PILYPAS
NARUTIS, DR. ANTANAS MUŠTEIKIS, ALEK-
SANDRAS MAURAGIS, P. ALONAS RAULINAITIS,
KAZYS RAČIŪNAS.

NAUJŲJŲ METŲ PROGA SVEIKINAME BIČIULIUS IR BIČIULES, JŲ ŠEIMAS IR VIŠUS LIETUVIUS, LINKĖDAMI VIENINGŲ, PAKILIŲ IR DARBINGŲ 1989 METŲ. SUTELKIME VISAS SAVO JĖGAS Į LAISVĘ ŽENGIANČIAI TĖVYNEI PADĖTI!

*LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIŲ
CENTRO VALDYBA IR TARYBA,
„Į LAISVĘ.“ REDAKCIJA
IR ADMINISTRACIJA*

Į LAISVĘ leidžia Lietuvių Fronto
Bičiuliai tris kartus per metus.

Redaktorius: Juozas Baužys.

Redakcijos talkininkas: Česlovas Grincevičius.

Administratorius: Jonas Prakapas.

Į LAISVĘ (TOWARD FREEDOM) — a Lithuanian magazine of politics and cultural life published three times a year by Lietuvių Fronto Bičiuliai.

Editor: Juozas Baužys. Business and circulation manager: Jonas Prakapas.

Redakcijos adresas: J. Baužys,
9124 Sandpiper Ct., Orland Park, IL
60462, USA.

Administracijos adresas: J. Prakapas,
14 Thelma Dr., Bakersfield, CA
93305, USA.

Metinė prenumerata: JAV, Kanadoje ir Australijoje — 10 JAV dolerių, Europoje ir P. Amerikoje — 7 JAV doleriai.

Garbės prenumerata: 20 JAV dolerių.

Spausdina „Draugo“ spaustuvė:
4545 W. 63rd St., Chicago, IL 60629.

TURINYS

Vedamieji	2
Perestroika ir laisvės kova	
Stalinas nebuvo vienas	
Riedantis akmuo ir rezistencinės dvasios stoka	
Skaitytojų žodis	6
Kardinolas kalba kunigams	8
Ingrida Bublienė — Gyvoji lietuviybė Lietuvos ir išeivijos	
atsinaujinimo ženkle	10
Vytautas A. Dambrava — Širdim į širdį (Prof. Stasys Žymantas	
gyvenime ir laiškuose)	15
Liudas Dambrauskas — Gruodžio 20-ji diena	28
Pilypas Narutis — Kovojuanti Lietuva iš laiko perspektyvos	32
Antanas Musteikis — Ant kultūros ir politikos laktų	43
Aleksandras Mauragis — Raudonarmiečių bylos ir Molotovo	
provokacijos	52
Žodžiai apie laisvę ir nelaisvę	55
J. Vd. — Persitvarkymas ir pasaulėžiūra	58
P. Algis Raulinaitis — Derliaus metai išeivijos veikloje	59
Siekiame valstybinės nepriklausomybės atstatymo	
(dr. A. Statkevičiaus laiškas)	66
Kazys Račiūnas — Tik beraščiai laiškų nerašo	68
Studijų savaitė	70

Viršelio fonas: B. Demkutė, Pikeliuose, 1978, grafika.

Autoriaus pavarde ar slapyvardžiu pasirašyti straipsniai nebūtinai atstovauja leidėjų ar redakcijos nuomonei ir yra atviri diskusijoms • Nepakeičiant autoriaus minties, straipsniai gali būti taisomi ir tvarkomi redakcijos nuožiūra • Redakcijai siunčiami laiškai ir atsiliepimai pasirašomi tikrosiomis pavardėmis.

VEDAMIEJI

PERESTROIKA IR LAISVĖS KOVA

Išibėgę įvykiai Lietuvoje mus džiugina, bet drauge kelia susirūpinimą. Laisvėjimo žmės jau spėjo mus įjauđinti. Kartais užmirštama, jog persitvarkymo procesas yra kontroliuojamas Maskvai patikimų komunistų partijos žmonių. Užmirštama, jog esmėje „perestroika“ turi tarnauti Sovietų Sąjungai — ne Lietuvai. Du dalykai nuolat akcentuojami: reikalas gelbėti chaotišką ekonominę padėtį, nevengiant net radikalių priemonių, ir reikalas komunizmo aukoms leisti kiek „atsikvėpti“, duodant šiokių tokių lengvatų. Drauge įspėjama, jog visa turi vykti „Sovietų Sąjungos apimtyje“. Dabartinė sovietų taktika yra sudaryti laisvėjimo įspūdį, niekur neužsimenant apie grąžinimą tautai išplėštą laisvę ir nepriklausomybę. Taigi, laisvėjimas be laisvės. Lietuvoje keliamas suverenumo klausimas, bet jis dažnai yra ribojamas ekonomija, kultūra ir ekologija.

Politiniai analistai galvoja, jog tai gali būti gudri nauja strategija senai kolonistinei politikai įteisinti. Šį kartą gal net su mūsų pačių sutikimu. Sovietijoje tikslas visuomet pateisina priemones, tad kodėl perestroikinė „atvirumo“ taktika negalėtų būti naudojama pakirsti rezistencinei dvasiai tautoje ir išeivijoje? Kompromituojantis faktas, kad net Vliko atstovas Europoje drįšo piršti satelitinį statusą Lietuvai, Latvijai ir Estijai (dideliam baltų pasipiktinimui), rodo, kad prieš taktika skaldyti ir užvaldyti gali duoti rezultatų.

Profesorius Vytautas Skuodis, poetas Sigitas Geda, dr. Algirdas Statkevičius ir kt. teisingai galvoja, kad Lietuva neliko galutinai likviduota daugiausia dėl to, kad išeivijoje rezistencinė kovos dvasia buvo stipri., Atodrėkį“ Lietuvoje iššaukė ne mūsų menininko V. K. Jonyno vizitas ir jo mandagūs pareiškimai atsidėkojant už pripažinimą jo talento, o daug daugiau pranašo balsu kalbėjęs ir tebekalbęs tremties poetas Bernardas Brazdžionis, kuris pataikavimo okupantui politiką griežtai atmetė ir mūsų tautinės rezistencijos valios nesuteršė. Ir išeivijos lietuvių profesorių dalyvavimas režimo institucijų aprobuotose programose — net tą, kurių tautinė ištikimybė mes neabejojame — neišvengiamai pasitarnavo daugiau okupaciniam režimui negu tautai. Vienas lietuvis profesorius viešai prisipažino buvęs pinigais gundomas pereiti į slaptą okupanto tarnybą. Tokių bandymų buvo daug daugiau.

Mūsų lankymaisi Lietuvoje, kad ir privatūs, tebėra Maskvos kontroliuojami. Maskva sprendžia, kas gali gauti vizą, kas ne — ir kodėl. Tai politinis sprendimas. Visa lemia Maskvos — ne Lietuvos interesus. Visi oficialūs vizitai tarnauja okupantui. Mūsų kelias ir toliau privalo būti protingas privačių ryšių stiprinimas White Plains susitarimų dvasioje.

Išeivija šiandien privalo būti stipri ir vieninga. Ji tebelieka „vienintelis veiksnys, kuris tautos vardu turi ir gali viešai nepaliaujamai reikalauti Lietuvos valstybės nepriklausomybės grąžinimo“. Taigi, piln utinis Lietuvos politinio

suverenumo atstatymas yra neatšaukiamas, bekompromisinis reikalavimas. Tauta nori atgauti atimtą savo žemę, kuri nuo amžių jai priklausė, nori savo krašte tvarkyti visus reikalus sava kalba ir savais įstatymais. Vilnius — ne Maskva — turi spręsti, kas gali gauti vizų į Lietuvą. Jei Sovietų Sąjunga nuoširdžiai galvoja apie nusikaltimų politikos pašalinimą, ji privalo neatidėliodama viešai pasmerkti gėdingąjį slapto Ribbentropo-Molotovo paktą, kuris leido išdraskyti Baltijos valstybes ir pradėti Antrąjį pasaulinį karą.

Kas žino, galbūt šis periodas yra patsai pavojingiausias lietuvių išeivijoje. Šiandien Lietuvių Frontas, labiau negu bet kada praeityje, turi likti nepalaužiamos dvasios ir valios kovotojas. Jo sąjungininkais negali būti tie, kurie, patys būdami silpni, daugelį okupacijos reiškinių teisina „objektyvumo vardu“, vykdydami pataikavimą okupantui. Mūsų „perestroika“ — rezistentiškai atsinaujinti ir jungti gretas, stiprinant kovos dvasią. Niekas nežino, kokios aukos iš lietuvių tautos ir iš išeivijos pareikalaus rytojūs.

(vd)

STALINAS NEBUVO VIENAS

Įvykiai Lietuvoje keičiasi teisiog valandomis. Kuo viskas baigsis, kaip reikali nusistovės, nežinom. Tačiau nėra pagrindo baimintis, kad grįžtų Stalino laikai. Lengviau atskivėpiam, kai Lietuvoje pirmą kartą po keturiasdešimt aštuonerių metų tauta viešo susišinėjimo priemonėmis pasauliui gali atskleisti stalinizmo atneštas kančias, kraujo aukas. Kai daiktus imama vadinti tikrais vardais, apie buvusį terorą kartoja ir užsienio didžioji spauda, kuri iki šiol į išeivių balsą mažai kreipė dėmesio, laikydama tai sutirštinta propaganda.

Lietuvoje Sąjūdžio, Lygos ir kiti vadovai kalbėdami mini tik Stalino ir kartais Berijos vardus. Galbūt dėl tam tikrų sumetimų neatėjo tinkamas laikas pasakyti visos teisybės, atskleisti ir Stalino draugų darbelius, kurie akiai, pasigardžiuodami vykdė jo instrukcijas ir net jas viršijo. Nekalbame čia apie Stalino atsiųstus rusų ir azijiečių ginkluotus dalinius. Jiems buvo į galvą įkalta, kad lietuviai visi fašistai ir darbo žmoniųėdikai. Jie nesugebėjo galvoti, buvo tik didelės malimo mašinos maži ratukai.

Kas kita, kai ton tarnybon įsijungė ir darė karjerą, kapojo nekaltųjų galvas nemažai ir mūsų lietuvių. Kiekvienam krašte visada buvo ir bus, daugiau ar mažiau, nusikaltėlių, sadistų, krašto išdavikų. Pakankamai, net su kaupiu tokių atsirado okupacijų laikais ir Lietuvoje. Juk ne sovietų generolai sudarinėjo sąrašus naikintųjų inteligentų 1940 ir pažangiųjų, šviesiųjų lietuvių 1941 ir po 1944 metų. Saugumui ir terorui nuo pat pirmųjų okupacijos dienų ėmėsi vadovauti Sniečkus, Todesas, įsijungė Guzevičius (ir dar tituluojamas rašytojui), daug kitų. Dabar Todesas pradeda viešai atgailauti. Ar jis paminės visus savo darbelius, pvz., kad tremiamųjų iš Kauno skaičių padidino, vietoj reikalautų 1371 pakėlė iki 1965? Rainių miškelio kankintojai sėdėjo ar tebesėdi aukščiausiose tarybose arba aukštose kėdėse. Kiek dar kitų?

Antroji bolševikų okupacija buvo dar žiauresnė. Stalino klapčiukų vardus žino tenai gyvenantieji, bet apie juos viešai nekalbama. Ar jie susilauks antro Niurnbergo? Gal lietuviai jiems ir nekeršys, bet kokiais vardais jie įeis į istoriją? Ateinančios kartos juos gal labiau keiks nei prancūzai prieš du šimtus metų buvusios revoliucijos žudikus.

Kitas liūdnas ne tik anų nesenų, bet ir dabartinių laikų lapas — mokykla. Nepriklausomybės laikais džiaugėmės iš nieko sukurtą mokyklą, mokytojus, dideliu pasisekimu švietimo srity, kai mokytojauti šoko jauni, nors ir nepatyrę vyrai ir moterys, idealistai pasišventėliai. Per dvidešimt metų smarkiai užtelėjom visose kultūros srityse, tauta brendo moraliai, pakilo dorovė. O kas pasidarė su mokytojais šiandien? Nesakom, nekaltinam visų mokytojų, pačių mokyklų; didesnė pedagogų dalis savo vietoje, sugeba išvengti viso, kas žemintų mokytojo vardą net didžiausios priespaudos metais. Tačiau tam tikra jų dalis mokytojo, auklėtojo vardo neverti. Tik reikia paskaityti LKB Kroniką, suregistruotus vardus, faktus, kaip mokytojai, auklėtojai jaunimą ne auklėja, bet moraliai žudo, reikalaudami išdavinėti draugus, net tėvus, meluoti. Juos varinėja nuo bažnyčių durų, neleidžia su kunigu susitikus pakalbėti, viešai mergaitėms nuo kaklų nutraukia kryželius, verčia piešti šlykščius, kunigus išjuokiančius paveikslus, tikinčiuosius vadina moraliai smukusiais, mažina elgesio pažymius, neleidžia baigti mokyklų ir pažangiausiems, ir taip toliau, ir taip toliau. Šimtai tokių istorijų Kronikoj surašyta, o kiek nesurašyta. Visur minimi tų mokytojų vardai, vietos, datos.

Ir nuostabiausia, kad taip daro daugiausia moterys mokytojos. Galimas daiktas, kad jų ir yra daugiau mokytojų, bet iš senų laikų mes linkę moteris laikyti kaip tik didžiausiais dorovės sargais. Anksčiau, carų laikais, moteris — motina prie ratelio išlaikė lietuviybę ir skiepijo doros pagrindus. Kodėl dabar toks didelis moterų skaičius įsijungė į tautos moralės griovimą? Sunku suprasti ir gėda apie tai kalbėti.

Taigi, su apgailestavimu turim sutikti, kad Stalinui į pagalbą šoko per daug ir mūsų tautiečių. Vieni žudė ginklu, traiškė galvas į cementinių rūsių sienas, kiti žudė, gal ir tebežudo jaunas sielas moraliai. Koks tinka vardas ir vieniems, ir kitiems? Taigi liūdna, kad mūsų tautoj Stalinui atsirado tiek daug talkininkų.

(ėg)

RIEDANTIS AKMUO IR REZISTENCINĖS DVASIOS STOKA

Per daug blaškomės, dažnai neatskiriame svarbių, o Lietuvai ir pagrindinių, rezistencinių dalykų nuo mūsų pačių per dešimtmečius sukurtos ir įprastos rutininės veiklos. Mes patys nepersitvarkome, nieiškome būdų, kaip geriau Lietuvai pagelbėti, o senu, įprastu keliu teberengiame iš anksto užplanuotus koncertus, balius, madų parodas, vakarienes ir t.t. Visuomenės veikėjai, politinių grupių įtakingi asmenys, net ir rezistencinių sąjūdžių vadovybės nariai bei Katalikų

Bažnyčios dignitoriai įjungiami į sporto žaidynėms finansinių išteklių organizavimą, mėgėjų teatro kolektyvo išlaikymą, ir pan. Tokie asmenys renkami į visus komitetus, tarybas ir komisijas (dažniausia jie ten yra tik iš vardo, nes juk visų laikas ribotas), jie nebespėja dalyvauti net posėdžiuose, nebenturi laiko rūpintis ir spręsti uždavinius, kurių sprendimai gali būti lemtingi visai tautai.

Mes riedame nuo kalno žemyn, kaip tas paspirtas akmuo, vis daugiau įsibėgėdami, negalėdami sustoti — iš seno įpratimo: veikla dėl veiklos. Nors mūsų jėgos išseivijoje ir mažėja, bet veikla vis lieka ta pati.

O užmirštame, kad reikėtų valandėlei atsikvėpti, persvarstyti veiklos metodus, būdus, jos naudą ir reikalingumą, ypač dabar, kada Lietuvos padangėje pasirodę laisvėjimo vėjai reikalauja ir iš išseivijos naujos krypties, naujų planų, naujos rezistencinės dvasios.

* * *

Tad kažkaip darosi nejauku, kai tos rezistencinės dvasios ir naujų planų nesimato net ir mūsų didžiuosiuose veiksniuose. Vliko seimo (1988. XI.13) deklaracijoje paminimi lietuvių tautos istoriniai faktai iki šių dienų ir toliau sakoma, kad „Vyriausias Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Seimas viltingai, atsargiai stebi (mano pabraukta) vykstančias permainas Sovietų Sąjungoje ir bandymus kurti atvirumo ir persitvarkymo politiką, o taip pat dėl šių pasikeitimų kylančius tautinius judėjimus pavergtoje Lietuvoje...“

Argi tik stebėti, ir dar atsargiai, šiuo metu užtenka? Ar nereiktų planuoti, reaguoti, informuoti, nurodyti, kas darytina? O jei vienas kuris veiksnys to nesusugeba padaryti, reikia sueiti jiems visiems į krūvą ir koordinuoti savo akciją bendrai. Tad džiaugiamės, kad pirmieji žingsniai ta kryptimi jau daromi: pagaliau šalia savųjų atsišaukimų, keturi veiksniai pasirašė ir vieną bendrą memorandumą, sutarė sudaryti vieną bendrą delegaciją pas JAV prezidentą. Duok, Dieve, kad tai nebūtų pirmas ir vėl paskutinis kartas!

Nereiktų sustoti, o ir toliau dirbti bendradarbiavimo kryptimi. Reikalingi nuolatiniai, reguliarūs ir dažni veiksnių susitikimai, pokalbiai, derinimas darbų prioriteto. Tokie pokalbiai — nuo vadovaujančių veiksnių viršūnių iki įvairių organizacijų atskirose vietovėse atstovų — būtų didelis įnašas ne tik išseivijos visuomeninės ir politinės veiklos suderinimui, bet gal ką nors konkretaus ir pozityvaus galėtų duoti ir kovojančiai už savo teises Lietuvai.

Lietuvai mūsų pagalbos reikia, tik ne patarimais, kaip elgtis ir ką daryti, kiek toli konfrontuoti „didįjį brolių“, kokias organizacijas ten steigti. Jie tokius dalykus žino daug geriau negu mes, ir tokius sprendimus turime palikti jiems patiems. Mūsų pagalba šiuo metu gali būti vykdoma tik užmezgant glaudesnius ryšius su tauta, pasidarant kovojančios tautos balsu laisvajame pasaulyje, išnaudojant visas galimas progas, bombarduojant vyriausybes, kongresus, senatus, Jungtines tautas, Bažnyčią, spaudą, televiziją, įtakingus politikus ir kultūrininkus — visur keliant lietuvių tautos teisę būti laisvais ir nepriklausomais piliečiais laisvoje ir nepriklausomoje valstybėje.

(jb)

SKAITYTOJŲ ŽODIS

Įsidėmėtinios dr. Kazicko mintys

Š. m. rugsėjo Į Laisvę Nr. 103 rašė apie Leonardo Valiuko mirtimi paliktą išeivijos mūrė didžiulę spragą. Jis nesibijodavo nei žvilgsnio į nemalonią realybę, nei kietų sprendimų siūlymų ateities veiklai. Todėl maloniai nustebino dr. Juozo Kazicko straipsnis, kuriame jis išdrįso realiai apibūdinti tarptautinių ir ypač JAV valdžios organų net visai nesieruošimą „pajudinti pirštą, kad kraštas (Lietuva) būtų laisvas“.

J. K. padaro įsidėmėtiną, nors ir skaudžią išvadą: „...niekur niekas nieko nedaro“. (V.B. pabr.) Taipogi sveikintina jo mintis, jog padėtis pasitaisytų, „jeigu mes sugebėsime paveikti laisvąjį pasaulį, kad jis turi ką nors daryti“.

Tai gana tiksli diagnozė ir puikus receptas! Ypač džiugu, kad prie tokios išvados priėjo asmuo, kaip dr. Kazickas, kurio veikla plačiuose horizontuose jam yra davusi išskirtinos patirties ir ryšių. Asmeniškai džiugu, kad tai patvirtino mano 1979 m. rugsėjo Į Laisvę Nr. 76(113) tilpusio straipsnio „Keistina politinės veiklos kryptis“ pagrindines mintis. Ten ne tik teigiau, ką J. K. savo rašinyje teigia, bet net nurodžiau filosofinius pagrindus už tos nieko nedarymo politikos. Jau nuo 1974 m. vis bandau atkreipti išeivijos vadovų dėmesį į kolumnistą (JAV Armijos ats. generolo) Thomas Lane įspėjimą JAV etnikams: „Pavergtoms tautoms vienintelė viltis yra JAV užsienio politikos krypties pakeitimas“.

Tikiuosi, jog pasaulinei ir JAV politikai labiau išryškėjus, dr. Kazicko straipsnio realistinės mintys

nesusilauks tokios aštrios kritikos iš pripažintų išeivijos politinių autoritetų, kaip prieš devynerius metus susilaukė anas mano straipsnis. Manau, jog ir J. K. sutiks, kad vieni patys, be krašto visuomenės talkos, negalėsime paveikti vyriausybę „ką nors daryti“ pavergtųjų laisvei. Tokios talkos susilauksime tikrai per platų visuomenei informuoti tinklą. Tai buvo vienas ir a.a. Valiuko nuolatinių siekių. Todėl džiaugiausi susilaukęs iš jo paties pirmo pritarimo ir talkos mano organizuojamam laiškų „bankui“. Šia proga dėkoju ir Į Laisvę redakcijai už dėmesį šiam, mano manymu, būtinai įvykdytinam projektui, geriausiai kurio nors veiksnio žinioje.

Vilius Bražėnas

Pažvelgus į kitą pusę

IL 103-čiame numeryje V. Skuodis įtikinančiai savo skaudžiais patyrimais patvirtindamas, įrodo atsižvelgimo į kitą pusę reikšmę. Pasiruošimui laisvei iškovoti yra reikalingas vieningumas (26 psl.). įsigilinus į kankinio už teisybę pergyvenimus, diferenciaciją pavergtoje tautoje (kamiene) ir mūsų veiksmų pareiškimų citatas (1974-88), nesunku suprasti, kad reikia skaitytis su abiem pusėmis. Tėvynėje ir išeivijoje siekiame to paties tikslo.

Kol nesugebėsime realiai pažvelgti ir į kitą pusę, ginčai, net iki įžeidinėjimų, nesibaigs. Jie labai trukdo bendram darbui. Tolimesnis laikų keitimasis atsakys visiems, kad tik žmonišku būdu reikia siekti laisvės visiems žmonėms. Turint respektą savajai nuomonei, norom nenorom tenka atsižvelgti ir į kito, nors ki-

tonišką mintį.

Jaunųjų lankymasis Lietuvoje, įskaitant lietuviškus kursus, dalyvius stiprina, net grąžina prie savųjų šaknų. Rusiškojo komunizmo baciloms jie visi yra atsparūs, jeigu pasitikime savo vaikais.

Ir „apvaliojo stalo“ (1987) pokalbiai nėra tokie baisūs, kaip juos vaizduoja neatsižvelgiantieji į kitą pusę. Gausėja žvelgiančių platesne prasme. Tai padeda pagrindinio tikslo siekimui. Atsiranda daugiau svarstančių ir kito nuomonę, atsipeikėjus vien tik nuo savos nuomonės neklaidingumo.

A. Valiuškis

Aktualios temos

Stebiuosi paties sugebėjimu laiku sumedžioti autorius šiuolaikinėmis aktualiomis temomis. Laukiu, nesulaukdamas kiekvieno naujo [Laisvę nr. 103 nr. rašo Vytautas Skuodis, neabejotinai kompetentingas tuo klausimu, apie kai kurių laikomą dar ir dabar kontrover-

siniu kultūrinį bendradarbiavimą su okupuota Lietuva. 1988 m. pavasarį vienas veikėjas jam išsakė savo nepasitenkinimą, kad Lietuvoje nėra politinės organizacijos, todėl jų veikimas turės būti kordinuojamas iš čia, kitaip tariant, viso judėjimo Lietuvoje vadovaujantis centras turėtų būti užsienyje. (Žiūr. į Laisvę psl. 19). Man nesuprantama, kodėl V. Skuodis nedavė šio veikėjo pavardės; juk tokie veikėjai labai mėgsta, kad jų pavardės spaudoje būtų minimos beveik kasdien. Iki šiol turbūt beveik visi manė, kad laisvę Lietuvai pasiekti gali ten gyvenantieji, o išeiviai turi tik padėti jų siekiuose.

Juozo Kazicko straipsnis apie laisvini-
mo akcijos planų sudarymą persitvarkymo politikos šešėlyje visiems suprantamas. Pasikeitus PLB JAV valdyboms, atsiranda galimybė sušaukti visų veiksmų konferenciją, padaryti vieningo, pagrindinio veiklos plano sudarymą ir vykdymo pasiskirstymą.

Edmundas Binkis

MIELI SKAITYTOJAI,

panaudokite šiame žurnalo numeryje įdėtą kortelę parašyti redakcijai laišką. Laukiame jūsų atsiliepimų ir nuomonių apie spausdintus straipsnius, laukiame papildymų ar kritiškų pastabų. Jūsų naujos idėjos bus didelė parama redaktoriui ir prisidės prie žurnalo tobulinimo. Redakcijos kontaktas su skaitytojais yra būtinas.

Pasinaudokite ir prenumeratos mokėjimo vokeliais. Kad administratoriui nereiktų jus asmeniškai raginti, įdėkite savo čekį, nepamirškite ir dosnios aukos, tapkite žurnalo garbės prenumeratoriais ir rėmėjais. Nuoširdžiai dėkojame!

Redaktorius ir administratorius

Kardinolas kalba kunigams:

LAISVĖ NEBŪNA

PADOVANOJAMA

Jo Eminencijos kardinolo Vincento Sladkevičiaus asmenyje lietuvių tauta gavo dvasinį vadovą, kurio kuklus paprastumas, bet kieta ir nenuolaidi kompromisams laikysena padaro jį tikru dvasios galiūnu. Reikia džiaugtis, kad Lietuvos Bažnyčios priekyje atsistojo toks tvirtų principų žmogus, kaip kardinolas Sladkevičius.

1988 rugpjūčio 3 kardinolas kalbėjo trims šimtams Lietuvos kunigų, sukvieštų į Kauno seminariją specialiam simpoziumui, štai kelios jo pasakytos mintys:

...Ypatingą iškilmingumą mūsų tauta pergyveno ne taip seniai Vingio parke, kai suplevesavo trispalvės, ir gaila, kad jų čia, pas mus, dabar nėra, ir lyg pasigendami, nejaugi mums tai svetimas dalykas... nejaugi tai dalykas priešingas kunigijai. Neveltui tie, kurie tą persitvarkymo džiaugsmą pergyveno Vingio parke, darė priekaištą mums, kunigijai, kodėl mes likome tokie svetimai... apsipratę su liūdna padėtimi ir lyg norėtume ją tolyn pratesti.

...Kelis dešimtmečius katalikai ir kitų tikybų išpažinėjai mūsų krašte buvo išstumti iš viešojo gyvenimo, apriboti bažnyčios sienomis, šventoriais bei kapinių ribomis. Dabar

vykstantis visuomenės gyvenimo pasikeitimas kviečia hierarchus, kunigiją ir tikinčiuosius naujai pažvelgti į savo vietą šiandieninėje tautos istorijoje.

...Deja, buvo ir dar tebėra tikinčiųjų, prigąsdintų, apgautų, gėdingoje skundikų, slaptų informatorių armijoje, kuri talkino anoms baisyboms ir dabar tebetalkina priespaudos aparatui. Šitokius tikinčiuosius, o ypač Bažnyčios darbininkus, kuo rimčiausiai mes įspėjame: neapsigaudinėkime, neteisinkime savo mažadvasiškumo, atminkime skaudžią atsakomybę prieš Dievą, prieš tautą. Jokia kaina neturi būti mums per didelė, kad galiausiai pasi-

justume laisvi, doros sąžinės žmonės.

...Ir šiuo laiku Sąjunginė religinių reikalų taryba ir kai kurie jos atstovai mūsų respublikai sunkiai persiorientuoja į dialogą su Bažnyčia, tebenori diktuoti ir administruoti senoviškai... ir nejaugi mes galime tylėti.

...Bažnyčia sugeba išgyventi prie įvairiausių ekonominių ir valstybinių sistemų. Tačiau Bažnyčia negali taikstyti su neteisingais jos veiklos varžymais, su žmogaus teisių pažeidimais. Istorija rodo, kad niekam ir niekad laisvė nebūna padovanojama, bet, kad palankioms aplinkybėms susiklosčius, žmonės ir visuomenė turi patys imtis elgtis kaip

laisvi ir patys pareikalauti, todėl šiandien mes negalime ilgiau laukti.

...Kunigai, klebonai, vikarai jau dabar turėtų viešai pradėti vykdyti vaikų katekizaciją, religinį jaunimo švietimą... turi nepaliauxti reikalavę, kad būtų sugrąžinta tikintiesiems Lietuvos krikščionybės lopšys — Vilniaus katedra... grąžinti laisvę religinei spaudai... patys tikintieji spręst, kokius leidinius, kokiomis proporcijomis mes turime išleisti, o ne valdžios įstaigos. Prieš 40 metų nusavinusi šimtus bažnytinių pastatų ir keliolika spaustuvių, valstybė tegu nesijaučia daranti mums dovaną, jeigu numeta koją trupinėlių ir visam pasauliui skelbia.

GYVOJI LIETUVYBĖ LIETUVOS IR IŠEIVIJOS ATSINAUJINIMO ŽENKLE

BENDRUOMENINIO DARBO GAIRĖS

INGRIDA BUBLIENĖ

ŠALIA nuovargio ženklų išeivijoje pastaruoju laiku akivaizdžiai jaučiamas ir tam tikras atsitiesimas. Pvz., 1988 m. vėl ėmė didėti mokinių skaičius lituanistinėse mokyklose, išeivijoje užaugusiems sąmoningiems tėvams vis daugiau į jas atvedant savo priaugantį mažametį atžalyną. Susiformavo naujos, veiklios PLJS, Kanados LJS ir JAV LJS valdybos. Bendradarbiaudamas su vyresniaisiais ir paskatintas naujų įvykių Lietuvoje, keliančių ir mums naujus aktyvumo reikalavimus, jaunimas sukruto energingai rengti vieną po kitos laisvės demonstracijas ir pralįsti su jomis net į didžiąją spaudą. Šių faktų šviesoje mes matome augant „Gyvąją lietuvybę Lietuvos ir išeivijos atsinaujinimo ženkle!“

Lietuvoje į viešumą su vis drąsėjančiais reikalavimais išeinant naujiems sąjūdžiams, Lietuvos nepriklausomybės siekimas įgavo naujo impulso. Jų pačių atstovų pareiškimu, Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis ir Lietuvos Laisvės Lyga vienas kitam neprieštarauja o tik skirtingais, bet lygiagrečiais keliais eidami siekia to paties tikslo. Vieni daugiau laikosi „legalumo“, kiti, prof. Č. Kudabos žodžiu, pasiryžę „šokti kad ir į laužą“. Tuo būdu vienas antį dengia, apsaugo, papildo ir sustiprina. Laisvės pilnatis nebus išsikovota vienu šuoliu, o palaipsniui krauju, prakaitu ir rezistenciniu gudrumu žingsnis po žingsnio stumiantis ligi galutinio tikslo, kurį net ir Persitvarkymo sąjūdžio atstovas A. Juozaitis aiškiai

suformulavo kaip valstybinio suverenumo atstatymas Vasario 16-tosios Lietuvos pavyzdžiu. (O čia viešėdamas kitas sąjūdžio atstovas Sigitas Geda taip pat pareiškė, kad juridinis suverenumo terminas jam reiškia tą patį kaip nepriklausomybė.) Šia prasme ne mūsų reikalas nurodinėti kovojančiai tautai kovos strategijos bei taktikos niuansus, tačiau mūsų pareiga — morale bei informacine pagalba remti visus, kurie žengia po nepriklausomos Lietuvos vėliava. Tuo pačiu mūsų pareiga — tai, kas Lietuvoje atsargumo sumetimais šiandien dar kelinama kompromiso būdu, čia Vakaruose kelti be kompromisų. Šias pareigas vykdant turėtume naudotis, tarp kitų, ir šiomis priemonėmis:

a. Pastarojo laiko Lietuvos įvykiai tokie gaivalingi, kad jie pradėjo savaime atkreipti didžiųjų žinių agentūrų dėmesį, dažnai net ir be specialių pastangų iš mūsų pusės. Tai naujomis „viešumo“ sąlygomis didelis Lietuvos pasipriešinimo sąjūdžių laimėjimas. Tačiau šį Lietuvos prasikalimą į pasaulio sąmonę, šį poveikį į viešąją opinią reikia visais galimais būdais stiprinti, plėsti ir gilinti. Todėl reikia pagaliau sudaryti tinklą JAV žinių tarnyboje dirbančių ir ten jau pasireiškusių savų žmonių, pasirošusių mūsų užsakymu rašyti ir didžiojoje spaudoje reguliariai pravesti straipsnius Lietuvą liečiančiais klausimais. Tuo tikslu jau dabar užmegztinas asmeniškas ryšys su profesiniais žurnalistais Ina Navazelskyte (Lietuvių Fondo stipendinin-

ke), Tomu Brazaičiu, Ojarsu Kalninšu, Jūrate Kazickaite, Algiu Valiūnu bei kitais.

b. Dėl ilgamečio totalistinės bolševikų ideologijos dominavimo, nepraleidžiant į viešumą jokių Vakarų politinės bei ekonominės kultūros idėjų, Lietuvoje labai trūksta politinės demokratijos teorijos bei praktikos, laisvojo ūkio principų bei jų pritaikymo, gamtos apsaugos ir kitais klausimais mokslinės literatūros, kurios kaip tik dabar prašo Lietuvos pasipriešinimo sąjūdžių žmonės, idant galėtų į realią vakariečių patirtį atremtais argumentais pagrįsti bei apginti valdžiai keliamus reikalavimus. Tuo tikslu LB krašto valdyba, bendradarbiaudama su mūsų mokslinėmis ir profesinėmis organizacijomis, turėtų imtis žygių sudaryti JAV universitetuose bei tyrimų institutuose dirbančių lietuvių specialistų konsultacines grupes, kurios įsipareigotų paruošti lietuvių kalba teorines ir praktines studijas, atsiliepiančias į degančiai aktualius Lietuvos poreikius, tautai siekiant išbristi iš „socialistinio“ totalitarizmo liūno.

c. Būtina įgyvendinti jau seniai pageidaujamą „greitosios akcijos“ būrelių sistemą ir sustiprinti visuomeninių reikalų tarybą, kurios pastovi užduotis būtų išlaikyti nuolatinį kontaktą su Lietuvių Informacijos Centru ir kitomis mūsų informacinėmis tarnybomis, gaunančiomis žinias tiesiai iš Lietuvos, ir tas žinias pagal reikalą telefonu, telegrama ar bendralaiškiu skubiai perduoti apygardų ir apylinkių valdyboms, Jaunimo s-gos skyriams ar jų tam

tiksliui paskirtiems asmenims, su atitinkamais nurodymais ar pageidavimais dėl reikiamos akcijos.

d. Tęsdama, bet ir sustiprindama ligšiolinę JAV LB veiklos kryptį, Visuomeninių reikalų taryba visais mums rūpimais klausimais turėtų vystyti spaudimą į JAV administraciją, kongresą, Jungtines Tautas ir kitus politinius forumus, gaivinti senus ir megzti naujus ryšius su JAV Baltų Laisvės Lyga bei kitomis savo efektyvumu jau užsirekomendavusiomis lietuvių, latvių, estų ir amerikiečių organizacijomis. Kreipiantis į tarptautinius forumus, žygiai turi būti derinami su PLB.

OSI klausimu yra būtina dar kartą bandyti sukoordinuoti visų šiuo klausimu besisielojančių grupių (Lietuvių teisėms ginti fondo, ADP ir CCJS) pastangas bendro darbo linkme, gera valia aiškinantis iškilusių nesklandumų priežastis ir stengiantis jas, jei įmanoma, pašalinti. O JAV vyriausybei ir viešojoje opinijoje kietai kelti reikalavimą, kad, sovietams pasižadėjus atverti jų žinioje esančius Antro pasaulinio karo archyvus, šie archyvai būtų laisvai ir be jokių apribojimų prieinami ne tik OSI prokurorams, bet ir apkaltintųjų gynėjams, ir kad jų pagrindu būtų aiškinami bei atsakomybėn traukiami ne tik nacistiniai, bet ir sovietiniai nusikaltėliai.

Švietimo srityje, greta tolimesnio pastovaus lituanistinių mokyklų rėmimo, būtina intensyviau plėtoti ir neakivaizdinio mokymo būdus, kurie pasiektų prie lituanistinių mokyklų neprieinančias šeimas. Nau-

jai iš pasiturinčių mecenatų suorganizuotomis stipendijomis studijuojantis jaunimas ir jauni tėvai, mokytojai galėtų gausiau pasinaudoti Lituanistikos katedros, Pedagoginio lituanistikos instituto, vasarinio Lituanistikos seminaro, Mokytojų studijų savaitės bei kitomis lituanistinio tobulinimosi galimybėmis.

Kultūros srityje kūrėjai ir kūrybiniai sambūriai turėtų kurti visų pirma tai, ko Lietuvai ir išeivijai reikia, bet trūksta. Šalia jau parengto didžiulio informacinio leidinio „Lithuania: East of Prussia, West of Russia“ ir 1990 m. pasirodyti užplanuoto liuksusinio albumo „Lithuania“, pasitarus su Lietuvių rašytojų draugija galėtų būti leidžiami rinktinės grožinės literatūros vertimai į anglų kalbą. Rašytojus taip pat skatinti kurti lektūrą, tinkančią išeivijoje augančiam jaunimui. Greta tautinių šokių švenčių rengimo, teikti daugiau dėmesio ir chorams, lietuviškos muzikos kūrinių propagavimui tarp amerikiečių ansamblių bei rekordavimo firmų, lietuviškam teatrui, pastangoms suorganizuoti Lietuvių dailės muziejų. Be abejo, reikia tęsti ir kultūrinių premijų tradiciją, kurios dėka bus su laiku pripažinti ir pagerbti kone visi aktyvesnieji mūsų tiek jaunimo, tiek vyresniųjų kultūriniai sambūriai, šiaip kartais jokio išskirtinio pripažinimo iš mūsų visuomenės nesusilaukiantys.

Pasiremiant jau labai gerai suorganizuotu ir sėkmingai veikiančiu Čikagos Vyresniųjų Lietuvių Centro modeliu, socialinę veiklą reikia

aktyviau plėsti ir kitose kolonijose, atsižvelgiant į kiekvienos specifinius poreikius bei sąlygas. Kaip ir ligšiol, lankant ar aptarnaujant susirgusius, vienišus, iš namų neišeinančius ar prieglaudose esančius lietuvius, į žmogišką sąlytį su vyresniaisiais būtinai reikia įtraukti ir jaunimą.

Dvasinėje srityje, greta nepalaužamo reikalavimo baigti Lietuvos tikinčiųjų persekiojimą, paleisti visus sąžinės kalinius, grąžinti atimtas bažnyčias, ypatingu išsukmumu turime reikalauti visiems žmonėms (taigi ir tikintiesiems) žodžio ir spaudos laisvės užtikrinimo. Šios elementarios sąlygos neįgyvendinus, apie jokią dorą „persitvarkymą“ negali būti nė kalbos! Tuo tarpu kaip tik šitos laisvės užgniaužimo dėka mūsų tauta jau beveik pusšimtį metų gyvena atkirsta nuo Vakarų krikščioniškosios kultūros vaisių. Atsiliepdama į šį Lietuvos inteligentijos striptriai jaučiamą tų vaisių alkį, JAV LB valdyba, bendradarbiaudama su mūsų religinėmis organizacijomis, turėtų bandyti išeivijos teologams, filosofams ir kitiems humanitarams sudaryti sąlygas, kad jie galėtų pergabenimui į tėvynę lietuvių kalba parengti pagrindinius Vakarų dvasinės kultūros, klasikinės ir modernios, tekstus, o taip pat sukurti ir originaliai naujus.

Jaunimo reikalai tam tikra prasme yra patys svarbiausi, nes tai, ką darysime jaunimui ir ką jis pats darys, nulems visą mūsų ateitį. Nuostabu, kaip Lietuvos jaunimas šiandien tūkstančiais užpildo de-

monstracijų gretas, kupinas drąsos ir tarytumei nepažįstantis baimės skonio. Tai pavyzdys, uždegęs ir išeivijos jaunimą, susibūrusį į Jaunimo sąjungą, o užaugintą kaip tik ideologinių organizacijų — daugiausia skautų ir ateitininkų — prieglobstyje. Visa tai aiškiai rodo, ką Lietuvių Bendruomenė turi palaikyti ir į ką atkreipti dėmesį. Jos darbo gairė — jaunimui nei „pataikauti“, nei „dikuoti“, bet tik derinti jo veiklą su visos LB veikla, stengtis palaikyti jaunimo entuziazmą.

LB apylinkės yra pats LB visuotinio bei gyvastingumo pagrindas, bet joms ligi šiol vis dar teikiama nepakankamai dėmesio. Kad būtų pagaliau deramai pripažinta apylinkių reikšmė, Krašto valdyba turėtų suteikti apylinkių pirmininkams teisę JAV LB Taryboje kalbėti visais klausimais be sąlygos, kad kuris nors Tarybos narys užleistų apylinkės pirmininkui savo balsą. Valdyba taip pat turėtų pagrindinai išstudijuoti klausimą, ar iš viso nevertėtų apylinkių pirmininkus įvesti pilnateisiais Tarybos nariais (su balsavimo teise). Tiriant šį klausimą, formaliai atsiklausti ir pačių apylinkių nuomonės.

Stovint prieš plačius užmojus, neišvengiamai susiduriama ir su finansų klausimu. Socialinių reikalų tarybos Čikagos skyriaus, anksčiau ir Švietimo tarybos, o taip pat ir kai kurių meninių mūsų sambūrių pavyzdys rodo, kad šiek tiek lėšų lietuviškam reikalui sutelkti galima ir iš amerikiečių fondų. Tik tam reikia atkakliai ir sistematingai atsidėti. Čia reikia atkreipti dėmesį

į pas amerikiečius dirbančius lietuvius, ypač visuomeninių santykių bei reklamų srityje, ir išnaudoti jų patyrimą, kaip padėti pelno nesiekiančioms organizacijoms praversti sėkmingus vėjus.

Vis dėlto didžiausiu savo darbų finansavimo šaltiniu būsimame mes patys. Patirtis rodo, kad kai visuomenei pristatomas aiškaus reikalingumo ir padoriai suformuluotas projektas, jam, padėjus pastangas, atsiranda ir lėšų. Tikimės, kad ir mūsų užmojai bus tokie, visuomenė supras jų reikalingumą ir atvers savo dosnią širdį. Dideliems darbams ir pas mus yra išteklių, tik reikia gebėti juos sumobilizuoti. Čia ir vėl gali pagelbėti amerikiečių naudojami metodai. Pvz., gal reikėtų visą bendruomeninį lėšų telkimą palengva perorganizuoti United Jewish Appeal vėjų modeliu, mūsų se dar nebandytu.

Tuo pačiu aišku, jog nei LB darbų, nei jų finansavimo naštos nebe galima toliau krauti vien tik ant visų pačių mūsų vyresniosios kartos žmonių pečių. Didesnę nei lig šiol jos dalį turės prisiimti vidurinioji ir jaunesnioji kartos, kurių nariams

atėjo metas savo pareigą lietuvybei atlikti tiek darbu, tiek materialine auka. Lietuvių Bendruomenė tik turi rasti paveikius būdus, kaip prie šios jaunesnės kartos žmonių prieiti, kaip apeliuoti į jų savigarbą. Juk šioje (ypač viduriniojoje) kartoje yra daug lietuviybės reikalams neišnaudotų resursų. Atkreipus į tai visą galimą dėmesį, ši karta neperilgiausiu laiku taptų pagrindine lietuviškų darbų rėmėja.

Bendrai, reikia sudaryti sąlygas į Lietuvių Bendruomenės veiklą ir vadovaujančius postus įsileisti daugiau jaunesniosios kartos asmenų. Ne todėl, kad atstumti vyresniuosius, bet todėl, kad jau yra atėjęs laikas jaunesniesiems grąžinti skolą — skolą už lietuvišką išauklėjimą, už lietuvišką širdį, už įdiegtą meilę Lietuvai ir Lietuvių Bendruomenei. Kai prieš beveik 40 metų Lietuvių Bendruomenė kūrėsi, jos kūrėjų daugelis buvo to paties amžiaus kaip tie, kurie dabar sėkmingai galėtų jai vadovauti. Šie po svertimu dangumi išaugę Lietuvos vaikai ateina lemtingu Tautai ir Bendruomenei laikotarpiu ir žvelgia į ateitį pasiryžę ją subrandinti.

LIETUVIŲ FRONTO BIČIULIU STUDIJŲ IR POILSIO
SAVAITĖ 1989 METAIS ĮVYKS RUGPJŪČIO 13-20 DIENOMIS,
DAINAVOJE

Jau galima registruotis ir užsisakyti kambarius, kreipiantis pas CV išdininką Joną Vasarį, 979 Proehl Drive, Barberton, OH 44203, tel. 216-644-7411. Registracijos mokestis 15 dol. šeimai. Norintieji gauti geresnius kambarius nevėluokite.

š i r d i m į š i r d į

Profesorius Stasys Žymantas gyvenime ir laiškuose

VYTAUTAS A. DAMBRAVA

„Jus pakertate sakalams sparnus ir skundžiatės, jog tik varnos teskraidė jūsų padangėje“.

Vincas Krėvė

Penkiolika metų, kai mirtis išplėšė iš lietuvių tremties profesorių Stasį Žakevičių-Žymantą — akademiką, politiką ir rezistentą. Stebėtinai tylūs buvo tie metai, mums ji praradus; spauda — lyg žado netekusi. Tik iš anapus geležinės uždangos driokstelėdavo neapykantos žaibas, ir propagandos griausinys piktai primindavo, jog jis tebėra „liaudies priešas“.

Pagarba ir gilus prisirišimas prie profesoriaus Žymanto verčia mane prabilti. Tai kukli pastanga įvertinti žmogų, kuriam lietuvių tauta lieka skolinga.

Ant stalo guli dešimtys išlikusių laiškų — jo brangi dovana. Teprabyla tie laiškai. Tenutraukia tylą ir

mano prisiminimai, brangios draugė praleistos valandos.

Nelengvas buvo Stasio Žymanto kelias — kaip ir visų tų, kurie gyvena tautai, o ne sau. Stasį amžinai kankino idealizmo stoka ir oportunizmo perteklius lietuvių išeivijoje. Žūtbutinėje kovoje su priešu, jis ne kartą jautėsi tiktai „balsas tyruose“, į kurio šauksmą daugelis ranka numojo. Būta išimčių. Kai kam atrodys keista, bet tos išimtys ėjo daugiau iš Lietuvių Fronto bičiulių, prie kurių jis artėjo. Nedėkingas gyvenimas pirštu parodė, kur dar liepsnoja tikroji rezistencijos dvasia.

„Auksas tiriamas ugnimi, geri žmonės — priešingumais“, — sako

Seneca. Žymantas buvo kietos kovos žmogus, bekompromisinis Lietuvos laisvės klausimu, kartais aštrus savo pasisakymais, tačiau širdy nekerštingas, visuomet džentelmeniškai, kultūringas, kartais sentimentalai jautrus ir visuomet krikščioniškai atlaidus — net savo priešams. Didelis jautrumas, sunkūs išgyvenimai, žmonių nedėkingumas ir gyvenimo aitrumas gilino galbūt įgimtą melancholijos žymę, degino sveikatą, didino nusivylimą lietuviais, kuriems likimas lėmė kilnų kovos kelią, o tačiau jį paliko, vydamiesi pakalnėn riedantį doleri. Jis kiauriai permatė, kas Lietuvai dirbo ir aukojosi, o kas tik blefavo, ir tas jį kankino.

Tragiška Lietuvos padėtis neleido jam nurimti. „Rodos stebėjai mane Vilniuje pakankamai, — rašė 1953 liepos 18, — noriu tikėti, kad nedaviau pagrindo mane įtarti partiškumu ar partiniu šališkumu. Ieškojau, ieškau ir ieškosiu tiesos, ar tai patiktų kam, ar ne. Teisinis, valstybinis dalyko tvarkymas man visad stovės aukščiau už kiekvieną partinį interesą“.

BIOGRAFINIS ŽVILGSNIS - ŽYMANTO TĖVAI

Lietuvių Enciklopedija ne visai teisingai pažymi, kad Stasys Žakevičius-Žymantas (1908.IV.22—1973.VI.19) gimė Kijeve, Ukrainoje. Kijeve jis buvo tikrai pakrikštytas, o gimė caro dėdės dvare Bariševkoje, kur jo tėvas buvo veterinaras to kunigaikščio lenktyninių arklių. Stasys užaugo stepėse, ir visur jam

buvo ankšta, o kalnų net nekeitė. Gal dėl to jį traukė ir Amerikos „laukinių vakarų“ filmai su neaprepiamais tyrumų plotais.

Stasio tėvas Romualdas Žakevičius (dar vadinamas Žekoniu) lankė Mintaujos gimnaziją, o universitetą baigė Tartu (Dorpate) ir mokėjo estiškai. Spaudos draudimo laikais, jis vienoje Tartu spaustuvėje mėgino atspausdinti kalbininko K. Jauniaus gramatiką. Leidėjas sutiko, tačiau nugirdęs apie spaudos draudimą Lietuvoje, darbą nutraukė. Tada studentai patys hektografavo 350 psl. knygą ir ją slaptai platino Lietuvoje. Priklausė „Kūdikio Draugijai“, kuri Tartu universiteto senato buvo legalizuota 1906 metais ir gyvavo iki 1918 metų. Draugija turėjo apie 50 narių, jų tarpe Petrą Avižonį, Vladą Lašą, Petrą Kuzmą, Antaną Smetoną ir kitus.

Stasio motina Marija Staniulytė buvo svetimų auginta našlaitė. Marytę kur tai kaime prieš karą atrado Tartu universiteto studentas Vytautas Juškevičius, po Lietuvą važinėdamas ir rinkdamas tautosaką. Ji pasirodė gabi mergaitė, todėl buvo sudarytos sąlygos jai mokytis vokiškoje Rygos gimnazijoje. Būdamas šešiolikos metų, ištekojo už Stasio tėvo, ir abu išvažiavo į Ukrainą. Namų kalba buvusi lenkiška. Ten gimė Stasio brolis Romualdas, 1920 nelaimingai nuskendęs upėje. Stasio sesuo Jadzė ištekojo už Jono Jablonskio, kurį bolševikai Minske nužudė, o pati mirė 1946 Vilniaus kalėjime.

Revoliucijos metu Stasio tėvas, sunkiai sirgdamas šiltine, susišaukė šeimą prie lovos, parodė Lietuvos žemėlapyje Pandėlį ir pasakė: „Kelaukit pas mano brolių kunigą Antaną Žakevičių“. Ligoniu laimingai pasveikus, kelionę atliko visi drauge.

Gyvendamas pas dėdę kleboną, Stasys įsteigė pavasarininkų kuopą ir su jais veikė. Šeimai persikėlus į Kauną (motina dirbo kaip akušerė), Stasys bandė laikyti egzaminus į penktą „Aušros“ gimnazijos klasę, bet iš lietuvių kalbos gavo kuolą. Nuėjęs pas gimnazijos direktorių Mykolą Biržišką, Stasys meldė jį palikti išbandymui gimnazijoje — sakė nenorįs stoti lenkų ar rusų gimnazijom. Pasižadėjo iki Kalėdų gerai išmokyti lietuviškai. Biržiška buvęs sujaudintas jo prašymo, patikėjo žodžiu ir jį priėmė. Po Kalėdų buvo patikrintas Stasio lietuvių kalbos žinojimas ir, visų nustebimui, įvertintas penketuku. Nuo to laiko Mykolas Biržiška nepaleido iš akių šio labai gabaus mokinio.

Universitete Stasys gal buvo pasukęs į kairę savo draugų Juozo Bulovo, Eugenijaus Meškausko, Aleksandro Baužos ir kitų įtakoje. Tas jam bematant išgaravo, gavęs stipendiją į Europą ir JAV gilinti studijų. Universitete rašto darbais „kriti į akį“ prof. Roemerui, kuris Stasį rekomendavo Rockefellerio stipendijai. Pirmiausia Stasys buvo pasiūstas į Sorboną. Ten studijavo ir kartu mokėsi anglų kalbos. Nuvykęs į Rockefellerio institutą, iš karto gavo stipendiją gilinti studijas Harvardo universitete.

Beje, Žakevičius buvo užkliuvęs per sveikatos tikrinimą. Turėjo kažkokią kraujo ligą (taip sakė JAV gydytojai) — nepagydomą, ką tai panašaus į leukemiją. Nežinia, ką jam gydytojai patarė, bet, pasiprašius gydytojų komisijos, toji praleido, nors visą gyvenimą jam tas kabėjo, kaip Damoklo kardas virš galvos.

Po metų Harvarde, gilino studijas Londone ir Oxforde. Ilgiau pasilikti ir doktorato padaryti neleido: prof. Vaclovas Biržiška verste vertė greičiau grįžti Lietuvon. Prof. V. Biržiška buvo administracinės teisės profesorius. Teko kartą Vienoje su juo išsikalbėti. Sakė administracinių mokslų nemėgęs, tos disciplinos dėstymas jam buvęs primestas ir jis administracinės teisės nelaikęs savo specialybe (humanitarinių mokslų fakultete prof. Vaclovas Biržiška dėstė bibliografiją, lietuvių knygos istoriją ir kitus kursus).

KARJEROS KELIAS

Baigęs 1933 m. Vytauto Didžiojo Universiteto teisių fakultetą, Stasys Žakevičius buvo paliktas prie universiteto ruoštis profesūrai, išrinktas jaunesniu ir tais pačiais metais pakeltas vyr. asistentu. 1939-1940 buvo Valstybės Tarybos bendradarbis, paruošęs valstybinės tarnybos įstatymo projektą. Lietuvoje kėlė administracijos reformos reikalą. Okupacijos metais — Vilniaus Universiteto docentas, Teisės mokslų fakulteto prodekanas ir dekanas. Aktyvus pogrindžio veikėjas, Lietuvių Aktyvistų Fronto narys (1940-41), Birželio Sukilimo dalyvis, Vil-

niaus Komiteto pirmininkas. Vokiečių okupacijos metais — Lietuvių Laisvės Kovotojų Sąjungos štabo vadas. Lietuvos pagrindžio vadovybės pavestas tarėsi Rygoje su Latvijos pagrindžio vadovybės atstovais, Vilniuje — su lenkų pagrindžio atstovais. 1944 išvykęs Vokietijon su Vyr. Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto Užsienio Delegatūrai steigti įgaliojimais — tos Delegatūros narys, 1945 — atkurtojo Vliko narys. 1946 Bendrojo Demokratinio Pasipriešinimo Užsienio Delegatūros narys. 1950 — Lietuvių Rezistencinės Santarvės vicepirmininkas. 1957-59 metais dirbo Amerikos Balse (Muencheno Radijo Centre). Jį uždarius, emigravo Amerikon, tapdamas politiniu emigrantu, kokiais prieš šimtą su viršum metų tapo ne vienas senojo Vilniaus Universiteto darbuotoju ir veikėju.

ANKSTYVA KARTI PATIRTIS

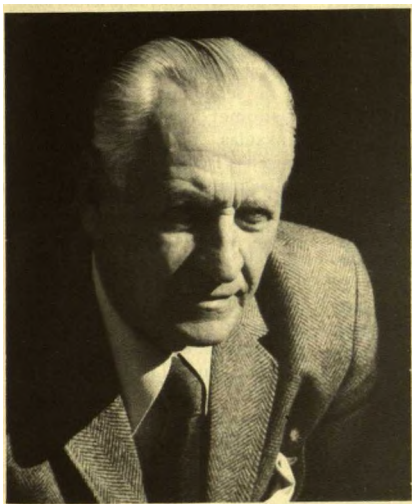
Lietuvoje ne vienam atrodė, jog Stasys Žakevičius lengvai lipo karjeros laiptais. Kiekvieną aukštesnę tarnybinę pakopą lydėjo pavydūs ir net užgaulūs komentarai. Ankstyvo profesoriavimo metais kursavo gandai jį iškilus esant prof. Mykolo Biržiškos žentu (vedė Marilę Biržiškaitę). Buvęs „prisitaikęs“ prie sovietų ir nacių (pirmosios sovietinės okupacijos metais jis buvo paskirtas teisės mokslų fakulteto prodekanu, o nacių okupacijos metais — dekanu). Buvęs netikintis, gal net masonas (prof. Roemeris buvo masonas), gal ir prie tinginio (doktorato nepadarė). Užkliuvo ir

vėlyvesnė politinė veikla, ypač jo slapti ryšiai su kraštu, kelių įtartinėjų ir neatsakytų klausimų. Ir visa eilė kitų įžeidžiančių apkalbų, kurios aitrino jautrią jo širdį. Pagrindinė apkalbų priežastis — daugiausia pavydas: noras niekinti gabų žmogų, nuvertinti jo pasiektus laimėjimus, o žemiausia — net ir darbą, ir vilkti pasityčiojimui per purvą. Vienas lenkų veikėjas pasakė: „Kiekvienas politinį darbą dirbęs iškilesnis asmuo turi laikyti tokį nešvankų savo tautiečių elgesį „normaliu“.

PIRMOJI PAŽINTIS SU PROFESORIUM

Prisimenu antruosius studijų metus Vilniaus Universiteto teisės mokslų fakultete, sovietų okupacijoje. Tėvelis buvo likęs be darbo. Turėjau savimi rūpintis. Gyvenau Akademiniuose Namuose, dalindamasis kambariu su vyresnio kurso draugu Jonu Merkiu (mirė partizanų, sovietų durklais užbadytas). Gera vilnietė mokytoja pakvietė mane mokyti lenkų grupę lietuvių kalbos, nors pats nė žodžio lenkiškai nemokėjau. Iškilo stipendijos reikalas. Buvau ateitininkas ir vilčių neturėjau. Tačiau Jonas Merkys ragino duoti prašymą — fakulteto prodekanas Stasys Žakevičius daug studentams padėdąs. Ir kaip buvau nustebęs, kai Jonas pranešė prodekaną prastūmusį mano prašymą — paskirta pusė stipendijos.

Nacių okupacijos metais irgi turėjau studijuodamas rūpintis pragyvenimu. Darbą gavau valstybinėje

Profesorius Stasys Žakevičius-Žymantas.

alaus darykloje „Tauras“ administracijos vedėju. Direktorius — buvęs Lietuvos Seimo narys Napoleonas Pimpė. Pasiteiravęs, ar Silvestras Dambrava, kurį jis gerai pažinęs, nėra mano giminė ir sužinojęs, jog tai yra mano Sibiran ištremtas tėvas, iš karto davė tarnybą. Gana dažnai Pimpę lankydavo dekanas Žakevičius. Kiekvieną kartą ilgai už uždarų durų tardavosi. Pasitraukiant direktoriui iš „Tauro“, Žakevičius nelauktai man pasiūlė sekretoriaus vietą vesti dekanato administracijai. Be abejo, tai buvo abiejų planas. Siūlymą su džiaugsmu priėmiau, ir taip dekanas Žakevičius tapo mano viršininkas.

ŽAKEVIČIUS - VIRŠININKAS

Yra laimė turėti gerus viršininkus. Iš Napoleono Pimpės išmokau principingumo, griežtumo, tiesumo; mano akyse tasai asmuo buvo be priekaišto. Iki šiol giliai tebevertinu jo parodytą pasitikėjimą. Stasys Žakevičius parodė, koks turėtų būti modernus viršininkas. Buvo labai paprastas, didybės manijos — nė šešėlio. Patiko man jo laisvumas, amerikoniškos manieros: būdamas vienas kabinete, ir kojas užsimesdavo ant stalo. Ir tačiau, atėjus profesorui, vyresniam amžiumi ar rangui, jis buvo paslaugus, respektuojantis „junior“ — lyg atsipra-

šytų, jog jis yra dekanas. Buvo bešališkas ir visiems lygiai teisingas — tai nepaprastai kilnios savybės, kuriomis gėrėjausi ir kurių pats griežtai laikiausi gyvenime. Dekanas davė pilną akcijos laisvę, nelipdamas ant sprando, nežiūrėdamas per petį, ką ir kaip dirbu, nekontroliuodamas, nekritikuodamas, o pripažindamas ir gerbdamas darbą, rodydamas pasitikėjimą. Jisai pasitenkino tiktai bendro pobūdžio direktyvom, lyg būtų tikras, jog darbas bus atliktas greitai ir gerai. Dekanas buvo per daug taktiškas, kad klausinėtų apie asmeninį gyvenimą: draugus, išitinkimus ar religinius jausmus. Šia prasme jis buvo džentelmenas „par excellence“.

Prastų darbų dekanas iš esmės nepripažino — tiktai gerai ar blogai atliktus darbus. Ne kartą jausdavausi aš, jo sekretorius, nepatogiai, kai jis koki šėštadienį, nepatenkintas valytojos darbu, pats plaudavo langus, kad tie blizgėdavo.

Jo siūlymu, teko laikinai perimti ir ekonominių mokslų fakulteto administraciją. Dekanu buvo prof. V. Jurgutis, Kartą, grįžęs iš posėdžio, prof. Žymantas man ir sako: „Galėtumei ir man būti toks geras, koks esi prof. Jurguciui, kuris senato posėdy taip tave išgyrė“. Ir rimtai pridūrė: „Žinok, į tave kreipiamas dėmesys. Vėliau aš tau turėsiu kitų planų“.

Kaip profesorius, docentas Žakevičius neturėjo kalbinės retorikos dovanos, nerodė stipraus balso. Prailgintos balsės „a“ ir „u“

primindavo vaikystėje lenkų kalbos įtaką. Paskaitas dėstydamas kone monotonu, periodiškai sukosėdamas ir dažniausiai vaikščiodamas, o ne sėdėdamas. Auditorijoje — visuomet rimtas, privačiai — linksmas, pilnas sąmojaus, net mėgstąs išdaigas.

Baigdamas universitetą, galvojau rašyti diplominį darbą pas prof. Tada Petkevičių iš tarptautinės privatinės teisės (tai buvo nauja įvesta disciplina), tačiau dekanai „įkalbėjo ligą“. Sako: „Kodėl nebandai ką nors naujo? Labai reikalingas darbas iš administracinio proceso, kurio Lietuva neturi. Kodifikuoto proceso tėvynė esanti Austrija ir kitos trys Europos valstybės; atliktumei naudingą darbą Lietuvai“. Taip jis mane ir „paspendė“. Darbas buvo nelengvas jau vien dėl to, kad nė vieno žodžio ta tema nebuvo rašyta lietuvių kalba, įteikęs darbą, nežinojau ko jis vertas, o klausti nedrįsau. Įvertinus jį labai gerai, dekanas pasakė: „Na matai, gražiai pasitarnavai Lietuvai“. (Žmona Marilė sakė, jog dekanas mano diplominio darbo egzempliorių pasiėmė į tremtį). Žodžiai „pasitarnauti Lietuvai“ padarė savo: disertaciją doktoratui Leopold Franzens (Innsbrucko) Universitete rašiau iš administracinio proceso, nors tai buvo austrų „delikatesas“ ir reikalavimai aukšti. Disertaciją dedikavau savo Motinai Sibire. Taigi dekanas žodžiai „atlikti naudingą darbą Lietuvai“ mane lydėjo ir ten.

Baigęs universitetą 1943 metų birželio, buvau priimtas kandidatu į

Vilniaus Apygardos teismą, o nuo 1944 metų kovo — paskirtas eiti Vilniaus apylinkės teisėjo pareigas. Apgailėstaudamas pranešiau prof. Žakevičiui nebegalėsiąs dirbti dekanate, juoba, jog dar tęsiau studijas Vilniaus muzikos mokykloje ir Romualdo Juknevičiaus vedamoje Aukštesnėje vaidybos meno studijoje prie Vilniaus teatro. Dekanatas prašė tęsti darbą universitete, skiriant jam tiek laiko, kiek sąlygos leis — to turėsią pakakti. Sakė, jog okupacija darosi labai nerami, darbą pažįstu, nežinia, kokia bus universiteto ateitis. Marilė Žymantienė pasakojo dekaną buvusį laimingą mane valandai kitai dekanate sulaukusį.

IŠDRASKYTAS VILNIAUS UNIVERSITETAS

Kartą jis mane skubiai išsišaukė į universitetą. Mūsų fakultetą radome paverstą šiukšlynu — visas įsibrovusių nacių smogikų atidaryta, išversta, išplėšta; studentų egzaminų lapeliai išmėtyti, dokumentai išdraikyti. Nebuvo aišku, ko jie būtų ieškoję. Tai buvo tikras vandalizmas. Tylėdami viską ilgai tvarkėme. Buvome gyvi liudinkai nacių okupacijos brutalumo, nukreipto prieš akademinį švietimą ir garsiąją Vakarų Europos kultūros instituciją — istorinį Vilniaus Universitetą. Atsimenu, sandėlyje rado paliktą gražų „Marconi“ radijo aparatą. Nuvalęs dulkes, padavė man jį į rankas ir sako: „Pasilaikyk sau; jis primins tau Vilniaus Universitetą ir šią dieną“. Tą aparatą ir šiandien

laikau prarasta brangenybe.

Nepraradome vilties. Universitetas atsigavo. Senatas savarankiškai padarė nutarimą, nustatydamas sąlygas, kuriomis išklause studentai galėjo baigti laikyti egzaminus, rašyti diplominį darbą ir gauti universiteto diplomą.

Per visą bendro darbo laiką niekad neišgirdau iš profesoriaus Stasio Žakevičiaus asmeniško nusi-skundimo, apatijos ar nevilties ženklo. Tik kartais melancholišku žvilgsniu žvelgdavo pro langą į tolumas, kurias gali pasiekti tiktai mintis ar jausmas.

Atėjo laikas, kai darbas universitete ir teisme manęs nebeapsau-gojo. Trečiasis Reichas gaudė lietu-vius gatvėse sunkiajai karo pramo-nei ar bandydamas įvilkti į kariškas uniformas. Du kartu naciai buvo mane nutvėrę, ir tiktai Apvaizdos dėka išsigelbėjau. Turėjau bent lai-kinai palikti tėvynę, galvodamas grįžti. Taigi 1944 metais mūsų keliai išsiskyrė. Aš atsidūriau Austrijoje, o jis — Vokietijoje. Po karo emigra-vau į JAV, o jis — į Angliją. Ir taip tapome „Per pasaulį keliaujantieji žmonės“.

KRIKA AMERIKOS BALSUI

1953.VII.18 pasiekė pirmasis jo laiškas tremtyje. Dirbau Amerikos Balso lietuvių tarnyboje, ką tik atkeltoje iš New Yorko į Vašingtoną. Rašė iš Londono. Iš pirmų sakinių pastebėjau, kaip įdėmiai stebi lietu-viškąjį gyvenimą. Tebėra užsigrūdi-nęs kovos žmogus, atviras ir kritiš-kas. Turėjo aštrių pastabų ir Ameri-

kos Balsui.

„Propaganda labai jautrus reikalus, — rašė jis. — Dažnai turėdavau įspūdžio, kad per daug imama aiškinti jiems anapus apie juos pačius. O juk jie geriau žino, kas pas juos bloga ir kas gera. Žymiai svarbesnis dalykas yra tas, kad negalima varyti propagandos iš anksto ir dideliu rimtumu neapsvarčius, kaip ji gali ten atsiliepti. Reikia labai rimtai apsvarstyti visus aspektus, visus galimus padarinius ne tik šios dienos norimam rezultatui, bet ir rytojaus, ir už metų, ir už kelių. Atrodo, kartais propaguojami nekalti dalykai, o rezultatai gali būti baisūs“. Jis pabrėžė reikalą „suvaldyti, sukontroliuoti bolševikų nekenčiamą masę (lietuvius), kad būtų galima jų veiksmus įprasminti... Jūsų boso nepažįstu, bet ar kartais neatrodo, kad jis galvoja, kad jis jau viską žino ir jam kitų nuomonės teirautis nereikia. O jei taip būtų, tai jau būtų blogai. Jei kas mano, kad jis jau viską žino ir jam mokytis nereikia, su kitų nuomonėmis skaitytis nereikia, tai toks žmogus daugiausia klaidų ir padaro. Kas stovi priešakyje tokio pavojingo ginklo, turėtų pasiteirauti kitų nuomonės... Man gaila, kad nedirba Balse Raila. Tai reto gabumo ir galva ir plunksna“.

Po trijų mėnesių jis vėl kartojo savo nepasitenkinimą Vašingtono radiju. Nemanydamas, kad pavyktų įtikinti, jis manė, kad lietuviams „lieka... muštis, kelti spaudoje reikalą, kovoti. Propaganda pasiutusiai aštrus ginklas, reikalaujans nepaprasto įsijautimo į padėtį ir psi-

chologiją tų, kuriems ji daroma. Nes, priešingai, rezultatai gali būti atvirkščiai priešingi“.

Laiške pabrėžė svarbą išsikovoti transliacijas lietuvių kalba per Laisvosios Europos radiją. Jis nežinojo, kad, būdamas Tarptautinės laisvųjų žurnalistų federacijos (JAV regionalinės unijos) pirmininku, šį klausimą kėliau išsamiuose pasitarimuose su RFE vadovybe. Vienas aukštas pareigūnas, Jim Ascher, sakė pritarius mano užimtai pozicijai, čia pat pastebėdamas, kad iš baltų tarnybų vadovybės Vašingtone, aš esąs vienintelis, kuris mano, jog yra nepaprastai svarbu kalbėti „Lietuvos balsu“ iš Europos — ne vien „Amerikos balsu“ iš Vašingtono. Nenoromis piršosi mintis, kad baltų „balsininkams“ užteko to, kad jie buvo darbais apsirūpinę. Lyg ir baimintasi, kad programos per RFE galėjo sudaryti pavojų Amerikos Balso tarnybų egzistavimui ir paties tarnautojams.

Teisingai analizavo padėtį 1953.X.1 laiške Žymantas, rašydamas, jog jis „neturi vilties, kad dabartinėje mūsų vidaus konsteliacijoje būtų imtasi (transliacijas per RFE) žmoniškai suorganizuoti. Reikėtų stebuklo, kad žmonės imtų objektyviai žiūrėti ir pagal Lietuvos reikalą. Pasilieku nuomonės, kad Raila geriausias bolševikams galvą propaganda kvaršinti. Jis ne tik politiškai puikiai susigaušo, geras žurnalistas, bet aną pusę gerai supranta, psichologiją — geresnio nėra. Bet gal krapštys kokius veterinorius ar inžinierius...“

AMERIKOS BALSAS KALBA IŠ EUROPOS

1955 metų gegužės mėnesį buvau paskirtas į Muencheno radijo centrą Amerikos Balso lietuviškos programos redaktoriumi. Žymantas, atidžiai sekdamas programas iš Vašingtono ir Muencheno, lygino jas ir tuojuo pastebėjo skirtumą, teikdamas savo kritiškas pastabas. Malonus buvo spalio 3 laiškusis: „Pasiklausiau Tavo reportažą iš vaikų stovyklos Holzhausene. Labai gerai. Taip ir reikia daryti. Šitaip yra gerai“.

1956.VIII.5 laiške jis pasisakė dėl religinių programų turinio:

„Sakalaukas geresnis kunigas už visus. Kitus, tikruosius galite atstatyti, nes jie neišjaučia, formalūs; yra žodžiai, bet nėra jausmo. Pamokslų vedamoji linija turėtų būti Evangelijos aiškinimas, kaip tų pirmųjų krikščionių. Ten... veikia ypač jaunimą ir inteligentus komunistinė propaganda. Reikia tad duoti per pamokslus religijos (krikščionių tikėjimo) pagrindinius dėsnius, aiškinti (įtikinamai) Kristaus mokslą. Tai apaštalavimas, jei nori, bet ne tuščias, šabloninis, žodinis pamokslavimas. Tai tiesos Evangelijos — gilios, tikros; jas reikia aiškinti žmogiškai, įtikinamai. Meilė brolio broliui, pagarba artimui, etikos, doros tiesos...“

Ir toliau:

„Ką beduodant, reikia galvoje turėti du dalykus: 1) duoti jiems idėjų, užpildyti dvasinę tuštumą ir 2) visuomet atsiminti, ką sako ar gali sakyti bolševikinė propaganda.

Žmonės nenori bolševizmo — tai negatyvi „attitude“, neduodanti jėgos, tikėjimo atsparos. Jie žino, ko nenori, bet nežino ko nori ar ko reikia norėti. Tai jiems reikia duoti. Jie nori geresnės, teisingesnės santvarkos, bet nežino kokios. Tai jūs turite duoti. Jie žino ko nekęsti ir nekenčia, bet nežino ką mylėti. Tuo labiau, kad Vakarai bolševikų propagandos nuvertinti jų akyse. Jie turi prisiminimą 1939 metų Vakarų, dar nuvertintų bolševikų ir negali susidaryti idėjinės atsparos, ko siekti. Ir tai reikia duoti ir duoti, kad susidarytų aiškų vaizdą, programą, ko turėtų siekti, norėti. Tada jų atsparumas prieš bolševizmą bus ne vien negatyvus, bet pozityvus“.

Pats sėkmingai dirbęs okupacijų metu, Žymantas pateisino valenrodišką veiklą, jeigu tarnaujama ne savo naudai, o tautai. Jis pritarė latvių iš pat pradžių naudotai panašiai taktikai: stoka, užimk postus, vadovaujančias vietas ir stumk lauk ruskius! Ir jis pasisakė prieš neatsargią propagandą, smerkiant nekomunizmą, o partijai priklausančius, be jokios išskyros. „Ar neskandė kam širdį, — rašė jis, — tam, kas jau yra partijoje? Ar statys tuos į nepatogią padėtį, kurie ten nuėjo, nes per tai manė lietuviams geriausiai galėsią padėti. Ir tuos, kurie nėra partijoje, nustatys prieš tuos, kurie yra (kurstymas lietuvių neapykantos prieš lietuvius visais būdais vengtinis)... Negalima sudaryti įspūdžio, kad užsieny lietuviška veikla yra partiškai katalikiška. Aš tai sakau ne dėl nusistatymo

prieš ką nors (nepriklausau jokiai partijai), bet išeidamas iš kovos prieš bolševizmą tikslingumo".

Tai buvo kontroversinės mintys, prašyte prašančios gilios išvalgos, bet Žymantas rašė tai, ką galvojo ir kuo tikėjo.

BENDRO DARBO METAI

Praėjo nepilnas pusmetis, ir Stasys Žymantas pats įsijungė į radijo darbą Muencheno radio centre, Amerikos Balso lietuviškoje tarnyboje. Skyriaus viršininkas Juozas Laučka jį formaliai pakvietė, o mudu su dr. Pranu Padaliu, abu iš JAV atkomandiruoti redaktoriai, jo kandidatūrą nuoširdžiai rėmėme. Dabar Stasys atsirado ne patarėjo ar kritiko, o vykdytojo rolėje. Neapsivylėme, nors radijo sritis jam buvo nauja. Tebeturėjo lengvą „akcentą" dikcijoje, todėl tolinosi nuo mikrofono. (Bet ir tą kliūtį pamaži nugalėjo). Žinojo, kad radijo kalba nėra laikraščių kalba, kad per radiją kalbama, o ne skaitoma, kad Amerikos Balsas turįs būti patikimas ir įtikinamas, kad per jį turi sruventi šilta meilės srovė Lietuvai ir pavergtai lietuvių tautai. Dirbo ir mokėsi, mokėsi už visus daugiau, negailėdamas laiko ir jėgų. Pagautas idealistinės dvasios, jisai nuolat ir nuolat pasirodydavo su vertingais radijo tekstais. Amerikos Balsas buvo kasdieniniame kontakte su tauta, ir jis degė bendru troškimu sutelkti į transliacijas Lietuvai visa, kas yra geriausia. Tas ypačiai atsispindėjo valandėlėse jaunimui, bandant duoti ką nors naujo, ne-

laukto — parodyti, jog mūsų žodžiai plaukia ne iš biurokratinės pareigos, o iš lietuviškos širdies.

Kartą, šeštadienį, atėjęs į įstaigą baigti sekmadieninės programos, magnetofoninių juostų redagavimo „kajutėje" pro užuolaidos plyšį pamačiau Stasį Žymantą su chronometru rankoje besiklausantį religinės programos ir... giliai verkiantį. Tos ašaros tikrai pasiekė dangų. Jos patvirtino, jos Stasys visą gyvenimą buvo tikintis, tik tuo nesireklamavo. Aišku todėl, kodėl Stasys niekam neprikišo religingumo ar davatikiškumo — tokių nuodų jis savy neturėjo. Gerbė kiekvieno — net priešo — įsitikinimus ir giliai tikėjo, jog viso ko mastas yra sąžinė. Jis niekad nesužinojo, kad tąsyk aš buvau slaptas jo širdies skausmo liudininkas. Ir pagalvojau: „Dieve, tai tau ir masonas..."

NAUJAS BENDRADARBIAVIMO KELIAS

1956 metų birželio mėnesį Muencheno radio centro vadovybė pakvietė mane vadovauti Specialių įvykių tarnybai Europoje. Direktoriui Aldo D'Alessandro tikėjo, jog nuo mano tarnybos pasisiekimo priklausys Amerikos Balso ateitis Muenchene. Naujos pareigos ryšį su lietuvių skyriumi gal net sustiprino. Mano įstaiga buvo centrinė, taigi pateikiama medžiaga ėjo į visus kalbų skyrius, o per juos — į Europą anapus geležinės uždangos.

Žymantas susidomėjo mano nau-

ju darbu, kuris greitai augo ir plėtėsi. Jis praleisdavo valandų valandas — ir naktis — įstaigoje, kai išsijuosę ruošdavome galimai išbaigtoje formoje svarbiausius įvykius bei aktualijas. Viskas buvo dokumentuota garsinēm ištraukom, o kur reikia — su muzikiniiais, garsiniais įvadais ir užsklandom ar muzikinėm iliustracijom. Darėme taip, kad klausytojai jaustųsi įvykių dalyviais, lyg jie patys būtų Londone, Vatikane, Paryžiuje ar Stockholme. Visos kalbų tarnybos penktadieniais „nemiegodavo“, laukdamos savaitinio „news reel“, kuriuo Amerikos Balso vadovybė ir Vašingtonas leido ir net rekomendavo užpildyti kad ir visą programą. Kartais mes dar ketvirtą valandą ryto siųsdavome žmogų į areodromą, kad jis mums atvežtų svarbią aktualiją, kurią „apvalę“ ir paruošę tekstus, bematant perduodavo me visoms tarnyboms. Stasys Žymantas ir Vladas Dargis daug laiko praleisdavo dirbdami su specialių įvykių tarnybos štabu. Vašingtonas nusprendė pats perimti panašų formatą, bet biurokratinėse sąlygose tai pasirodė neperkandamas riešutas; niekas nenorėjo taip sunkiai dirbti.

Neatsigėrėjau savo buvusio viršininko Stasio rodoma iniciatyva tobulintis, kad Lietuvai siunčiamos programos būtų lietuvių tarnybos pasididžiavimas. Po kiek laiko jam buvo suteikta teisė eiti produktoriaus pareigas lietuvių tarnyboje. Išvykus man į JAV ilgesnių atostogų (home leave), bendrai susitarę pasikvietėme jį laikinai talkininkauti

specialių įvykių tarnybai. Dirbo kaip jautis, neskaitydamas valandų, negailėdamas sveikatos. Dirbo, pelnytai užsikariaudamas visų pripažinimą.

Muencheno radijas tapo populiarius anapus geležinės uždangos. Tą rodė nenutraukiama srovė laiškų, tą patvirtino liudijimai viršininkų po jų įvykdytų kelionių į anapus uždangos esančius kraštus. Nauji metodai buvo kopijuojami Laisvosios Europos radijo; garsinės medžiagos pasikeitimas vyko su daugeliu Europos kraštų, naudojant perdavimo linijas, arba siunčiant savo atstovus įvykių vieton. Muencheno radijo centras darėsi savarankiškesnis, stipriau reiškė nuomonę. Ne visiems Vašingtone patiko mūsų pasisekimas Muenchene. Amerikos Balso vadovybė abejoje Atlanto pusėse neišvengė tarpusavio susikirtimų. Vašingtonui nepatiko gana savarankiška Muencheno direktoriato laikysena. Direktorius D'Alessandro buvo grąžintas į sostinę ir pakeistas žemesnių kvalifikacijų asmeniu. Iškilus biudžeto problemoms, Vašingtono biurokratija padarė sprendimą — perorganizuoti Muencheno radijo operacijas. Senąjį vardą pakeitė kitas — Muencheno programos centras. Atkeltasis direktorius John Albert atliko mulo darbą, sugriaudamas kone viską, kas sunkiu darbu buvo pastatyta.

LENGVIAU GRIAUTI, NEGU KURTI

Grįžęs iš atostogų, radau lietuvių naikinančius programų archy-

vą. Toks buvęs naujo direktoriaus įsakymas. Kas buvo likę — išgelbėjau, imdamasis atsakomybę. Dalis buvo persiūsta kitoms radijo tarnyboms užsienyje (pvz., Vatikano radiui). 1958 rugpjūčio mėn. pabaigoje Muenchene kalbų tarnybos buvo uždarytos — palikti tik po vieną „korespondentą“ Vašingtone esančioms tarnyboms aptarnauti. Dabar buvo koncentruojamasi į programų paruošimą Amerikos Balso anglų tarnybai (Worldwide English) Vašingtone. „Korespondentai“ galėjo programas versti į savo kalbas. Lietuviai ėmėsi akcijos. Atvykus Kongreso narei Edna Kelly, kun. dr. Jonas Aviža ir kiti įteikė formalius protestus prieš kalbų tarnybų likvidavimą. Naujam direktoriui nesisekė.

Man teko pasilikti dar du metu ir būti pasikeitimų liudininku — matyti, kaip meilė profesiniam radijo darbui virto neapykanta jaunam direktoriui. Kone kiekvieną vakarą po darbo rinkdavomės tai vieno, tai kito „amerikono“ pareigūno šeimoje, iškoneveikdami naujai įvestą mizeriją ir trokšdami, kad Muencheno įstaiga iš viso būtų uždaryta. Kilus krizei, atvyko iš Vašingtono Amerikos Balso menadžeris Barry Zorthian ir kalbėjosi su kiekvienu pareigūnu. Išaiškėjo tiesa. Direktorius gavo rimtą įspėjimą, įsakyta atstatyti senąją tvarką — kiek tas naujose sąlygose buvo įmanoma. Direktorius paėmė „atostogas“, vicedirektorius padėti aptvarkė, tačiau svarbiausi dalykai ir praeities laimėjimai prarasti.

Kalbų tarnybų uždarymas Muenchene buvo žala, kurios atitaisyti nebebuvo galima.

BENDRADARBIU LIKIMAS

Lietuvių korespondentu laikinai buvo paliktas Stasys Žymantas. Jis darė visa, ką galėjo, tačiau senojo entuziazmo nebebuvo. Daugelis lietuvių skyriaus tarnautojų atsirado „gatvėje“, ieškodami naujų pragyvenimo šaltinių. Lietuvių skyriaus viršininkas Juozas Laučka jau anksčiau buvo grąžintas į Lietuvį skyrių Vašingtone, o vėliau ir redaktorius dr. Pr. Padalis. Pratęs Muenchene savarankiškai dirbti, Padalis negalėjo pakelti įsivyravusios Vašingtone jam neįprastos ir sunkios biurokratinės atmosferos, kuri varžė privatinę iniciatyvą, o verčiant rašinius iš anglų kalbos, buvo sunku galvoti apie tikrą kūrybinį darbą, skirtą Lietuvai. 1959 metų vasarą jis persikėlė į Arizonos universitetą profesoriauti.

Žymantas jautriai išgyveno tokį „finalą“. Ypač jis gailėjo gabaus ir gero kolegos dr. Kajetono Čeginsko, atsidūrusio Švedijoje: „Kajetonas — dzūkas užsispyręs, ir jį labai vertinu. Bet jo kasdienybė šiurkšti: bibliotekoj padavinėja ir priiminėja knygas iš profesorių, studentų ir sargų, ir moka jam mažiau, kaip sargui... Puikus jis vyras, kiekvienu atveju toks skirtingas nuo jo amžiaus amerikoniškų išeivių lietuvių vadinamų inteligentų“. Kiti tarnautojai persikėlė į Jungtines Valstybes (Obuolėnas, Stonys, Trilupaitis ir

Vaitkus), Dargis grįžo į Angliją, dr. J. Sakalauskas ir A. Grinienė pasiliko Vokietijoje. Aš irgi prašiau būti grąžinamas į JAV. Pusšėštų darbo metų užteko ir man. Nenorėjau dirbti su direktorium, kuriam buvau reikalingas, bet kuris kenkė ne tik pavergtųjų kraštų žmonėms, bet ir geram Amerikos vardui.

Žymantas, kuris sakė, jog jis su Amerikos Balsu „ženijasi for keeps“ irgi liko bedarbis. 1959 metų spalio mėnesį teko su Marile ir Stasiu atsisveikinti Muencheno aerodrome. Jis tą momentą jautriai aprašė 1959.X. 19 laiške: „Kai tave, seni, pabučiavau, vos susilaikiau nuo ašarų... Sunku sakyti negrižtamą sudie bendram darbui... Kai prisimenu Muenchene mūsų bendrą darbą — man rodosi, tai buvo man vieni laimingiausių metų, ir norisi verkti — taip gaila to darbo“.

Tą patį kartoję ir savo straipsnyje „Susitikimai su Padaliu“ (*Į Laisvę* Nr. 70 — 1970 m.). „Iš visų jau beveik 30 metų išsivieško gyvenimo, tie treji metai, praleisti Muencheno radijo centro lietuvių skyriaus tarnyboje, man buvo pats malo-

niausias ir laimingiausias mano gyvenimo laikotarpis. Prie to prisidėjo ne tik labai geros ir patogios darbo sąlygos, bet ir labai maloni, kultūringa ir draugiška lietuvių skyriaus vedėjo Juozo Laučkos laikyseną visų tarnautojų atžvilgiu ir taipgi kitų dviejų „amerikonų“ — Prano Padalio ir Vytauto Dambravos draugiška ir šilta lietuvių skyriaus darbo atmosfera. Pats darbas reikalavo nemaža įtempimo, pastangų ir rimto dėmesio, ypač artėjant programos transliacijų laikui. Visų mūsų patangos buvo nukreiptos į tai, kad tos Lietuvai skirtos programos klausytojams ne vien Lietuvoje, bet ir toliau už Uralo kalnų būtų juo įdomesnės, aktualesnės, širdžiai artimesnės... Apie savo darbo atsiectus rezultatus patirdavome iš gausių „anapus sienos“ gaunamų laiškų ir parodyto juose susidomėjimo, įvertinimo ir iškeltų pageidavimų. Tas džiugino mūsų širdis ir skatino dar daugiau pastangų dėti į savo darbą“.

„Širdim į širdį“ tęsinys bus spausdinamas kitame numeryje.

Į LAISVĘ FONDAS

šiomis dienomis vėl spausdina papildomą skaičių Kęstučio K. Girniaus knygos PARTIZANŲ KOVOS LIETUVOJE. Tad dar norintieji šią knygą ir kitus Į Laisvę Fondo leidinius įsigyti gali kreiptis šiuo adresu: Į Laisvę Fondas, A. Pargauskas, 8908 W. Butterfield Ln., Orland Park, IL 60462, USA. Bus prisiųstos knygos ir sąskaita.

Liudas Dambrauskas, ilgą laiką kalintas sovietų kalėjimuose, koncentracijos lageriuose ir ištėrime, šiuo metu gyvena Lietuvoje. Spausdiname trumpą ištrauką iš jo memuarų rankraščio „Gyvenimo akimirkos“, antrosios dalies. Memuarai planuojami išleisti.

LIUDAS DAMBRAUSKAS

GRUODŽIO 20-JI DIENA

LUKIŠKIŲ kalėjime buvau šešioliktą parą. Mirtininkų kameroje, palyginti su kitais jaučiaus „naujokas“. Nors bendras mirtininkų stažas buvo arti trijų mėnesių, tačiau, kaip liudijo kameros draugų patirtis, kiti mirtininkai po penkis, septynis ir net vienuolika mėnesių laukė sprendimo. Matyt, ir ten buvo gyvų žmonių eilė, laukiančių kelių gramų švino. Nieko nepadarysi, tokie jau laikai atėjo — visur eilės. Atrodo, tik į kalėjimus ėmė be eilučių.

Rytą pradėjome pagal planą, „podjom“, patikrinimas, susitvarkymas ir panašiai. Nieko gero ir sapnai nežadėjo. Tiesa, „kipiatoką“ gavome saldintą. Žalčiai, keletą dienų girdė tik šiltu vandeniu ir tą lašais skaičiavo. Žodžiu, net apsiprausti negalėjome.

Pietūs, kaip ir reikėjo laukti, atėjo be duonos. Vos tik „balandą“ išlaižėme (mirtininkams šaukštai nepriklausė), išgirdome įtartina raktų žvangesį. Vieni buvo linkę galvoti, kad duoną atnešė, tik kad kvapo nejautėme... Mašinaliai pradėjau suktis ir rengtis. Sakavičius ėmė iš manęs juoktis:

— Žmoniškai dar neapšilai mirtininkų kameroje, o jau ruošiesi. Per gerai, ponaiti, nori.

Ilgai filosofuoti neteko, nes tikrai pradėjo rakinti mūsų kameros duris.

Liudas Dambrauskas (dešinėje) Kaune, 1988 spalio pabaigoje, su svečiais iš Jungtinių Amerikos Valstybių — Audrone Ambrozaityte ir Antanu Dambriūnu. Nuotr. A. Ambraziutytės.

Brolyti, visiems iš baimės blusos apmirė. Vadinasi, nebe juokai, ką nors gali ir išvesti, o tokiais momentais mirtininkų troškimai pasikeičia: ką nori, tegu veda, kad tik ne mane.

Kameros durys atsivėrė, ir įžengė aukšto ūgio karininkas, palikdamas tarpduryje ir už durų kareivių svitą. Stovėjome žado netekę. Paprastai niekas iš laisvų pareigūnų nedrįsdavo įžengti į mirtininkų kamerą. Visi parėdimai buvo duodami tik per langelį. Žodžiu, buvo pažeista nusistovėjusi tradicija, kas mums buvo neįprasta ir kėlė dar didesnę baimę. Matomai, karininkas mandagumo taisyklių mirtininkams netaikė — ėjo prie reikalo be pasisveikinimo.

— Familia, familia, familia.., — kol visą ratą apėjo. Tiesą pasakius, kai persirito per mane ir ėmė klausinėti kaimyno ir toliau, lyg didelis akmuo nuo širdies nukrito, vadinasi, ne manęs ieško. Bet ir ant paskutiniojo neužkibo. Vėl iš naujo ėmėsi klausinėti „familijos“, lyg mūsų pavardės norėtų atmintinai išmokti. Atėjo mano eilė ir antrą sykį.

— Dambrauskas.

— Imia?

— Liudas.

— Očestvo? — è, supratau, kad jau užkibau ant meškerės. kažkas kojas pakirto ir sąmonę aptemdė. Toliau atsakinėjau mašinaliai.

— Skoreje sobiraisia s veščiam!

Rankos buvo lyg ne savos — grabaliojau skudurus be jokios sistemos. Draugai puolėsi į pagalbą. Rodosi, jokios baimės manyje nebebuvo, tik kažkoks velnias užgulė visu svoriu taip, lyg norėtų prislėgti prie žemės. Net neatsisveikinęs, išslinkau iš kameros. Koridoriuje mane apsupo kareiviai. Kiek jų buvo — nežinau. Bent man atrodė, kad labai daug, o greičiausiai tik keli. Karininkas sušuko: „Živo!“ Ėjau vilkdamas kojas, lyg paraginimas manęs neliestų. Vienas iš svitos taip stumtelėjo, kad vos neišsitiesiau. Tamsoje negalėjau pamatyti to kareivio veido, tačiau pajutau savyje vidinį psichinį sukrėtimą ir tuo pačiu fizinių jėgų atgavimą. Norėjau pulti savo budelį ir iškabinti jam akis. Jeigu dar iš jų kas nors būtų palietęs bent pirštu, vargiai būčiau susilaikęs. Jie man tuo momentu atrodė šlykščiausi žemės padarai. Karininkas sustojo prie spingsulės (elektros nebuvo) ir, išsitraukęs lapą, grubiu tembru prabilo:

— Banditom byl?

Aš neskubėdamas, bet aiškiai atsakiau, kad banditu nebuvau ir nebūsiu.

— Vidiš, kokoj svoloč, — ir reikšdamas nepasitenkinimą, karininkas perskaitė, kad man mirties bausmė pakeista 10 metų lagerio.

Pradžioje netikėjau savo ausimis — o gal ne taip rusiškai supratau.

— Desiat let? — paklausiau.

— Čto, gluchoj? Podpiši!

Ką pasirašiau, visiškai neskaičiau. Tuoj pat buvau perduotas kareiviui išvesti. Pasitaikė lietuvis. Šis ir lietuviškai patvirtino, kad tikrai — dešimt metų lagerio. Kai kurie kaliniai, gavę teisme tokio dydžio bausmę,rovė nuo galvos plaukus, o aš, išgirdęs „dešimt metų“, jaučiausi laimingiausiu žmogum tuo momentu. Pasirodo, norint kad žmogus pajustų laimės skonį, reikia jį pradžioje padaryti nelaimingu...

Patekęs kalėjimo kieman, jaučiausi lyg paleistas laisvėn. Saulė, šviežias oras ir nauja aplinka atgaivino mane iš pergyvento prieš keletą minučių košmaro. Mirtininko išgyvenimai liko praeityje. Nors ta praeitis buvo visiškai netolima, tačiau ji man atrodė lyg siaubingame sapne matyti vaizdai. Vos kelios minutės skyrė mane nuo to momento, kai aš išgyvenau pasmerktojo mirti jausmą, o dabar tie išgyvenimai atrodė buvę tolimoje praeity. Kaip išmintingai gamtoje surėdyta, kad laikas reguliuoja mūsų jausmus, mūsų gyvenimą. Užteko tik kelių minučių, kad tvirtai atsistočiau ant žemės — bent atrodė, kad šiuo momentu stoviu tvirtai...

Gretimame psl.: Belaukiant saulės užtekėjimo ir laisvės. Lietuvos Persitvarkymo sąjūdžio suvažiavimo Vilniuje 1988 spalio 22-ros dienos rytą. Nuotr. J. Kazlausko.

KOVOJANTI LIETUVA IŠ LAIKO PERSPEKTYVOS

PILYPAS NARUTIS

Ginkluoto lietuvių tautos pasipriešinimo istorija • Ar galimas neutralumas sovietinės sistemos vertinime? • Sovietinė dokumentacija ir jos spąstai • Partizanai — Lietuvos kariuomenės tėsa • Partizanų pastangos vienytis ir ryšys su užsieniu

Kęstutis K. Girnius, PARTIZANŲ KOVOS LIETUVOJE, I Laisvę fondo lietuviškai kultūrai ugdyti leidinys Nr. 19. 1987 metai.

Kęstutis Girnius, knygos „Partizanų kovos Lietuvoje“ autorius, gimė 1946 Nuertingene, Vokietijoje. Gimė jis įdomiais metais, kaip kad jis pats rašo: „1946 m. buvo pirmieji pilni metai... tuo pačiu vieni reikšmingiausių partizanų sąjūdžio istorijoje“, kada „Partizanų būriams... vadovavimas perėjo į labiau patyrusių karininkų rankas. Ječys, Žemaitis, Vaitelis, Čeponis, Kamarauskas buvo kapitonai,

dažnai net aukštesnio rango karininkai...”

Kęstutis, jaunosios kartos atstovas, augo Lietuvos nematydamas, tik apie ją girdėdamas ir į partizanų kovas žvelgdamas iš dokumentacijos ir iš literatūros, kuri šiuo atžvilgiu yra dar labai šykšti. Kovojančios Lietuvos nuotaikomis Kęstutis pradėjo gyventi tada, kai ginkluotas lietuvių pasipriešinimas okupantui jau buvo keičiamas kitais pasipriešinimo būdais. Kęstutis susipažįsta su jais ir jungiasi prie kovojančios Lietuvos. Aukodamas savo laiką ir energiją, atkreipia prieš oku-

Paskaita, skaityta LFB studijų savaitėje
1988 m. vasarą, Dainavoje.

pantų aštriausiąjį ginklų — plunks-
ną.

Pažinti tiesų, kurių sovietinis oku-
pantas slepia ne tik geležine uždanga,
bet ir rafinuočiausiomis priemonėmis
bei klasta, ypač yra sunku tam, kuris
tos sistemos tiesiogiai nėra pajutęs.
Būdingas okupuotoje Lietuvoje pasakojimas apie žvirblį.
Atskrido išsigandęs žvirblis ir
dairosi neramus. Jo draugai klausia:
„Iš kur tu, ko toks neramus?“ Jis
atsako: „Aš iš Krimo! Mačiau kaip
Krime kupranugarius prievartauja!
Nežinau dabar kur pasislėpti!“
„Bet gi, tu ne kupranugaris“, —
aiškina draugai. Žvirblis su dar
didesniu išgąščiu atsako: „Bet kaip
tu jiems įrodysi, kad esi ne kupranu-
garis?“

Šį anekdotą nelabai supranta lais-
vėje, Vakaruose gimę ir gyvenantieji
žmonės. Nelengva pajusti ir įsi-
jausti į tą aplinką ir nuotaiką, kuri
nuolat dirbtinai sudaroma Sovietų
Sąjungoje ir jos okupuotuose kraš-
tuose. Toji nuotaika per prievartų
brukama visiems piliečiams ne tik
vadinamais „liaudies švietimais“,
bet ir brutalia valstybine aparatūra,
atremta į KGB (anksčiau NKVD)
specialiai nuolat treniruojamus dali-
nius. O palaikymas nuolatinės
baimės ir netikrumo jausmo trėmi-
mais ir net masinėmis žudynėmis
yra sovietinės sistemos dalis. Kal-
tės Sovietų Sąjungoje nėra ieško-
ma, ji yra sukuriama, primetama

PARTIZANŲ KOVOS LIETUVOJE KĘSTUTIS K. GIRNIUS

asmeniui ar net kitai valstybei pagal
reikalą. Apkaltino Skučų ir Povilai-
tį, apkaltino ir visų Lietuvą ne todėl,
kad buvo kaltė, bet todėl, kad tokia
kaltė buvo reikalinga Stalino ir Mo-
lotovo susitarimų šešėlyje okupuoti
Lietuvą. Įsivaizduokime dabar,
kad koks nors „neutralus“ ameri-
kietis advokatas ar istorikas bandytų
„neutraliai“ spręsti šių Sovietų
Sąjungos ir Lietuvos bylą. Ar toks
neutralumas būtų pateisinamas?

Darau šiuo atveju platesnį įvadą,
todėl, kad bolševikinės sistemos
atveju, žvelgiant į jų sudaromą
tikrovę, nėra galimybės jų vertinti
normaliu mastu, taip kaip laisvasis,
vakarietiškas pasaulis savo nor-
malia logika ir svarstymais yra įpra-
tęs. Kokia normalia logika galima
vertinti, pavyzdžiui, kriminalistą
Specką, išžudžiusį Čikagoje gailes-

tingų seserų būrį? Sovietinė sistema, nors ir tarptautiniai de facto pripažinta, yra tokia kriminalinio pobūdžio sistema. Jei Stalino nevadinsime kriminalistu, kaip jau kriminalistu vadina Hitlerį, tai iš normalios apyvartos reiktų iš viso išimti žodį „kriminalistas“. Ir jei dabar OSI įstaiga visus liudijimus, gautus iš Sovietų Sąjungos, priima normalia vakarietiška tvarka, tai pati OSI įstaiga įsirašo save į tą bolševikinės sistemos grandinę ir dėl to yra pasmerktina.

Vagį galima atpažinti ne tada, kai jis į namus įeina, bet tada, kada jis iš namų išeina. Ir mums, kol mes sovietišką sistemą atpažiname, kaina daug nervų. Tie, kurie turėjo progą pagyventi geležinės uždangos erdvėje, aiškiai pajuto, kaip apgaulinga ir užslėpta šitoji pagal K. Bielino terminologiją „teroro ir vergijos imperija Sovietų Rusija“ ištikrųjų yra.

Su nuostabių atidumu Kęstutis Girnius savo knygoje bando naują būdą: remiantis bolševikiniais paskelbtais dokumentais išgauti tikrovę. Dabartiniai disidentai pasakoja, kaip jie sužino visą eilę įvykių, ir sugeba orientuotis, skaitydami okupanto spaudą ir laikraščius, nes anot jų, „reikia mokėti skaityti tarp eilučių“.

Girniui gana vykusiai pavyksta daug kur atsiremti į pačių bolševikų dokumentaciją, ją panaudoti ir pačių komunistų ar net KGB-istų ranka išgauti patvirtinimą, ir šioje knygoje aprašyti kovojančios Lietuvos istoriją, iš kurios galima matyti tokias išvadas:

1. Lietuva kovojo prieš okupantą ginkluotai: apie aštuonerius metus partizanai valdė tam tikrus Lietuvos žemės plotus.

2. Partizanai buvo organizuoti, apėmė visą Lietuvą, trukdė rinkimus, bolševikų taip propaguojamus, stabdė kolūkių organizavimą.

3. Partizanai sudarė galimybę daugeliui vyrų pasislėpti ir išsisaugoti, saugojo gyventojus ir jų turtą.

4. Dėl tokio ginkluoto partizanų pasipriešinimo okupantas buvo priverstas sudaryti specialius sriubų dalinius.

Autorius, gal pats pirmasis, šioje kovojančios tautos istorijoje iškelia Lietuvos karinio pasipriešinimo Maskvai faktą. To pasipriešinimo pagrinde kurį laiką buvo jaučiama nepriklausomos Lietuvos kariuomenės tąsa.

Pats autorius įžangoje pastebi, kad jam labiausiai rūpėjo knygoje iškelti teoretinius klausimus, kaip jaunuolių pasiryžimą partizanauti, ar pažvelgti į partizano dalią.

Tačiau savo svarstymuose autorius, bandydamas ginčytis su bolševikine logika, dažnai atsistoja ant slidaus kelio ir sukelia abejonių. Tas, žinoma, sudarys progą daug kam su autoriumi nesutikti. Mano nuomone, autorius savo knygoje įslysta į bolševikinius spąstus bent šituose savo teiginiuose:

1. „Tariamus nusikaltėlius ir kolaborantus galima suskirstyti į penkias grupes“ ... „e) Žmonės, dalyvavę masinėse žudynėse bei grobė nužudytųjų turtą. Mėginsime parodyti, kad iš tiesų tik paskutinės grupės nariai ir kai kurie savisaugos

batalionų kariai galėtų būti laikomi karo nusikaltėliais... Nusikaltėliai ir kolaborantai aplamai suspėjo pabėgti su vokiečiais..." (p. 98).

2. „Lietuvoje vyko dvi bylos prieš buvusius batalionų karius, apkaltintus dalyvavimu masinėse žudynėse. Nr. 61... ir Nr. 60..." (p. 101).

3. „Negalima neigti kai kurių lietuvių dalyvavimo masinėse žudynėse pirmomis karo dienomis ar vėliau tarnaujant policijos batalionuose, kurie buvo įjungti į nacių naikinimo mašiną... Pastarieji tik su mažomis išimtimis pasitraukė į Vakarų, panašiai veikusiai padarė ir daugelis masinių žudynių dalyvių..." (p. 107).

4. „Nors žydų ir komunistų aktyvistų likimą lėmė patys vokiečiai, kai kurie lietuviai dalyvavo areštuose ir žudynėse, vokiečiams nurodė komunistus ir grobė jų turtą" (p. 363).

5. „... Many tina, kad žuvo nuo 7,000 iki 10,000 civilių gyventojų, tai yra žmonių... Daugiausia jų žuvo nuo partizanų rankos... Nors partizanai turėjo savo teismus, įspėdavo valdžios rėmėjus ir įtariamus šnipus, jų sprendimai, pasak A. Žuvinto, „ne visada buvo pagrįsti". Žuvo nekalti vaikai, bei senukai, be pagrindo įtarti žmonės, neteisingai kaimynų įskųstieji. Nekaltų žmonių žudymas yra nepateisinamas net ypatingomis vidaus karų aplinkybėmis" (p. 361).

6. „Nors partizanų kovos prasižėdė tik 1944 m. rudenį, Lietuvoje savotiškas vidaus karas (mano pabraukta, P.N.) jau vyko nuo pat

pirmųjų bolševikų okupacijos dienų 1940 m...." (p. 362).

7. „Nėra abejonių, kad partizanai nužudė ir nekaltų žmonių. Nekaltų žmonių nužudymai lieka nepateisinami, net ir atsižvelgus į sunkią partizanų padėtį ir į valdžios sąmoningai vedamą teroro kampaniją..." (p. 403).

8. „Jei partizanų sąjūdis smerktinas dėl kai kurių savo narių doroviškai nepateisinamų veiksmų, tai kone visi kiti karai panašiai smerktini. Daug kas užmiršta, kad šių laikų mažiausiai kontroversiškame kare — kova su hitlerine Vokietija — sąjungininkai masiškai bombardavo Vokietijos miestus, tuo sąmoningai masiškai žudydami nekaltus žmones" (p. 403).

Kai okupantas vergijai išlaikyti ir net tautai naikinti veda apgaulingąjį psichologinį karą, ar ne tiksliausia būtų užimti tokią poziciją, kaip užėmė gen. Stasys Raštikis savo memuaruose: „...ar tikslu yra polemizuoti su žmonėmis, kurie nepaiso nei tiesos, nei moralės, kurie lengva širdimi pavadina tave kupranugarium ir po to, trindami rankas, laukia, kaip tu įrodysi, jog esi ne kupranugaris, o žmogus" (St. R. II t., p. 411).

Čia vėl proga atkreipti dėmesį į atsišaukimą, kurį parašė 1986 m. Laikinosios Lietuvos Vyriausybės ir Sukiliminio lietuvių aktyvistų fronto štabo nariai, esantieji laisvuose Vakaruose. Atsišaukime pabrėžiama: „Lietuva, kai bus laisva, pati teis visus tuos, kurie yra padarę Lietuvoje nusikaltimų prieš žmoniš-

kumą". Tai svarbus atsišaukimas šiam ir visam metui, ir kelrodis iki tol, kol bus nepriklausoma ir laisva Lietuvos valstybė. Jei pripažįstama teisė Lietuvai savo valstybę turėti, tai kitų valstybių teismai, kurie sprendžia Lietuvos piliečių nusikaltimus padarytus Lietuvos valstybės teritorijoje, yra neteisėti.

Žmogus nėra kaltas, kol teismas jo nėra nuteisęs. Mes čia sukūrėme Lietuvį teisėms ginti komitetą, kad apgintume nekaltai puolamus lietuvius. Tenka priminti ypatingą pavyzdį, kurį mes retokai prisimename. Būtent, Flossenburgą. Visi lietuviai turėtų tą Bavarijos kampelį, akmenų skaldyklą, Flossenburgą, netoli nuo Muencheno, pamatyti. Ten ir Canaris buvo pakartas. Čia rasime nužudytus 2450 lietuvius. Tai Lietuvos Savisaugos Batalionų vyrai, nužudyti todėl, kad nepakluso nacių įsakymams. Taigi, visi jie „pasitraukė" į vakarus.

Didžioji Kęstučio Girniaus knygos vertė ir prasmė bei mūsų pasididžiavimas jo darbu yra tai, kad šia knyga yra atlikta gili studija ginkluoto Lietuvos pasipriešinimo okupantui, Sovietų Sąjungai Lietuvą okupuojant antrąjį kartą, 1944 metais. Nors K. G. sako, kad „Daugiau dėmesio skyriau teoriniams klausimams ir ...trečiasis knygos skyrius... sudaro teorinę širdį (kodėl jaunimas stojo į partizanus)", bet aš šį kartą stabtelėsiu prie 5-8 skyriaus, nors pagal autorių jis yra skirtas „tiems, kuriems nerūpi teoriniai svarstymai".

K. G. pirmasis bando atstatyti

ginkluoto pasipriešinimo organizaciją Lietuvoje, remdamasis menkais iki šiol turimais, ir bolševikiniais dokumentų (abejotinos vertės) duomenimis, o ir šitų taip pat labai nedaug turima.

Lietuvių tauta ne vieną kartą yra susidūrusi su slaptumu kovoje prieš okupantą. Šį kartą ta kova liečia mūsų kartą. Slaptumas — tai ne tuščias farsas, bet realybė, kurios ir Maskva neįkando, neįkanda ir dabar. Bet dabar atėjo metas tam tikrą laikotarpį įrašyti į pasaulio istoriją, ką ir pradėjo savo knyga Kęstutis Girnius. Ar jam tai pavyko? Taip, jis padarė labai gerą įžangą ir gerus pamatus ginkluoto lietuvių tautos pasipriešinimo prieš Maskvos okupaciją istorijai. Jei Maskva galvojo ir dar dabar galvoja, kad degutu užsmalavusi partizanus ir jų kovą, padarys juos baidyklėmis, kad galės klastoti ir juodinti praeitį ir dabartį, kad okupaciją galės vadinti „išlaisvinimu", o prievartą „laisvu apsisprendimu", tai šia savo knyga Girnius pastoja Maskvai skersai kelio.

Nuo p. 184 iki 342 K. G. dokumentuoja ginkluotą Lietuvos pasipriešinimą prieš okupantą. Kovotojus vadina partizanais (tai nusistovėjęs standartinis pavadinimas), nors jis pabrėžia Lietuvos kariuomenės karių ir šaulių vaidmenį, prie ko ir aš truputį plačiau vėliau stabtelėsiu.

Aprašoma dokumentuotai partizanų kovų raida. „Partizanai apėmė visas Lietuvos dalis" (p. 187), ir „partizanų veikla (Šilavoto

valsčiuje) taip išsivystė, kad žmonės pradėjo jį vadinti septynioliktąja respublika" (p. 192). Būdingas partizanų laikotarpis (1944-1952) ir tuo, kad „vieni vyrai išejo iš miško, kiti vyrai į jį pasitraukė" (p. 195) Kova neapsieina be mūšių. Tūkstančiai mūšių su NKVD kariuomenės daliniais įdokumentuota šioje K. G. knygoje, kartu su šauniais partizanų pavienių, grupių, dalinių, su ginklais ir uniforma, nuotraukomis. Atžymėtinas mūšis tarp Vilniaus ir Naručio ežero, kuriame „kovojo net 800 asmenų partizanų dalinys" (p. 189). Tai Aukštaitijos Didžiosios Kovos rinktinė. Bet, „neatsiliko ir Dzūkijos partizanai, kurie itin dažnai puldinėjo miestelius ir kariuomenės dalinius" (p. 191). „Žemaičiai... greit perėjo į ginkluotą pasipriešinimą net tuo metu, kai Raudonoji armija dar nebuvo vokiečius išvariusi iš Klaipėdos" (p. 188). „Suvalkijoje ir dešiniojo Nemuno kranto apylinkėse partizanai irgi veiksmingai reišėsi" (p. 192).

Daug vietos skiria K. G. partizanų organizacinės struktūros išaiškinimui. „Partizanams pasisekė išlaikyti, ne tik tarpusavyje (organizacinę struktūrą), bet kuri laiką ir su užsieniu" (p. 287).

Autorius pats paruošė net schematinį Jūros srities ir Dainavos apygardos struktūros planą su apygardos, rinktinės, batalionų ir grupių vadais — štabais. Schematiškai parodomi Jūros srities karžygiai vadai: Žemaitis, Danilevičius, Liesys, Bartkus, Milaševičius, Ivanauskas.

Dainavos apygardos vadai: Voveris, Gintis, Ramanauskas, Grušauskas, ir visa eilė anonimų — „Viršaitis", „Tigras", „Juozaitis", „Šernas", „Lūšys", „Ąžuolas" ir t.t. Knygoje bandoma, tiek kiek žinios leido, atpažinti pavardes: Kazį Veverskį (vieną iš pirmųjų vadų), Joną Semašką, Vitkų, Jėčį, J. Drungą „Mykolą-Joną", A. Baltūsį, Čeponį, Kasperavičių, J. Noreiką, I. Daukšą ir, žinoma, Lukšą-Daumaną, kurio knyga „Partizanai", kaip Girnius sako, tarnauja iki šiol pagrindine dokumentacija ir orientacija. Pavardžių tūkstančiai. Jų sąrašą būtų metas jau pradėti rinkti, tas sąrašas būtų laisvės kovų piliakalniu.

Didžiai vertintinos yra autoriaus pastangos išryškinti kasdieninį partizanų gyvenimą šalia bendros apimties karžygiškų žygių ir išlaikymo savo valdžioje teritorijas. „Partizanų vadovybė ir organizacinė struktūra išsilaikė iki pat ginkluoto pasipriešinimo pabaigos 1953 metais ar vėliau" (p. 290).

Salia anksčiau paminėtų apygardų tenka dar pabrėžti pasiektą organizacinę vienybę: Vyriausią Ginkluotą Pajėgų Štabą (VGPŠ). „1946 m. rudenį VGPŠ išleido savo pirmąjį įsakymą, pagal kurį Lietuvos teritorija buvo padalyta į tris veikimo sritis..." (p. 280). Aprašomos nuolatinės pastangos vienybei ir apsijungimui: „jungėsi dėl karių priežasčių" (p. 255), nežiūrint, kad „partizanų būriai buvo veiksmingi, jei jie buvo maži ir prisitaisydavo prie vietos" (p. 255).

„...Vienijimosi darbai šiek tiek sutriko, partizanams išaiškinus, kad Vilniaus universiteto dėstytojas Juozas Markulis buvo infiltravęs BDPS ir partizanų vadovybę„ (p. 255). Organizacinei struktūrai priklausė ir Karo lauko teismai. Teismai buvo ne tik bausti išdavičius, bet ir „partizanas buvo baudžiamas“ (. 315). Partizanų vadovybės leido ir savo spaudą. Autorius mini apie 13 laikraščių, kuriuos spausdino partizanų apygardos visoje Lietuvoje (p. 236).

Stabtelėsiu truputį prie poros K. G. knygoje rastų užuominų: 1. Partizanai ir Lietuvos kariuomenė ir 2. Partizanų ryšio su užsieniu klausimai.

PARTIZANAI - LIETUVOS KARIUOMENĖS TĄSA

Kęstutis Girnius savo knygą dokumentuoja karių nuotraukomis, kuriose matome uniformuotus kovotojus. Tai Lietuvos kariuomenės ir šaulių uniforma apsirengę kariai. P. Vaičekas *Aiduose* Nr. 2/88 pastebi: „Pažvelgus į nuotraukas, kiekvienoje iš jų matysime Lietuvos kariuomenės arba Lietuvos šaulių uniformas: ženklus, kepures"... ir toliau jis pats (Vaičekas) liudija kaip buvęs partizanas, kovotojas: „...„man rodėsi keista... kad Lietuvos kariuomenės nebebuvo, o partizanuose ji reiškėsi kaip realybė!..“ P. Vaičekas šitame straipsnyje paberia daugybę naujų dokumentinių faktų iš organizuoto Lietuvos pasipriešinimo ginklu.

Atsimenu, 1968 Čikagos Aukštesniojoje lituanistikos mokykloje mo-

kiniams buvo duota tema apie partizanus. Ir įdomu, kad be jokios įtakos iš šalies, pasiskaitęs to meto literatūrą apie partizanus ir apie Lietuvos kariuomenę, mano sūnus (dabar dr. V. Narutis) ir berods kiti, padarė išvadas, kad partizanai, tai buvo Lietuvos kariuomenė: jie kaip kariai saugojo žmones, saugojo turtą ir gynė Lietuvos žemę nuo bolševikų.

Aprašant 1944-45 metų laikotarpį, knygoje (p. 190) užsiminama, kad „tuo metu partizanai buvo laikomi Lietuvos kariuomenės tęsinium“. Daugelyje knygos vietų pabrėžiama, kad vadovavusieji būriams partizanai buvo Lietuvos kariuomenės kapitonai, leitenantai, paminimi ir pulkininkai. Tie laipsniai atremti į Lietuvos kariuomenės dar laisvoje valstybėje gautus laipsnius.

Čia tenka pastebėti, kad tie kovotojų dar nepriklausomąją Lietuvą gauti ir turimi laipsniai bei kitokie atžymėjimai tapo „užšaldyti“ iki pat dabar. Todėl ir partizanų eilėse kovotojas išbuvo keletą metų „leitenantu“ iki pat savo žuvimo, nors nepriklausomos valstybės normaliam gyvenimui pagal metų eilę gal jau jis būtų tapęs generolu. Reikia dar atsiminti, kad bolševikinio priešų karys už nukautus partizanus buvo keliamas laipsniu aukšty. Tuo tarpu kovojančios Lietuvos karys grandinis liko grandiniu iki savo mirties, lygiai kaip ir studentas liko mūsų vadinamas studentu, nors jie visi ištisus aštuonerius metus priešinosi okupantui.

Kad partizanai — tai Lietuvos

Pilypas Narutis Dainavoje skaito paskaitą apie Kęstučio Girniaus knygą.

kariuomenės tęsinys, šitie laipsniai sudaro tam tikrą pagrindą. Vienoje vietoje minimas ir generolas: „Noreika... pasivadinęs „generolu Vėtra“, pradėjo organizuoti Lietuvos Ginkluotą Pajėgų (LGP) Vyriausiąją Tarybą“ (p. 327). Kapitanas Jonas Noreika buvo 1943 nacių suimtas kaip Lietuvos įkaitas, išvežtas į Stutthofo kacetą, vėliau Raudonosios armijos iš kaceto išlaisvintas, paimtas į kariuomenę kaip raudonarmietis kareivis, dalyvavo Berlyno užėmime. Susitikau jį 1945 Putcke, Lenkijoje, grįžtantį namo. Grįžęs į Lietuvą, kurį laiką Noreika buvo asistentu Vilniaus universiteto teisių fakultete. KGB norint jį suareštuoti, suspėjo pabėgti ir pasitraukė į ginkluotą pasipriešinimą prieš okupantą.

„Didelį vaidmenį turėjo partizanų įsitikinimas, kad jie kovoja dėl Lietuvos laisvės ir yra Lietuvos kariuomenės ir valdžios įpėdiniai...“ (p. 258).

„Partizanai dažnai pritaikydavo Lietuvos kariuomenės... patirtį. Pvz., Lietuvos kariuomenės štabą sudarė keturi skyriai: I skyrius — operacijos ir mokymas; II skyrius — informacijos; III skyrius — organizacija ir mobilizacija; IV skyrius — tiekimo, evakuacijos, susisiektimo ir kitų tarnybų. Pietų Lietuvos srities štabo struktūra buvo labai panaši: I skyrius vadovavo operatyvinei veiklai; II skyrius rūpinosi agitacija ir propaganda; III skyrius buvo mobilizacijos“ (p. 259).

Laisvės kovų ir Lietuvos kariuo-

menės tąsa sudaro tąsą Lietuvos valstybingumo, kuris kovose buvo pagrindine kiekvieno kovotojo mintimi. Mes paprastai suprantame, kad svarbiausiuose reikaluose sprendimai visada daromi iš viršaus: nuo prezidento, kariuomenės vado, generolo. Kai vyriausias Lietuvos ginkluotų pajėgų vadas prezidentas Smetona pasitraukė iš Lietuvos, jis nedavė jokių įsakymų, kaip pasilikusiems laikytis. Tuo pačiu pasilikusieji gavo teisę patys apsispręsti ir veikti pagal jų geriausią galvojimą, Šiuo atveju likusieji — ir generolai, ir grandiniai ar paprasti kareiviai — savo apsiprendime buvo tiek pat svarbūs ir lygiateisiai. Kiekvieno Lietuvos kario apsisprendimas buvo pagrindu Lietuvos valstybinio tęstinumo, o vadovaujamas roles perėmė natūralūs vadai, nebūtinai tituluoti generolo laipsniais. Tad Lietuvos kariai, kurie 1944 ir vėliau spontaniškai rikiavosi į partizanų būrius Lietuvos žemę saugoti ir ginti, yra pilnai užsitarnavę būti vadinami Lietuvos kariuomenės tęsiniais. Jie susiorganizavo, jie pasitiko bolševikus ginkluotu pasipriešinimu ir ilgoką laiką valdė dalį Lietuvos teritorijos. Galima visai drąsiai tvirtinti, kad Lietuvos kariuomenė partizaniniu būdu gynė Lietuvą.

PARTIZANAI IR RYŠYS SU UŽSIENIU

Laikinoji Lietuvos Vyriausybė, nacių priversta, tik de facto „su-stabdė savo veiklą“ (Brazaitis, Raštai, VI. P. 96). De jure ir toliau ji

savo veiklą už Lietuvos nepriklausomą valstybę tęsė. Laiku ir vykusiai nebuvo nusilenkta okupantui (naciams) ir nutarta vieningai eiti su kovojančia tauta. Laikinosios Vyriausybės paunksmėje atsirado Vilkas, sukūręs vieningą lietuvių tautos pasipriešinimą okupantui. Tuo keliu ėjo ir ginkluotas tautos pasipriešinimas okupuotoje Lietuvoje, o Vakaruose, Vliko įtaigota, susikūrė visą lietuvių išeiviją apjungianti Pasaulio Lietuvių Bendruomenė.

Nors šiais keliais sakiniiais nubrėžtas visų lietuvių vieningas kelias — kova prieš tautos sunaikinimą — atrodo darnus ir džiuginantis, bet jis nebuvo visuomet toks sklandus, ir jame buvo daug svyravimų, abejonių bei blaškymosi.

Girnius labai įdomiai dokumentuoja nuolatines partizanų vadovybės pastangas siekti organizuotos vienybės ir taip pat sudaryti ryšius su užsieniu. Būta nusivylimų. Pvz., Kęstučio apygardos vadas „su apmaudu nurodęs, kad daugelis politinių veikėjų, ketinusių vadovauti likiminei lietuvių tautos kovai negarbingai pasitraukė“ iš krašto (p. 261). Daugelis, net ir šios knygos autorius, vartoja terminą „išbėgo su vokiečiais“, o tai daug kur visai neatitinka tiesą. Užmirštama, kad po Lietuvos įkaitų išvežimo į Stuthofą kacetai, sekė Vliko asmenų areštai, gen. Plechavičiaus štabo areštai ir kt. Tad arčiau pažvelgus į 29,000 žmonių, perėjusių per nacių kacetus ir kalėjimus, sąrašą, susidaro visai kitas vaizdas. Žino-

Raudgario partizanai netoli Kelmės, Žemaitijoje.

ma, to anuo metu nežinojusių nusivylimas yra suprantamas. Girnius trumpai užsimeina, kad „Vilkas buvo išblaškytas“ (p. 324). Lietuvoje liko tik vienas Vliko atstovas Povilas Šilas, kuris buvo areštuotas ir prabuvo 10 metų Sibire. Užsimeinama ir apie „savotiškas BDPS ir VLAKo steigimo aplinkybes“ ir „norą suvesti sąskaitas su Vliku“ (p. 333). Buvo norima įsteigti VLAKo „Užsienio delegatūrą Lietuvai atstovauti užsienyje“ (p. 334), bet „vien Markulis rūpinosi uoliai BDPS reikalais ir veikė jos vardu“ (p. 335). Tikrai gerokai vėliau, nuo 1948 pradžios partizanų vadai atsisakė BDPS vardo (p. 337), o vėliau ir Deksnys pakliuvo į sovietų rankas, nes „1949 m. pabaigoje jau

Deksnys nebebuvo laisvas žmogus“ (p. 338).

Autorius visai neaprašo ir net nemini fakto, kad 1948 kovo mėnesį Vakarus pasiekusieji Daumantas--Lukša ir Audronis, prie jų prisijungus Deksniui, galutinai išaiškino BDPS nenormalumus ir naujai pervedė visus krašto įgaliojimus Vilkui. Apie tai rašo Brazaitis: „Pasiitarimuose 1948. VII. 7-8 prie Baden-Badeno kaimelyje buvo pasirašytas susitarimas, kuriame pagrindinis dalykas buvo, kad krašto rezistencijai užsieniuose įgaliotas atstovauti Vlikas“ (Brazaitis, Raštai, VI, p. 235).

Kęstutis Girnius pažymi, kad „1950 m. rudenį Lietuvon sugrįžo Juozas Lukša su pergante itin

mažu šriftu išspausdintu Vliko atsišaukimu". Vlikas nekurstė partizanų, ragino juos tausoti jėgas: „Vlikas palyginti atsargiai vertino padėtį. Esą Maskva žino, kad Vakarų demokratijos karo nenori, kad jos viską daro jo išvengti, kad demokratijos karų nepradedą" (p. 355), bet „partizanų vadai jautėsi pajėgūs daryti pačius svarbiausius sprendimus" (p. 357). Įdomi K. G. nuomonė: „per greit prileidžiama, kad karo viltis būtinai skatino partizanus padidinti savo veikimą... tikėjimas greitu karu kai kuriais atvejais galėjo ir mažinti partizanų veiklą. Juk, jei karas tuojau prasidės, kam be reikalo rizikuoti gyvybe?" (p. 357).

Apie Sovietų žvalgybą K. G. atsiliepia kad „sovietinis saugumas veikė apdairiai". Apie Deksnio pasikautiniąsias pastangas K. G. rašo, kad: „jo išdavystės auka tapo 1952 m. susidariusi grupė, kuriai priklausė pik. Jankauskas, buvęs Lietuvos Fronto karinės organizacijos „Kęstutis' vienas vadų". Saugumo valdomos BDPS... daug dėmesio buvo skirta Lukšos juodinimui" (p. 341). „Paaiškėjus, kad LRS visai tiki BDPS prezidiumo autentiškumu, Deksnys pradėjo atvirai rašyti BDPS vardu... Kai 1952-1953 m. partizanų pasipriešinimas ėjo į galą, naujasis BDPS prezidiumas jau buvo tvirtai įsipilietinęs kai kuriuose išeivijos sluoksniuose..." K. G. gana plačiai aprašo Deksnio išdavystę ir saugumo pastangas infiltruoti slaptąją rezistenciją.

Bendra autoriaus išvada, kad par-

tizanai „sudarė pagrindą šiuolaikinei naujo pobūdžio rezistencijai". Tai paremia ir faktas, kad 1988.VIII.9 per Margučio radiją prof. K. Ėringis paskelbė ir spaudoje vėliau atspausdino Lietuvos Laisvės Lygos pareiškimą, kuriame sakoma: „...Pavergtoje lietuvių tautoje siekimas vėl atgauti laisvę nesusilpnėjo. Tai įrodė 30,000 Lietuvos partizanų auka, kritusių nelygioje kovoje su okupantu 1944-1954 metų partizaninio karo metu". Pareiškimą pasirašė dr. Kazys Ėringis, Vytautas Skuodis, dr. Algirdas Statkevičius. Lietuvos Laisvės Lyga, viena iš pagrindžio organizacijų, dabar iš to pagrindžio išėjusi į viešumą, atgaivino savo veiklą.

Vertinant bendrai Kęstučio Girniaus knygą ir kartu stebint naujai besireiškiančius įvykius Lietuvoje, įskaitant ir kardinolo Lietuvai paskyrimą, reikia džiaugtis, kad Girnius laiku parašė tokią išsamią kovojančios tautos istoriją. Joje ne tik išsikristalizuoja lietuvių tautos troškimas atgauti laisvę, bet kartu yra ypatingai išryškintos Maskvos pančių ir klastos priemonės kovojančiai tautai naikinti. Naikinti skaldant ir apgaudinėjant, kaip Stalinas darė Lietuvos delegacijai esant Maskvoje, prisiekdamas nesikišąs į Lietuvos vidaus reikalus, o tuo pačiu metu jau planuodamas Lietuvos gyventojų trėmimus. Linkime Kęstučiui Girniui, prasivėrus gausnei dokumentacijai, pratęsti šią knygą sekančiais tomiais.

Ant kultūros

ir politikos laktų

ANTANAS MUSTEIKIS

I

MANO mama sakydavo: „Vaikeli, nekišk pirštų tarp durų, pirštelius priversi“, o aš, net paaugęs ir amžėlį nugyvenęs, vis neišmokau tų pirštų saugoti. Ilgainiui mamos žodžiais persiėmė draugai, kurie atbula burna pažerdavo pusiau giriamą, pusiau peikiamą ištarmę: „Kam tu savo straipsniais draskai tai vieną, tai kitą širšelių lizdelį? Jų nepakeisi: joms geluonį mankštinti juk tikra pramoga“.

Bet yra temų, daug svaresnių nei priverti pirštai ar geluonys. Mums vis teberūpi ne vien kasdienė duona svetimuose kraštuose, bet ir iš-eivijos prasmė bei vaidmuo, paliktas mūsų ar mūsų tėvų kraštas, kultūra bei politika, mūsų orumas, nemarybė...

Paskaita iš 1988 metų LFB studijų ir poilsio savaitės.

Kažkada ir aš būdavau linkęs pabrėžti vieną temą kitos sąskaita; ilgainiui įvairios spalvos prarado išskirtinį žibesį ir pasiliejo saikingais atspindžiais. Ir dabar, kai paskaitau savus žurnalus bei laikraščius, negaliu atsistebėti, kaip dažnai ir lengvai ten nustatomos visos pirmenybės ir joms prieštaraujančios paskutinybės. Negalima teigti, kad tos rūšies vertinimai visai nenaudingi ar nereikalingi. Juk bet kokios aktualijos pabrėžimas tinkamu laiku ir parankioj aplinkoj gali būti reikšminga paskata išvengti inercijos ir praminti takelius, vedančius į pripažintus tikslus. Visa bėda, kad dažna pirmenybė taip nuvertina antipirmenybę, kad nenoromis ir netikėtai staiga pasijuntame sėdintys ant šakos, kurią patys kertame.

Yra daug šio reiškinio priežasčių, bet bene ryškiausia — vad. *investuoti interesai*. Savaime supran-

tama, kad kuro įmonės ir žiemos sporto verslininkai trokšta šaltos žiemos, o neturtingieji, vos suvedantys galus su galais, bijo aukštų šildymo kainų; turistai bei vasarotojai ilgisi giedrių dienų, o ūkininkai — pakankamo lietaus.

Kiekvienas ką tik suminėtas „duonos pelnytojas“ ar pramogautojas, kaip ir kiti tūkstančiai nesuminėtų, yra susijęs, tarp kitko, ir su savo grupe, bendruomene, visuomene, tauta ar žmonija ir pagrindžiai jaučiasi esąs vertas to junginio, kuriam tuo metu aktualiai priklauso ir kurs jam teikia prestižą. Kadangi kiekvienas pasireiškia būdu, kurį įsigijo išsimokslinimu bei socializacija (darbo ar pramogų įpratimu), yra normalu, kad tas būdas jam ar jai atrodo esąs ir yra pats geriausias. Čia nesvarbu, ar tas asmuo žino, ar nežino, kad yra ir kitų neblogų būdų, dažniausiai jis nuvertina kitus būdus. Tad architektas gėrįsi ir didžiuojasi operos rūmais, dailininkas — skulptūra, kalbėtojas — retorika, žurnalistas — skrajojančiu žodžiu, arėjas — savo plėšiniu, audėja — juostom ir t.t., bet rečiau pilnai įvertina „svetimą“ būdą. O tai ir yra investuoti interesai.

Dabar, kad nepasiklyščiau specialybių gausoje, pabandysiu apsiriboti tik kultūros ir politikos investuotų interesų dirva.

II

MOKSLININKAI, apžvelgę kultūros aptartis, jų suranda ligi šimto. Bet visas jas galima suvesti į dvi

pagrindines: humanitarinę ir antropologinę. Pirmoji laiko kultūra tik tas žmonių apraiškas, kurios yra meno, filosofijos ir mokslo sričių viršūnėje. Tai vad. „aukštoji“ kultūra, charakteringa „išliekama“ verte. Antroji laiko kultūra žmonių sukurtų daiktų bei priemonių formas, technologiją ir mūsų galvosenos, jausenos bei papročių pavidalus. Daug kas tai vadina civilizacija. Aplamai pirmąją mes siejame su dvasia, antrąją — su medžiaga. Bet iš tikrųjų nė nenujausdami mes dažnai maišome abidvi. Štai kodėl rengiame tautodailės parodas (dvasinė kultūra) saviems ir svetimiems, bet jas papildome lietuviškais meduoliais (materialinė kultūra), ir didžiuojamės abiem.

Politika yra valstybės valdymo įgūdis ar būdas, o charakteringi jos reiškėjai yra valstybininkai ir politikai. Pirmieji susilaukia daugiau pagarbos, o antrieji dažnai yra siejami su propaganda bei purvu, nes atstovauja partijoms, ant kurių žmonės šunis karia. Kai kultūra priešpastatoma politikai, pastaroji paprastai nužeminama, o pirmoji apsigaubia kūrėjo bei nemarybės aureole. Tikrovės duomenys, beje, gali šias populiarias prielaidas apversti aukštyn kojom.

Mūsų išeiviškoj (tremtiniškoj) sąmonėj yra įprasta kiekvieną rašto žmogų suvokti kaip kultūrininką, išvengiantį „siaurų pažiūrų“ priekaišto; šiuo pažyminiu yra charakterizuojamas visuomenės veikėjas, paprastai tapatinamas su politika. Iš tikrųjų tačiau rašytojai, nors ir ne-

šantys ant savo pečių tariamai visuotinius idealus, dažniausiai yra nemažiau už visuomenės veikėjus sroviški. Savo ruožtu vargiai užtiksimė išeivijos partiją ar grupę, kuri tikėtų prisiimanti siaurą, ne vidurio ar visus apimančią ideologiją.

Smagu stebėti dvejopus ir dvigubus saikus mūsų spaudoje: juokiasi puodas, kad katilas juodas. Kai visuomenės veikėjas (organizacijos narys) nurodo gaires, kaip prisidėti prie Lietuvos laisvinimo bylos reikalų, dažnai jis laikomas trafaretinių politikų; kai tas pačias gaires spaudos puslapiuose sugestionuoja žurnalistė ar žurnalistas, tai laikoma kultūros apraiška. Ir staiga laikraštininkas tampa kultūros bei politikos žinovu, nors ir rizikuoja dešimtuojų badu.

Retos kultūros apraiškos turi vad. „išliekamos“ vertės; bijau, kad jų devyni dešimtadaliai, o gal ir daugiau, rodo vidutiniškumą ir gal didesnę pasitenkinimą teikia pačiam autoriui nei išprususiam skaitytojui ar žiūrovui. Panaši proporcija galioja ir visuomenės veiklos srityje: ne visos pastangos duoda tikrų vaisių. (Aš nesu prieš bet kokiais pastangas.) Tačiau, ar toks tikrovės pripažinimas mums nesugestionuotų grįžti prie seno, bet dar neatgyvenusio lietuvių kultūros bruožo — kuklumo. Tada investuoti interesai mažiau prasikištų ir puodas nesijuoktų iš katilo.

III

POKARIO išeivių banga, išsiliejusi po įvairius kraštus, kabinosi į

neįprastus darbus, kaip ir kitos bangos prieš ją, bet ji puikiai suvokė savo išskirtinumą: joje buvo didžiulė išsimokslinusių bei „kultūron pasinešusių“ išeivių proporcija. Jie manėsi esą ir buvo, Maceinos žodžiu išsireiškiant, ne duoneliautojai, o tremtiniai — misininkai rezistentai prieš totalitarizmą ir kovotojai už Vakarų kultūrą.

To meto spaudos puslapiai buvo pilni rūpesčio „aukštąja“ (humanitarine) kultūra, kurios sąvoką išeiviai išsinešė iš nepriklausomos Lietuvos ir kurią okupantai ėmė rauti iš šaknų. Būrelis tų misininkų pasiskardeno manifestu prieš nuosmukį, ir buvo puoselėjama mintis, kad kultūrą galima ir reikia ugdyti kaip šiltadaržio gėlę.

Naujakurių manifestas visų pirma buvo akibrokštas ankstyvosioms išeivių bangoms. Tiesiogiai ar netiesiogiai jos tapo nuvertintos, nors savo metu savo buvimą jos pateisino didžiai apčiuopiamu įnašu tautinio sąmoningumo, organizuotumo bei Lietuvos atkūrimo baruose. Naivu yra smerkti ankstyvųjų išeivių kartas, kad jos savo spaudoje vartojo tą kalbą, kurią atsinešė iš Lietuvos, ar kad jose buvo mažai išsimokslinusių žmonių. Beje, redakcijose jau prasikišo naujosios bangos žurnalistai, vartojantys modernesnę kalbą, o po pačiu manifestu buvo pasirašę ir tokių kultūrininkų, kurie patys prisidėjo prie nuosmukio. To meto spauda iš tikrųjų jau buvo pagerėjusi, nors polemikų

Prie Vilniaus katedros badą paskelbę rezistentai pasistatė medinę pastogę. Žmonių minios dieną naktį ėjo su jais per langelį pasikalbėti. Nuotr. A. Ambrozaitytės.

lygis buvo žemas anuo laiku, yra žemas ir dabar. Galima paminėti, kad pastarajame dešimtmety tokio lygio polemikos apstu ne tik buvusiam *Naujienu* dienrašty, bet ir pretenzingame *Akiračių* mėnrašty, jau nekalbant apie mūsų aukščiausio politinio organo viršūnių ar jų gynėjų pasiskardenimus. O kad visų pirštai į save riesti, paminėsiu dar vieną pavyzdį ir iš bendruomenininkų pusės, jų žurnalistas rašo, jog pokario išeivių banga daugiau nei ankstyvosios surinko aukų Lietuvos bei lietuviybės reikalams. Bet jis nepagalvoja, kad anuometinio milijono vertė pagal perkamąją galią yra gal dešimteriopai didesnė

už dabartinę. Tad be pagrindo išpučiame savo tariamą pranašumą.

To meto spaudoje bei diskusijose subtiliai ir ne taip subtiliai prasikišo mintis, jog kultūrą reikia puoselėti specialiomis sąlygomis. Žvilgsniai buvo smeigiami į išeivių visuomenę, kuri ir patapo atpirkimo ožiu. Ji privalanti remti ar... gal ir išlaikyti kūrėjus! Visuomenė, ko gero, pakaltintina, jei leidžia savo kūrėjams prarasti pirštus ar rankas fabrikuose prie mašinų ratų. Fabrikai bei juodas darbas jiems netinka, nes... užmuša kūrybą!

Iš tikrųjų taip suprastai kultūrai ugdyti situacija buvo kebli. Juk didelė pokarinės bangos visuome-

nės dalis galėjo pretenduoti į kūrėjus, tad jai sutilpti į fabriko išsvengiančias redakcijas (kur tebedirbo ankstyvųjų bangų veteranai) nebuvo įmanoma. Likusioji tos visuomenės dalis — „liaudis“ skaičiumi nebuvo tokia didelė, kad pakeltų jai numatomą naštą. O ankstyvųjų bangų „liaudis“, jau prasikūrusi, tebežiūrėjo iš aukšto į naujakurius. įsisavinusi naujojo krašto demokratinę laikyseną ir kultūros sąvoką antropologine prasme, ji vertino kiekvieną žmogų tuo pačiu masteliu, tad savaime susikryžiuo su elitine mūsų kultūrininkų pažiūra, kurios mūsų kultūrininkai negalėjo ar nenorėjo atsisakyti jau vien dėl investuotų interesų.

Kita šios temos problema — kultūros „išliekamos“ vertės prasmė bei aptartis. Čia kiek galvų, tiek nuomonių. O taip, kūrėjai kuria, jų nuomone, tikras vertybes (tai dažnai patvirtina savitarpinio žavėjimosi draugė), bet kiek iš tikrųjų jos tenkina pramoginį skonį, kiek nuo jo atsilieka ir kiek jį prašoka, verždamosios į klasiką, nesutariame ir nežinome. Geriausiu atveju tenka laukti, kol kūrėjai numiršta, kad „laikas“ juos pasvertų relatyvaus išlikimo svarstyklėse.

Kūrėjų prielaidos skiriasi pagal tautinę patirtį, bet praktiškai tik maža kūrėjų dalis pragyvena iš meno. Kaikas gali nustebti, kad, pavyzdžiui, JAV dabartinis metinis rašytojų uždarbio vidurkis yra tik 8,000 dolerių, žinoma, neskaitant kai kurių milijonierių — „bestselerių“ autorių pajamų.

IV

POLITIKŲ investuoti interesai greičiau krinta į akį, nes jie nuolat vadovauja bei dalyvauja politinėje veikloje, kai kultūrininkai — tik ypatingomis progomis pasireiškia. Politikų vizijos, atstovaujančios jų suvoktai idealiai Lietuvai, yra aprėžiamos jų ideologijos, patraukiančios vienminčius. Pastarųjų skaičius teikia partijai tikrą ar tariamą galią. Kai kultūros veikalai bei darbai vertinami pagal įvairiausius kritikų skonius, — o apie skonį neįmanoma sprendžiamai ginčytis, — tai politikų veiklą — jų įnašą į laisvinimo bylą — galima šiek tiek konkretesniais masteliais matuoti. Politikai todėl yra labiau kritikos čiažomi viešumoje. Jie negali išlikti nuošalėje, nes jiems tenka rūpintis, kad jų mandatas būtų patvirtintas periodiniuose rinkimuose ar parinkimuose. Jie privalo rodyti konkrečius savo veiklos vaisius, nors tarptautinė aplinka, sąlygojanti jų žygius, yra jiems nepalanki. Jų idealas yra taip toli nuo tikrovės, kad dažniausiai sunku įrodyti, ką gi iš tikrųjų jų veikla pelnė. O kai tos veiklos vaisių maža, juos tenka papildyti bei pagražinti reklaminėmis apyskaitomis ir propagandiniais žodžiais. Tada didžiausias nusikaltimas padaromas tiesai — iškeliant savo nuopelnų trupinėlius ir nužeminant ar visai nutylint kitų įnašą. O reiklus prašalaitis gali tik stebėtis, ko tokiose apyskaitose yra daugiau — nemokšiškumo ar blogos valios. Ar mūsų investuoti interesai neapkerpėja?

Politinio pašaukimo žmonės privalo rodyti, šalia ideologijos, iš vienos pusės, savo ambicijas ir prestižą, o iš kitos — lankstumą ir kompromisus. Šios dvi pusės nuolat kryžiuojasi. Kai kurie politikai išlieka savo organizacijos viršūnėje ištisas kadencijas ir apsigaubia „nepakeičiamumo“ aureole, visiškai pamiršdami, kad bendradarbiaujant su kitais privalu priimti kritiką ir bent kartais daryti kompromisus. Vietoj to, deja, mūsųose laimi užsispyrimas: kad tik karūna nuo galvos nenukristų!..

Praeityje investuoti politikų interesai ryškiausiai prasikišo diplomatų sankryžoj su išeivijos politiniais ir bendruomeniniais veiksniais. Remiami autoritetinio režimo bendraminčių, diplomatai bandė tęsti nedemokratinę tradiciją ir išeivijoje. Jų dingstis, jog jie yra neatšaukiamai akredituoti nepriklausomos Lietuvos atstovai, pirmaisiais dešimtmečiais turėjo šioji tokį svorį. Ilgainiui jie natūraliai pasitraukė (mirė) ir užleido savo postus kitai kartai, kuriai jau be išlygų tenka paklusti tautos kamienui ar jo oficialiems atstovams — išeivijos lietuviams. Nes ne pasiuntinys siunčia karalių į žygį, o karalius — pasiuntinį.

Pastarajame dešimtmety investuotais interesais ypač apsišarvavo Vlikas (remiamas Alto) ir susikryžavo su Lietuvių Bendruomene. Ir ar ne paradoksas, kad Vlikas pasiūto skriaudžiamas, kai ir Bendruomenė ėmė savu ruožtu rūpintis Lietuvos laisvinimo byla?..

Ak, įsivaizduokime, kad dvi motinos — Vlikas ir Bendruomenė susiginčijo: kam turi priklausyti brangus Lietuvos laisvės kūdikis? Jei ši mintis nebūtų ironiška, ji galėtų būti tragiška. Kažin ar ir kaip visuotinis karaliaus Saliamono sprendimas paveiktų mūsų veiksnius?

V

NE MAŽIAU painiavos teikia ir kultūros ryšiai su politika. Teoriškai juos nesunku išskirti, praktiškai — vargiai įmanoma, ypač kai turime reikalų su žmonėmis už geležinės uždangos. Štai kodėl atrodo naivus vienos ideologinės grupės entuziasingas kultūrinių ryšių plėtimas su „kraštu“. Tas „kraštas“ ir tikrųjų turi tiek atspalvių, kiek ir žodis kultūra. „Kraštas“ yra gamta, tėvynė, gimtinė, jos šventovės, mokykla ir t.t. „Kraštas“ yra giminės, pažįstami, senų laikų ar dabartiniai iškilę ar nuskurę draugai, drįstantys ar nedrįstantys rodyti savo tikrus jausmus sutiktieji, prisitaikę ir neprisitaikę profesijų kolegos, marksizmu kaip religija tikintys ir netikintys, elitinė nomenklatūra, normalūs žmonės, prisidengę komunizmo kauke, komunistai, prisidengę normalių žmonių kauke, ciniški ir neciniški biurokratai, okupantai ir okupuotieji, lietuviai ir svetimtaučiai, išdavikai, saugumiečiai, informatoriai, buvę sribai, partiniai ir nepartiniai, rusintojai, „vyresnieji broliai“ ir jų pastumdėliai „jaunesnieji“, karjeristai, oportunistai, padlaižiai, pakalikai, „blato“ specialistai, propagandininkai, progra-

minti robotai, aktyvūs ir pasyvūs rezistentai, disidentai, sąžinės kaliniai, stalčių literatūros kūrėjai, dvigubi tremtiniai (du kartus ištremti) ir bene gausiausi totalitarinės imperijos imtiniai — modemiški baudžiauninkai (priverstiniai piliečiai). Tad su kokiom kaukėm tie entuziastingi ryšiai turi būti plečiami?

Visi mėgsta gerus aktorius scenoje, bet ne tikrame gyvenime. O komunistinės imperijos imtiniai yra išsiunčiami į vad. „kultūrinius mainus“ su lietuviais šiaurės geležinės uždangos, kad vaidintų paskirtas roles. Netgi šiais vad. atvirumo laikais, kai leidžiama atverti viešumon maža dalis sovietinės santvarkos nežmoniškumo, ar tokie aktoriai gali išrėžti iš širdies: „Velniop septynios dešimtys rusiškai sovietinio totalitarizmo metų? O laisvieji entuziastingi ryšininkai mandagiai, kaip tinka civilizuotoje draugėje, leidžiasi mulkinami ir nedrįsta išskirti tikrovės nuo iliuzijų ar, Orwellio „Gyvulių farmos“ įvaizdžiais tarient, žmonių nuo kiaulių.

Suprantama, ir niūriausiame danguje švysteli properšos. Tad okupuotos Lietuvos dainininkų balsai, poezių daugiaprasmės ar miglotos metaforos mūsųose gali skambėti kaip dangiška muzika, bet tokie patys literatūros kritiko žodžiai gali pavirsti apnuodyta geluonim. Todėl lietuvių išeivio žurnalisto klausimas

— „kas galėtų ką turėti prieš Kubilių?“ — yra naivus. Iš esmės tad atsakyti į ryšių su „kraštu“ klausimą tektų ne tiek taip ar ne, kiek ir taip, ir ne. Tik čia vėl investuoti

interesai ir užsispyrimas iškraipo mūsų laikysenas. (Beje, savaime aišku, kad atvirumo plyšiai leido okupuotam kraštui atsikvėpti, ir tai galima išnaudoti bei teigiamai vertinti.)

Vienas tų ryšių su „kraštu“ puoselėtojų rašė, kad jo sąžinė rami, nes jis norįs gero Lietuvai. Man šiuo atveju ji panaši į sąžinę mažamečio broliuko, kurs bėgo į gatvę pagelbėti dar mažesnei sesutei, išsprūdus iš jos rankų sviedinukui ir buvo pravažiuojančio automobilio sutraiškytas. Tą ramią sąžinę traiško tabu — draudimas vartoti vad. „įžeidinėjimus“. O tai yra reikalamas užmerkti akis prieš tiesą. Kai tiesa užmušama, sąžinė neprivalėtų likti rami.

Kai kurių mūsų dailininkų paveiksai, muzikų kompozicijos, poetų eilės dabar oficialiai grįžta į okupuotą tėvynę. Šiuo metu tai galima vertinti, bent iš dalies teigiamai. Kartoms besikeičiant, užsimeta ar užsimiršta tie kūriniai išeivijoje. Bet ir okupuotoje Lietuvoje jų likimas, vėl pasikeitus imperijos gairėms, gali būti negeresnis: juk praėity ištisus dešimtmečius vad. „buržuazinės“ knygos oficialiai buvo laikomos makulatūra. Juk ir dabar vėlesniųjų pabėgėlių — J. Jurašo, T. Venclovos, S. Kondroto — darbai ar vardai tebėra lyg nebuvę. Tad reikia abejoti, švelniai tariant, ar priežastis, kuri įgalino tą grįžimą, yra kultūrinė (meninė), ar politinė, t.y. propagandinė. Dieve duok, kad šioje loterijoje laimėjimas nepavirstų pralaimėjimu. Išėjus obuoliauti su velniu, beje, galima ir

paskutines kelnės prarasti. Ar ne taip nutiko mūsų poetui A. Gustaičiui, kurio eilių rinktinę, pavadintą „Pasiglostymo palaima“, okupuotos Lietuvos cenzoriai atranka pagerbė ir išspausdino?

VI

ŠIA PROGA reikia išskirti išeivių autoriaus (Antano Gustaičio) medžiagą ir sovietinio kritiko (Vytauto Kubiliaus) įvadinį jos vertinimą. Pastarasis tebesivadovauja užmerktų akių prielaida, kai ironiškas poeto elegijas sieja su vienu „iš XX a. istorijos akligatvių“. Kokia nekalta „poetinė“ sąvoka — tas „istorijos akligatvis"! O kiek tokių sąvokų prikalta komunistinėje naujakalbėje! Kas neprisimena kitos kerėplos — „asmenybės kultas“, kuria buvo pridengtas sovietijos pragaras? Ir dabar tos pačios santvarkos nežmoniškumą Kubilius bando pridengti savo paties pramonės „istorijos akligatvių“.

Pasirėmęs kai kuriais poeto įvaizdžiais, Kubilius randa, kad „čia (emigracijoje) didis yra tas, kuris broliui nuneria kailį“; „teisus, kurs garsiau už kitus rėkia“; „išmintingas, kurs laiku suprato: mano tėvynė, kur guli“.

Bet iš tikrųjų šie įvaizdžiai, turį visuotinių oportunistinių žmonių bruožų, charakterizuoja ne tiek emigracijos, kiek kritiko nuosavą aplinką, kurios dalį praverti dabar jau ir patys komunistiniai cenzoriai leido. Kubilius puikiausiai žino, kaip didis buvo Stalinas, tautų tėvas — žudikas bei bendraminčių

pakasynų direktorius, ar mūsiškis drg. Sniečkus, nunėręs kailį savo giminėms ir tėvynainiams; kaip teisus yra dažnas partinis ir nepartinis, kurs garsiau už kitus išrėkia nulakuotą melą; kaip išmintingas ir laiku susipratęs yra literatūros kritikas, išmainęs savo tėvynę į jos surogatą — tėviškę, prisitaikęs prie maskvinės gultos ir bėdą suvertęs tariamai anonimiam „istorijos akligatviui“. Kritikas mus ar mūsų tėvus, laimingai išvengusius Sibiro tremties bei gulago mirties ir pasirinkusius emigraciją, o ne susitaikymą su komunistinės imperijos teroru, vadina „atskilusia tautos šaka“. Betgi jis puikiausiai žino, kad ne mes, o jis yra atskilęs nuo tautos ir, vargšas, nuėjęs tarnauti svetimiams. Ir ar ne paradoksas, kad kitas išeivis literatūros kritikas užgiria išeiviams taikomą atskilimo nuo Maskvos epitetą, teigdamas, kad Kubilius mūsų poeto „kūrybą įvertina sąžiningai ir objektyviai...“?

Žinoma, jaunesnysis „brolis“ nepasekti „vyresniuojų“ nerizikavo, tad nueiti privalėjo, jo paties žodžiais, šunim šėko pjauti.

VII

BER AR pats poetas čionai jau niekuo nedėtas? Tėvynės mūsų garbus humoristas — ne, nepardavė, bet jo investuoti interesai jį, sakyčiau, įmerkė į drumzles ir pastatė ant šventvagio ribos.

Yra vienas dalykas pajusti artėjančios senatvės ar mirties grėsmę

bei tragiką, bet visai kitas dalykas ją sieti su emigracija. Beje, nepamirštinas skirtumas: emigracijoje išeivis miršta laisvas ir su savu veidu, o okupacijoje lietuvis miršta nelaisvas ir dažniausiai su kauke. Yra vienas dalykas apgailestauti poeto daliai ir save patį paplakti sarkastiškais paguodos žodžiais, — tai jo teisė, privilegija, apsisvalymas (catharsis), pasitenkinimas, bet visai kitas dalykas šaipytis iš kitų tėvynainių, kurie tremtyje ar emigracijoje pasireiškia kaip veikėjai — paliktos tėvynės patriotai ir įprasmina žmogišką buvimą, kurio poetas negerbia.

Mūsų talentingas poetas rimuoja eiles apie išeivius veikėjus, kurie „ant butelio į laisvės žygį“, „į tamšą“ joja, o iš kongreso sugrįžta jau „be kojinių vienos“ ir t.t. Tartum poetams kojinių nereikia, nes jie iš pokylių plasnoja angelų sparnais!..

Humoras yra didelė kūrėjo dovana, atidengianti neįspėtas kertes, paslėptas gelmes. Tačiau ar kūrėjo laisvė neribota? O vis dėlto dabar niekas nesišaipto iš pirmųjų krikščionybės kankinių, atiduotų liūtams sudraskyti. Okupuotoje tėvynėje kai kurie tikintieji buvo pametami ne liūtams sudraskyti, o automobiliams sutraiškyti. Tad ar mūsų literatas turi teisę šaipytis iš dabartinių rusiškai sovietinio imperializmo aukų, atsidūrusių emigracijoje? O juk dažna iš tų aukų rizikavo savo

gyvybe ir laisvės kovotojų ar jų giminių eilėse. Jie aukojosi kitiems, tėvynės labui, kai poetas aukojasi sau ar savo mūzos labui.

Tiesa, palūžusios „tremtinio dvasios“ išeivis ne naujiena. Tokį skaudžią ironiją plaka mūsų poetas. Suprantama, kad šis atvejis ypatingai rūpi sovietiniam kritikui dėl dviejų iškreiptų priežasčių. Pirma, tai tariamai įrodo, kad „atskilusios tautos šakos“ (atskilusios nuo Maskvos, ne nuo savo tautos!) išeivis nutraukia ryšius su tauta ir praranda idealus. Antra, išeivis tuos idealus tariamai išmaino į turtą. Kad Kubilius šypsosi iš tokio „jauno partijos veikėjo“, tai jo darbas: jis iš to duoną valgo. Iš savo patirties jis žino, kad partinė prievarta — grobstymas, kyšininkavimas, terorizmas, dalykai, kuriais ypačiai pasižymi privilegijuotos komunistų partijos praktikantai — įgalina žmogų pasistatyti „rezidenciją palmių pavėsy...“ Bet labiau šypsotis reikia iš persistengusio poeto, kurs išeivio partiją sieja su turtu. Nes čia ne Sovietija, ir aš nežinau nė vieno atvejo, kad išeivis būtų pralobęs dėl to, jog priklausė kokiai nors savo politinei partijai.

Asmuo, norintis atstovauti žmoniškumui ir dėl to ištremtas ar išbėgęs iš savo tėvynės, neprivalo kirsti šakos, and kurios jis pats sėdi (net ir dailiausios humoro mūzos vardu).

RAUDONARMIEČIŲ BYLOS IR MOLOTOVO PROVOKACIJOS

ALEKSANDRAS MAURAGIS

Buvęs nepriklausomos Lietuvos ypatingasis tardytojas Matas Krygeris paskelbė „Gimtajame krašte“ (1988 m. rugsėjo 15-21) Nr. 37 teismų eksperto gydytojo V. Kauzos bylos duomenis. Jaučiu pareigą ir aš tuos jo pareiškimus papildyti savo patirtimi ir paliudyti tas aplinkybes, kurios tebėra nežinomos mūsų visuomenei.

Tuo laiku (1940 m.) buvau krim. policijos inspektorius ir kartu ėjau Vilniaus apygardos kriminalinės policijos viršininko pavaduotojo pareigas. Tą naktį, kada Butajevus nusižudė (1940.-V.12) buvau telefonu prikeltas anksti rytą, dar buvo tamsu. Skambino Vilniaus apygardos saugumo policijos viršininkas Aleksandras Lileikis ir pranešė, kad nusišovė Butajevus, sekliams norint jį suimti; prašė, kad aš nuvykčiau į įvykio vietą ir padaryčiau pirmuosius reikalingus veiksmus. Aš nenorėjau į tą įvykį kištis, nes tai buvo ne mano reikalas, todėl mėginau atsakyti, bet jis aiškinosi, kad jis pats negalės išvykti šiuo metu, o jo padėjėjas yra išvykęs į Kauną, tad nenorįs bet kokiam valdininkui pavesti šio reikalo; sovietų įgulos vadovybei yra pranešta apie įvykį, būtų gerai, kad aš pirmas nuvykčiau į įvykio vietą ir pirmas imčiausi tyrinėjimo; automobilį jis man

jau pasiuntęs, ir tikrai, nespėjau apsi-rengti, kaip automobilis jau stovėjo prie namo.

Važiuodamas į įvykio vietą, galvo-jau, kad Lileikis gali būti sulaukytas įgulos bazėje ir neleidžiama jam išeiti, kol nepaaiškės, kas atsitiko su Butajevu. Man buvo aišku, kad Butajevo įvykis yra provokacinis, reikia būti atsargiam, kad neapkalintų nušovimu ir neiš-kraipytų faktų. Atvykęs į įvykio vietą, radau du saugumo policijos seklius, kurie man atraportavo įvykio eigą. Iš jų sužinojau, kad jie jau kelintą dieną seka, norėdami jį gyvą suimti, bet negalėjo rasti tinkamos progos, tik šią naktį jie buvo nutarę jį bemiegantį pagauti. Butajevus, matomai, pajuto seklius ir, nutaikęs progą, iššoko pro langą, ėmė bėgti pakalnėn per daržus. Sekliai jį vijosi iš paskos. Matydamas, kad negalės pabėgti, nusišovė. Apžiū-rėjau lavoną, pasidariau situacijos šikis. Lavonas gulėjo kniubščias, galvą pasukęs dešinin pusėn, iš burnos sunkėsi kruvinos putos, kairioji ranka buvo kiek pakelta virš galvos, dešinioji atmesta atgal, šalia gulėjo pistoletas, per du sprindžiu nutolęs nuo rankos. Žemė, kurioje gulėjo lavonas, buvo minkšta — pavasario daržo žemė,

lengvai matėsi Butajevo ir seklių pėdsakai. Nuo namo, iš kurio Butajevas išbėgo, iki tos vietos, kur jis nusišovė, buvo apie 300 metrų.

Man besidarbuojant, atvažiavo trys sovietų įgulos karininkai, prisistačius, kas toks esu, jie man taip pat prisistatė, pareikšdami pavardes ir pareigas — vienas buvo kariuomenės teismo prokuroras, kitas politrukas ir gydytojas, jų pavardžių neatsimenu.

Nuvedžiau aš juos į daržus ir parodžiau Butajevo lavoną, pareikšdamas savo nuomonę, kad visos aplinkybės rodo, kad jis yra nusišovęs. Prokuroras paėmė iš apatinės švarko kišenės Butajevo dokumentus, pareikšdamas, kad „tas pats“, ir pistoletą. Aš pareiškiau protestą dėl pistoleto, sakydamas, kad nuogom rankom nereikia liesti pistoleto, kol nepadaryta rankų pirštų atspaudų identifikacija, reikalavau, kad pistoletas būtų prijungtas prie bylos ir padaryta ekspertizė, bet jis to mano protesto nepaisė, įsikišo sau į kišenę ir išvažiavo jokio pareiškimo nepadaręs. Buvo aišku, kad jis dar neturėjo instrukcijų, kaip toliau reikės pasielgti su Butajevo byla. Man nieko kito nebeliko daryti, kaip lavoną paguldyti į ligoninės lavoninę ir bylą perduoti pagal priklausomybę V apylinkės tardytojui Poškui. Kadangi byla buvo svarbi, tai man rūpėjo skrodimo rezultatai ir ar dalyvavo skrodime sovietų įgulos gydytojas. Paskambinau Dr. Kauzai ir pasiteiravau, ar lavono skrodime dalyvavo gydytojas ir kokį surašė protokolą. Kauza atsakė, kad ne vienas, o keli dalyvavo, ir nustatėme, kad padaryta savižudybė. Tuo baigėsi mano rūpesčiai Butajavo byloje.

Čia verta prisiminti ir kita *Šmavgoneco* byla, kurioje man teko netiesioginiai dalyvauti. Kaip žinome,

gegužės 25 d. Molotovas įteikė Lietuvos vyriausybei notą, kurioje buvo kaltinamas Lietuvos saugumas, pa-

trobes tris įgulos kareivius: Nosov,

Šmavgonec ir Butajev, kurie buvę saugumo policijos tardomi ir kan-

kinami. Du iš jų — Nosov ir Šmavgonec — pabėgo slaptais požeminiais kanalais ir sugrįžo į bazę, o Butajev buvo nušautas. Tuos pačius kaltinimus Molotovas pakartojo ir ultimatumė, kurį Lietuvos vyriausybė gavo birželio 15 d., tą pačią dieną, kada sovietų tankai peržengė Lietuvos sieną.

Kaip jau žinome, sovietų kariuomenės įgula ieškojo trijų raudonarmiečių ir prašė vyriausybės juos surasti ir grąžinti įgulai. Vyriausybė paskelbė paieškojimą. Po gana trumpo laiko kriminalinės policijos vyr. valdininkas Dimavičius pranešė man, kad jis aptikęs vieną raudonarmietį, besislapstanti pas mergaitę sandeliuke. Klausė manęs, ką daryti. Bijojau, kad neatsitiktų taip, kaip atsitiko su Butajevu, todėl patariau valdininkui pasikalbėti su mergaite, kad ji pasiūlytų kareiviui gįžti į bazę. Vėliau iš valdininko sužinojau, kad mergaitė tikėjosi už jo ištekti ir nenorėjo jo atsisakyti, bet kareivis, patyręs, kad policija jau žino ir jį seka, pats apsisprendė ir grįžo į bazę. Sandeliuke jis gyveno septynias dienas, rasti kai kurie jo daiktai ir guolis, kuriame gulėjo. Trečias kareivis Nosov turbūt buvo paties Molotovo išgalvotas, nes man neteko nei gyvo, nei mirusio jo girdėti.

Lietuvos vyriausybė, gavusi iš Molotovo notą, tuojuo sudarė specialią komisiją įvykiams tirti ir pakvietė sovietus bendradarbiauti, bet sovietai atsisakė. Komisija buvo sudaryta iš autoritetingų asmenų: joje dalyvavo prof. M. Biržiška, Dr. M. Krasauskaitė,

gimnazijos direktorė, tardytojas Talala ir kt., aš buvau pakviestas, kaip kriminalinės policijos inspektorius. Komisijai vadovavo prokuroras. Buvo klausinėjama Savickaitė, pas kurią sandėliuke gyveno raudonarmietis Šmavgonecas, ji turėjo jo fotografiją su užrašu ir data, jis žadėjo ją vesti. Klausinėjamas krim. policijos valdininkas Dimavičius pareiškė, kad jis kelis kartus matė šmavgonecą ir identifikavo jo fotografiją.

Nors visiems buvo aišku, kad Molotovo notoje buvo surašyta provokacija, tačiau komisija stengėsi visais galimais būdais ištirti įvykius ir juos parodyti tikroje šviesoje. Važiuojant ministeriui pirmininkui Merkiui į Maskvą buvo įteiktas komisijos aktas, tačiau niekas ten jo nežiūrėjo ir niekam jis ten nebuvo reikalingas.

Molotovo pavaduotojui S. Dekanozovui sudarius naują Lietuvos vyriausybę, visi raudonarmiečių bylų liudininkai atsидūrė dideliame pavojuje – būti sušaudytiems, nes negalėjo palikti gyvus liudininkus, kompromituojančius Molotovo provokacijas. Greitai dingo be žinios kriminalinės policijos valdininkas Dimavičius, Savickaitė buvo paslėpta Kaune nuo NKVD akių, bet buvo susekta ir išvežta. Jos likimas taip pat nežinomas. Dr. V. Kauza ir aš buvome pirmieji ir gal pagrindiniai liudininkai, kurie atidengėme Molotovo provokacijas su raudonarmiečiais. Todėl suprantama, kodėl naujasis sveikatos apsaugos ministras Moisiejus Koganas apskundė Dr. Kauzą, kad jis, padaręs Butajevui skrodimą, davęs tardytojui neteisingus parodymus. Dr. V. Kauza, kaip ir aš turėjome būti sunaikinti, kad nekompromituotume Sovietų Sąjungos užsienio reikalų ministerio Molotovo oficialaus pareiškimo.

Praeitais metais okupuotoje Lietuvoje pasirodė išleista knygelė — Juozo Urbšio, pastutinio Lietuvos užsienio reikalų ministro atsiminimai apie lemtingas Lietuvos nepriklausomybei derybas Maskvoje su Stalinu ir Molotovu 1939-1940 metais.

Šiomis dienomis tie ministro Juozo Urbšio atsiminimai, papildyti naujesne medžiaga, liudijimais ir dokumentais, išleidžiami Čikagoje. Knyga yra 164 psl., su specialiu įvadu, iliustruota. Išleido Tautos Fondas, 1988 metais. Knygos paruošimu rūpinosi ir ją redagavo Pilypas Narutis. Knygoje yra įdėtos ir 1 Laisvę žurnalui prisiųstas Aleksandro Mauragio liudijimas.

Atmintina buvo vasara Lietuvoje, o taip pat ir ruduo, kai laisvės vizija tautoje pasidarė labiau apčiuopiama, kai gimė tvirtos viltys, kad Lietuva vėl bus laisva. Daug atvirų žodžių buvo išsakyta demonstracijose, susirinkimuose, suvažiavimuose, spaudoje — tėvynėje ir išeivijoje. Štai tik kelios tų lemtingųjų įvykių paraštėje pastebėtos mintys:

Žodžiai apie laisvę ir nelaisvę

Kazys Kuoka, Kauno darbininkijos atstovas LPS suvažiavime X.22: „Manau, kad darbininkai 1940-tųjų metų įvykius pavadins ne balta dėme, o tiesiog — okupacija“.

Rašytojas Vytautas Petkevičius tame pat LPS suvažiavime: „Negi rusų tauta taip ir blaškysis po didžiulę šalį, vaduodama visus kitus, bet neišsivadudama pati iš stalinizmo“.

Filosofas Romualdas Ozolas, ten pat: „Šiandien Lietuvoje revoliucija, atgimimo revoliucija... Žmogus negali būti Dievas, ir bet kokia jo pretenzija į dieviškumą virsta nežmoniškumu“.

Filosofas Arvydas Juozaitis: „Lietuva ir laisvė — du neatskiriami ta pačia raide prasidedantys žodžiai!“

Poetas Justinas Marcinkevičius: „Todėl ir esame čia, kad sau ir kitiems išstartume — toliau taip neturi būti!“

Antanas Terleckas, sveikindamas suvažiavimą Lietuvos Laisvės Ly-

gos vardu: „Kad šiandien galiu kalbėti iš šios tribūnos, ačiū lietuvei motinai, užauginusiai laisvę mylinčius vaikus... Kiek laisvės meilės degančių akių matau šioje salėje!.. Prisimename Stasio Šalkauskio mintis: „Iškėlęs drąsiai idėją, kovodamas už ją, laimėsi daugiau, negu paskendęs kompromisų liūne“. LLL pritaria Sąjūdžio programai ekonomikos, ekologijos, kultūros bei žmogaus teisių srityje. Tačiau prancūziško žodžio „suverenitetas“ reikšmę mes aiškinamės pagal tarptautinių žodžių žodyną. Suverenitetas arba tautai priklausančių aukščiausių teisių visuma gali būti realizuota tik pašalinus iš savo teritorijos svetimą kariuomenę“.

Eduardas Eismuntas, KGB viršininkas Lietuvai, „Tiesoje“ IX. 16: „Kažkodėl užmirštama, kad persitvarkymas visoje šalyje pradėtas Komunistų partijos iniciatyva. Šiam revoliuciniam procesui partija ir vadovauja“.

Edita Nazaraitė, dar neseniai į Vakarus atbėgusi jauna poetė, „Tėviškės žiburiuose“: „Kol kiekvienas doras žmogus neįsisąmonins, jog stalinizmą sukūrė ne Stalinas, o marksizmas-leninizmas, kuriuo ir toliau tebesivadovauja pati viena visą valdžią užsiglobusi komunistų partija, tol nė vienas žmogus negali būti tikras, jog stalinizmas nesugrįš rytoj ar poryt“.

Poetas Sigitas Geda savo laiške Lietuvos jaunimui „Aušrinėje“: „...„Labirintą galima perkirsti, tačiau kaip ir kuo? Ilgą laiką maniau, kad jėga... Dabar manau, kad dvasia... Dabar man svarbiau tai, kas siejasi su Kristumi. Kristus pergali mirtį. Priešistorinį labirintą. Kristus yra amžinybės metafora. Viltis. Kitos mes neturime“.

Viktoras Nakas, LIC vedėjas Vašingtone, savo paskaitoje ateitininkams Čikagoje: „Išeiviams, kurie 40 su viršum metų gyvena už Lietuvos ribų, pasiūlyti vadovauti ar įsakinėti tiems, kurie pasiliko Lietuvoje ir kurie už savo veiksmus neša atsakomybę, yra ne tik absurdiška, bet ir nemoralu“.

Vytautas Skuodis ateitininkams Dainavoje: „Pavergtoje Lietuvoje tol užteks jėgų kovoti su pavergėju, kol jaus stiprią ir vieningą savosios išeivijos moralinę ir politinę paramą“.

Algis Klimaitis, buvęs iki šiol Vliko atstovybės Europoje ir Pabaltiečių santalkos vedėjas, dabar Europos parlamento Pabaltijo grupės generalinis sekretorius (tai

jo paties išrastas titulas), spalio mėnesį viešėjęs Lietuvoje, paskelbė Pabaltijo grupės pareiškimą „Dėl Pabaltijo respublikų ateities raidos“. Jame tarp kitko teigiama: „Atėjo laikas ieškoti teisingo ir visapusiškai patenkinamo sprendimo... *Likdamos Tarybų Sąjungos konfederacijoje*, Pabaltijo respublikos vėl gauna suverenią padėtį tarptautinės teisės užtikrintoje tautų bendruomenėje... Gynybos ir įvairiapusė užsienio politika paliekama atitinkamiems sąjunginiams organams... Pabaltijo piliečiai visoje TSRS teritorijoje turi lygias teises su kitų tautybių TSRS piliečiais...“

Lietuvos Laisvės Lyga lapkričio 23 kreipėsi į Europos parlamentą ir jo Pabaltijo grupę, protestuodama prieš gen. secr. Algio Klimaičio pareiškimą: „Lietuvos Laisvės Lyga jokių būdu negali sutikti su konkrečių pareiškimo punktų redakcija. Net staliniečiai jau nebedrįsta tvirtinti, jog TSRS sudėtyje galima suverenių valstybių konfederacija. Nejaugi jūs tokiai Lietuvai dar siūlote Europos parlamento teisinį pripažinimą. Mūsų nuomone, tarptautinį teisinį pripažinimą gali gauti tik tarptautinės teisės subjektu esanti tauta. Pareiškime siekiama įamžinti dabartinį politinį Lietuvos statusą — palikti ją integraline TSRS dalimi, tai yra, Rusijos kolonija... *Lietuvių tauta*, turinti senas valstybingumo tradicijas ir sudėjusi ant laisvės aukuro milijonines aukas, *niekada nesutiks su bet kokios formos autonomija okupanto prieglobstyje*“.

Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio seimas Vilniuje, 1988 spalio 23. Nuotr. J. Kazlauskas.

PERSITVARKYMAS IR PASAULĖŽIŪRA

Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, energingai gindamas savosios respublikos suverenumą, pragmatiškai vertina pasaulėžiūrinius požiūrius. Programos svarstymuose gvildenami svarbiausi ūkio, visuomenės, politikos ir kultūros klausimai visų pirma tautos savarankumo, saviveiksmiškumo, pilnateisiškumo, atseit, pilnutinės ir tikros demokratijos požiūriu. O tai jau iš tikrųjų nėra grynai pragmatiškas požiūris, bet toks, kuris apima ir tam tikrą skaičių bendrai išpažįstamų vertybių, kurias išgildinti yra visų pirma filosofų uždavinys. Tad neatsitiktinai ir Lietuvos persitvarkymo sąjūdyje labai veikliai ir vadovaujančiose gretose reiškiasi jaunieji Lietuvos filosofai.

Tai geras ir daug žadantis ženklas, kad dabartinis tautos atgimimo sąjūdis, siekdamas konkrečių, politinės situacijos sąlygojamų, tikslų, nepasąskę pragmatiškume, kuriam visuomet gresia seklumas ir pasimetimas vertybėse. Politikai ir visuomenei reikia vertybinių gairių, reikia doros, reikia filosofijos. Čia tuoj pat reikia pabrėžti, kad tėra tik vienas bendras filosofijos vardas, bet nėra ir neturėtų būti vienos visiems privalomos filosofijos, nes tai vėl vestų į tą patį totalizmą, iš kurio smaigiančio glėbio sąjūdis mėgina išsilaivinti.

Visos filosofijos, kurios tik remiasi sveikais pagrindais bei tikromis žmogiškojo sambūvio vertybėmis, mums labai reikalingos. Jos visos turėtų rasti vietas sąjūdyje ir jį dvasiškai stiprinti kelyje į naujai atgimstančios lietuvių tautos siekiamą išsivadavimą. Todėl nuoširdi pagarba kitaip manantiems yra pagrin-

dinė sąlyga, kurios turi laikytis visi skirtingų idėjinių pozicijų atstovai.

Toji pakanta kitaip manantiems sąjūdyje labai ryški. Regis, kitaip ir būti negali, nes dar taip neseniai „kitamano“ žodis buvo tiesiog keiksmažodis, net kelialapis į kalėjimą, lagerį, psichiatrines ligonines. Tie kitaminčiai savo kančia, kai kurie net mirtimi, davė mums nepamirštamą pasaulėžiūrines pakantos pamoką, kurios niekada negalima užmiršti, jei mums tikrai rūpi tautos gerovė ir žmogiškojo bendrabūvio tobulėjimas. Galima džiaugtis esama pakanta, kurią neša ir skleidžia visuomenėje sąjūdis. Tai didelis ir istoriškai reikšmingas žingsnis. Bet jo reikšmingumui pajusti reikalingas kitas didelis žingsnis, kad būtų ką pakęsti, kad pakantos dorybė neliktų bergždžia be savo objekto.

Tą būtiną visuomeninės ir pasaulėžiūrines pakantos objektą sudaro pasaulėžiūrų laisvė, užtikrinanti joms visoms galimybę reikštis. Tad ir kyla didelis uždavinys sąjūdžiui ne tik savo eilėse, bet ir viešame gyvenime užtikrinti kiekvienai pasaulėžiūrai nekludomą saviraiškos laisvę, leisti joms kūrybiškai plėtoti tautos ir visuomenės dvasinio atgimimo pagrindus. Tegu ir toliau sau Lietuvoje reiškiasi marksistai, eksmarksistai ir naujosios konjunktūros ideologai, atsakę monopolio teisės, bet pats laikas leisti prabilti ir kitokios filosofijos atstovams, kurie turi tiek daug ko vertinogo pasakyti.

J. Vd.

Iš „Europos LF bičiulio“, Nr. 1 (130), 1988 lapkritis.

DERLIAUS METAI IŠEIVIJOS VEIKLOJE

P . ALGIS RAULINAITIS

Šiais 1988 metais išeivijos lietuvių gyvenimas pasireiškė gražia ir turtinga kultūrine bei visuomenine veikla. Jau vasaros pradžia buvo praturtinta IV-tuoju Pasaulio lietuvių kultūros kongresu, Pasaulio Lietuvių Bendruomenės VII-tuoju seimu ir VIII-tąja Laisvojo pasaulio lietuvių tautinių šokių švente. Visi šie didieji įvykiai vyko Kanadoje, Toronto ir Hamiltono miestuose. O rudenį savo pirmajai sesijai Čikagoje rinkosi naujoji JAV LB taryba.

Pasaulio lietuvių IV kultūros kongresas — 1988.VI.24-27.

Kongreso eiga ir atskiri parengimai jau gana išsamiai buvo aprašyti mūsų periodinėje spaudoje, tad čia tik prabėgomis pažvelgsiu į kai kurias kongreso akimirkas. Kongreso rengėjai, PLB Kultūros komisija, rengdami šį kongresą sau pasistatė kelis tikslus:

a) sužadinti visuomenėje susidomėjimą lietuviškąja kultūra,

b) telkti visų kartų atstovus vieningam kultūriniam darbui,

c) labiau iškelti ir pabrėžti kultūrininko atsakomybę šio meto kultūrinuose klausimuose, ir

d) persvarstyti ir įvertinti lietuvių bendruomenės kultūrinį gyvenimą šių dienų tikrovės rėmuose.

Kongresas kiek skyrėsi nuo kitų, nes vyko ne paskaitų virtinės tvarka, bet atskirų sričių ar šakų svarstybų forma, tuo būdu suteikdamas progą tuo pačiu klausimu pasisakyti keliems svarstomos srities žinovams; ir dar likdavo šiek tiek laiko ir klausytojams iškelti rūpimus klausimus.

Vykdydami savo pirmąjį tikslą — su-

žadinti visuomenėje susidomėjimą lietuviškąja kultūra — rengėjai nepagailėjo pastangų kuo plačiau užsimoti ir turbūt nepaliko nei vienos kultūrinės srities nepalietę. Tarp renginių dailės paroda, literatūros vakaras, drama, koncertas, pokylis, išeivijos premijuotų knygų viršelių paroda, Lietuvos katalikybės atsparos punkto parodėlė, šiuo metu leidžiamų laikraščių ir žurnalų pavyzdžių parodėlė. O svarstybų temų įvairumas ir gausybė...

Kongresan susirinko daug aktyvių dalyvių — kultūrininkų ir daug kultūros kūrimo procese nedalyvaujančių, bet ja besidominčių, kurie aktyviau ar pasyviau reiškėsi kongreso eigoje. Tad savo pirmąjį tikslą rengėjai pasiekė. Susidomėjimą lietuviškąja kultūra sužadino, jau net prieš kongreso pradžią sukeldami gyvas diskusijas kultūrininkų, ypač spaudos darbuotojų tarpe.

Kalbant apie antrąjį tikslą — telkti visų kartų atstovus vieningam darbui, reiktų susitarti ar kalbame apie visas kartas, ar apie vieningą darbą. Kartų

Pasaulio lietuvių kultūros kongreso atidarymas Toronte 1988 birželio 25. Iš k. pirmoj eilėj: P. Joga, programos koordinatorius, kun. G. Kijauskas, N. Prielaida (Šveicarija), vysk. P. Baltakis, G. Kamantienė, V. Kamantas, PLB pirm., M. Lenkauskienė, kongreso rengimo pirm., dr. A. Statkevičius.

kongrese tai buvo atstovaujama nemažai, pavarčius labai kruopščiai ir gražiai išleista „Kongreso vadovą“ randame, kad svarstybose dalyvavo nuo 24 iki 83 metų amžiaus kultūrininkai. Tai jau apima kelias kartas. Kalbant apie vieninę darbą, tai sunkiai įsivaizduojama sąvoka kultūriniame darbe.

Jeigu sujungsiame trečią ir ketvirtą kongreso tikslą į vieną, atseit, persvarstyti, įvertinti, pasverti, susigaudyti ir išsiaiškinti kultūrinį gyvenimą, išteklius, pasikeitimo galimybes ir jėgas — nedvejodami galim pasakyti, kad čia kongresas pilnai atliko savo užduotį.

Toks kultūros darbuotojų surinkimas į vieną vietą nėra savotiška jų paroda ar pristatymas visuomenei. Tai sudarymas progos įvairių sričių kultūrininkams pasidalinti patyrimais, pasi-

džiaugti laimėjimais, pasikeisti mintimis, ir sugrįžti į namus panaudoti tuos visus pergyvenimus, kaip akstiną tolimesniai ir dar našesniai kūrybiniam darbui.

Aplamai, vertinant IV-tąjį Lietuvių kultūros kongresą, reikia neabejojant pasisakyti, kad rengėjai vadovaujami PLB Kultūros komisijos pirmininkės Mildos Lenkauskienės ir KLB Kultūros komisijos pirmininkės Rasos Lukoševičiūtės-Kurienės, išvarė plačią pradalgę, mūsų kultūros baruose sudarydami progą kultūros kūrėjams ir darbuotojams pasikeisti mintimis, o kultūra besidomintiems plačiau susipažinti su dabartiniu jos stoviu. Reikia tikėtis, kad PLB to neužmirš, ir mums nereiks laukti dešimtimis metų kito kultūros kongreso.

Antrasis didysis šios vasaros įvykis — Pasaulio Lietuvių Bendruomenės seimas, sutraukęs 99 atstovus iš dvylikos laisvojo pasaulio kraštų. Turėjo teisę dalyvauti 140, taigi dalyvavo 70.7% galimų atstovų. Stebėtinai trūko atstovų net iš penkių Europos kraštų — Austrijos, Belgijos, Italijos, Olandijos ir Švedijos. Tuo tarpu net penki Pietų Amerikos kraštai įstengė atsiųsti atstovus į seimą.

Smulki seimo darbotvarkė, paskirstyta į šešiolika posėdžių, kurie visi turėjo sutilpti trijų įtempto darbo dienų rėmuose.

Be įprastų PLB valdybos narių ir kraštų bendruomenių pranešimų, į darbotvarkę buvo įtraukta ir keletas ilgesnių (maždaug valandos ar pusantros) posėdžių ar paskaitų, palietusių svarbesnes mūsų gyvenimo sritis kaip pvz., tik ką pasibaigusį Kultūros kongresą, jaunimo veiklą, Švietimą, įvykius šiandieninėje Lietuvoje ir kovą už jos laisvę išeivijoje. Savaime suprantama, seimas išrinko naują PLB valdybą ir kitus organus, svarstė organizacinius klausimus ir išklauė du pranešimus apie *Pasaulio lietuvių* ir su jo leidimu susijusius vargus.

Daugumas PLB valdybos narių pranešimų buvo pateikti raštu, ir pranešėjai juos tik trumpai papildė. PLB valdybos pirmininko pavaduotojas dr. Tomas Remeikis raštiško pranešimo nepristatė, o po žodinio pranešimo vykusiose diskusijose paaiškino, jog rėmėsi *Pasaulio lietuvių* tilpusiu savo straipsniu. Minėtame straipsnyje, reiškdamas savo asmenišką nuomonę, o taip pat ir pranešime, dr. Remeikis pasisakė ir jaunimo veiklos klausimais. Seimo atstovų

tarpe buvo nemažai jaunimo ir daugeliui iš jų dr. Remeikio samprotavimai buvo nepriimtini, tad jo pranešimas ir susilaukė daugiausia reakcijos iš seimo atstovų. Reakcija buvo karšta, ir jos pasekmėje dr. Remeikio pranešimas buvo seimo atmetas. Kiek rašančiajam žinoma, tai pirmas toks atsitikimas PLB seimų istorijoje.

Kitas daug susidomėjimo ir diskusijų sukėlęs seimo įvykis tai PLB valdybos rinkimai. Jau nuo pat seimo pradžios aiškėjo, kad bus du kandidatų sąrašai į PLB valdybą. Pasiremiant gamtos iš anksto tvirtinti, kad vienas iš jų neišvengiamai pralaimės — tik buvo neaišku kuris.

Vieną sąrašą sudarė daugumoje Čikagoje ar jos apylinkėse gyvenantys kandidatai. Kadangi jam vadovavo dr. Petras Kisieličius, vadinkime jį Kisieliaus sąrašu. Antrasis, daug platesnis savo geografine apimtimi, įtraukęs tris kandidatus iš Kanados, tris iš JAV ir vieną iš Pietų Amerikos vadintinas dr. Vytauto Bieliausko vardu. Kaip ir turėtų būti demokratinėje sistemoje, užkulisuose virė pasitarimai, sąrašų keitimai ir po rinkimų paaiškėjo, kad didele balsų persvara, du prieš vieną (65:33 santykiu), rinkimus laimėjo dr. Bieliausko sąrašas.

Kiek neįprastas buvo pralaimėjusio sąrašo viešai reiškiamas nepasitenkinimas savo pralaimėjimu. Paprastai galvojama, kad laimėjusioji pusė viską darė gerai, tai ir pralaimėjimas teisinamas ar grindžiamas pralaimėjusiųjų klaidomis. Pasinaudodami ta formule pabandykime šaltai pažvelgti į priežastis, privedusias prie to pralaimėjimo.

Seimo atstovų tarpe buvo jaučiamas lyg ir susirūpinimas, lyg ir nepasitikėjimas faktu, kad išskyrus du kandidatatus, vieną iš Europos, o kitą iš rytinio JAV pakraščio, dr. Kisieliaus sąrašas susidėjo iš Čikagos apylinkėse gyvenančių asmenų. Čia reikia būtinai įterpti, kad abiejų sąrašų kandidatų tinkamumas nebuvo svarstomas; galima sakyti, kad visuotinai pripažinta, jog visi kandidatai tinkami, ir daugiau ar mažiau pasireiškė mūsų bendruomeniniame darbe. Tuo tarpu dr. Bieliausko sąrašas pasižymėjo geografiniu pločiu. Sudarinėję dr. Kisieliaus sąrašą, keitėsi ir jo sudėtis. Vieni kandidatai buvo įtraukiami, o kiti išbraukiami. Tas kandidatų keitimas, norint įtikti seimo atstovų nusiteikimams, nepadėjo sąrašui rinkimuose.

Tai ir buvo dvi pagrindinės priežastys nulėmusios rinkimus. Jokiu būdu negalima sakyti, kad tai buvo asmeniškas vieno ar kito kandidato laimėjimas ar pralaimėjimas. Nors dr. Kisielius ir yra plačiau žinomas savo darbais visuomenėje, bet šį kartą atstovai pasirinko mažiau žinomą asmenį dėl anksčiau minėtų priežasčių.

Labiausiai seimo sėkmė atsispindi jo priimtuose nutarimuose, kuriuos seimas apsvarstė ir priėmė ir kuriuos nau-

joji valdyba turės stengtis įgyvendinti. Be glaudaus bendradarbiavimo su estais ir latviais, seimas pastebėjo, yra būtina plėsti ryšius ir bendradarbiavimą su ukrainiečiais. Šio bendradarbiavimo mums trūko — tikėkimės, kad jis seimo nutarimų pasėkoje pagerės. Juk nustoti nieko negalime, bet laimėti galima daug. Seimas taip pat įpareigojo PLB valdybą kreiptis į atitinkamas vyriausybės ir institucijas, reikalaujant tremtinių ir sąžinės kalinių išlaisvinimo, neteislingai ištremtųjų rehabilitacijos, ir nusikaltėlių prieš žmoniškumą atsakomybės patraukimo. Taip pat reikalauti sustabdyti plataus masto aplinkos taršą Lietuvoje, laikytis priimtų teisingumo principų karo nusikaltėlių paieškose, raginti laisvojo pasaulio valstybių vyriausybes, kad jos reikalautų Sovietų Sąjungą panaikinti Molotovo-Ribbentropo neteisėto sąmokso padarinius.

Buvo pakartotas prašymas popiežiui Jonui Pauliui II išspręsti Vilniaus arkivyskupijos klausimą mums priimtina prasme. Vėl primintas reikalas kelti Rytprūsių bei Gardino-Brėslaujos klausimus. Seimo metų vykusiose diskusijose, pranešimuose ir paskaitose buvo iškelta daug gerų minčių. Tą visą medžiagą naujoji PLB valdyba turėtų gerai persvarstyti ir, kiek tai įmanoma, ją remtis sudarydama savo veiklos planus.

VII-toji Pasaulio lietuvių šokių šventė

Tai lyg ir pabaigtuvių vainikas užbaigęs mūsų didžiuosius vasaros renginius. Pora tūkstančių šokėjų, susirinkę iš įvairių pasaulio kraštų, mirgėdami spalvingais tautiniais rūbais, savo entuziazmu uždegė ir daugtūkstantinę minią žiūrovų, iš visur suplaukusią į Hamiltono miestą. Džiugu pastebėti,

kad mūsų žymūs ir pasižventę visuomenininkai, Stasys Jokubauskas, dr. Antanas Razma ir dr. Petras Kisielius buvo sudarę vieną komitetą lėšoms telkti. Savaiame suprantama, kad be lėšų tokie plataus masto renginiai neįmanomi, tad kaip ir visiems rengėjams, taip ir šiam komitetui priklauso visų padėka.

JAV LB XII-tosios tarybos pirmoji sesija

Rugsėjo mėnesio 30 ir spalio 1-2 dienomis Čikagoje įvyko pirmoji XII-tosios JAV Lietuvių Bendruomenės tarybos sesija. Šalia kitų reikalų svarstymo, joje taip pat buvo renkamas krašto valdybos pirmininkas.

Jau keletą mėnesių prieš tarybos suvažiavimą buvo žinoma, kad dėl pirmininko vietos varžosi net du kandidatai. Tokios ankstyvos varžytinės iki šiol bendruomenės vadovybės rinkimuose buvo negirdėtas dalykas. Spauloje matėme vedamuosius, pasikalbėjimus su kandidatais, žurnalistų išvedžiojimus, skaitytojų pasisakymus. Atseit, rinkiminės propagandos mašina veikė iki šiol nematytu įkarščiu, kuris tęsėsi iki pat rinkiminio posėdžio. Visi tarybos nariai gavo kandidatų pasisakymą, pavadinkime tai „credo“, apie numatytą veiklą ir atliksimus darbus. Jei kam nors to neužteko, buvo paskleistas ir kiekvieno kandidato numatytų valdybos narių ir talkininkų sąrašas. Rinkiminiame posėdyje abu kandidatai savo šalininkų buvo pristatyti tarybos nariams ir tarė po trumpą žodį. Teko pastebėti ir labai gerai parengtą Ingridos Bublienės rinkiminį plakatą. Pasigedau tik konvencijos ir švarko atlapan segamų sagių... Abu kandidatai, tiek Ingrida Bublienė, tiek ir dr. Antanas Razma, gerai žinomi lietuvių visuomenėje, abu dirbę Lietuvių Bendruomenėje, ilgus metus eidami įvairias pareigas, abu panoro perimti JAV Bendruomenės vairą į savo rankas.

Po visos propagandos, tarybos narių įkalbinėjimų ir dieną naktį trukusių pašnekusių, suskaičiavus balsus paaiškėjo, kad naujuoju JAV Lietuvių Bendruomenės krašto valdybos pirmininku išrink-

tas dr. Antanas Razma, ilgametis JAV LB tarybos narys, Lietuvių Fondo steigėjas ir darbuotojas. Reikia pastebėti, kad balsų skirtumas tarp abiejų kandidatų buvo labai nedidelis. Jeigu tik keturi, už dr. Razmą balsavę. Tarybos nariai būtų pakeitę savo nuomonę, rezultatai būtų buvę skirtingi — pirmininke būtų tapusi Ingrida Bublienė. Kitas įdomus reiškinys, — tai tų pačių asmenų buvimas abiejų kandidatų pristatytuose numatomų valdybos narių sąrašuose. Esmėje tai nėra nieko blogo. Mano nuomone, tai rodo tik asmens norą ir sutikimą dirbti Bendruomenės vadovybėje ar tai su vienu, ar tai su kitu pirmininku.

Tarybos sesijos atlikti darbai ir svarstyti klausimai atsispindi priimtuose nutarimuose. O jų būta nemažai, net šešiasdešimt keturi. Savaime suprantama, kai kurie iš jų tebuvo tik padėkos išreikšimas nuolatinių tarybų pirmininkams ar kitiems darbuotojams, ar įvairių institucijų pasveikinimas ir pagyrimas. Atrodo, kad kai kurios komisijos, pristatydamos savo nutarimus pilnai sesijai, buvo šykštesnės su padėkom negu kitos. Išskirtinai nepadėkota ilgametei Kultūros tarybos pirmininkei Ingridai Bublieniei, pasitenkinant bendra padėka visiems tos tarybos darbuotojams. Tokios padėkos ji užsitarnavo.

Svarstydamą švietimo reikalus taryba savo dėmesį atkreipė į lituanistines mokyklas, lietuviškai nebekalbančių vaikų ir jaunuolių klausimą ir Vasario 16-tosios gimnaziją. Nuošalyje liko lituanistinės katedros ir joje dėstomų dalykų reikalai.

Patys konkrečiausi nutarimai atėjo iš finansų komisijos. Savaime supran-

ma, nes ir jų nagrinėta sritis turbūt ir yra pati konkrečiausia — finansai. O be finansų joks veikimas neįmanomas. Jau keliuose tarybose vykdytas finansinių reikalų tvarkymas ir tikslinimas buvo tęsiamas ir šioje, priimant tikslus nurodymus vienu ar kitu klausimu: įvesta tikslesnė turimo turto atskaitomybė, suderintas knygų vedimas su JAV valdžios reikalavimais ir nustatytos pradinės gairės naujų institucijų steigimui.

Apsvarsčiusi religinius klausimus taryba pateikė pluoštą siūlymų Krašto valdybai ryšium su silpnėjančiomis lietuviškomis parapijomis, Vilniaus katedros grąžinimu tikintiesiems, jaunimo stovyklomis, bet neišskėlė Vilniaus arkivyskupijos priklausomumo klausimo. Gal buvo manyta, kad pakanka PLB seimo nutarimų tuo reikalu.

Iš šešių jaunimo reikalais priimtų nutarimų, trys buvo sveikinimai, vienas pritarimas, vienas pasitenkinimo išreiškimas ir vienas prašymas LJS pateikti veiklos apžvalgą ir finansinę ataskaitą. Iš tolimesnės perspektyvos žvelgiant į Jaunimo komisijos darbus, neužčiuosis kyla klausimas — ar tik tiek tebuvo svarstytinų jaunimo klausimų?

Organizacinių reikalų komisija pateikė tarybai devynis nutarimus, kurie daugumoje skatino Bendruomenės padalinius laikytis statute nustatytų terminų. Reikšmingiausias nutarimas tai pakeisti rinkimines JAV LB tarybos taisykles. Sudaryta pakomisija paruošti naujam taisyklių projektui. Tikėjime, kad naujai paruoštas projektas šiek tiek suprastins rinkimų tvarką ir padarys ją suprantamesne eiliniam balsuotojui.

Mažiausiai nutarimų pasiūlė socialinių reikalų komisija. Mano nuomone, tai faktas, kad Socialinių reikalų taryba, vadovaujama Danguolės Valentinaitės, yra viena iš veiklesniųjų komisijų ir jau pasižymėjusi atliktais darbais savo srity-

je. Tad ir nutarimas, įpareigojantis Socialinių reikalų komisiją aplankyti lietuviškas bendruomenes, informuojant apie socialinės gerovės paskirtį ir galimybes gauti atitinkamus patarnavimus iš vietinių valstybinių institucijų, yra sveikintinas ir visais galimais būdais vykdytinas.

Kultūrinių reikalų komisija atkreipė tarybos dėmesį į Lietuvų Fondo stipendininkus, kad būtų pasistengta juos įtraukti į LB veiklą. Taryba taip pat principu pasisakė už premijų švenčių tęsimą, konstatavo IV-tojo Pasaulio lietuvių kultūros kongreso sėkmingumą ir paragino ir toliau remti panašias pastangas, o taip pat iširti galimybes, susitarus su švietimo taryba, jaunimui skirtų kultūrinių renginių ruošimo ar kursų suorganizavimo.

Kaip ir buvo galima spėti, daugiausia nutarimų — net trylika — pateikė Visuomeninių reikalų komisija. Dauguma iš pasiūlytų ir priimtų nutarimų gvildeno konkrečius klausimus. Pakartota nusistatymas Washingtone įsteigti Lietuvų centrą. Dėl šio centro steigimo yra iškilę įvairių nuomonių; kai kurie mano, kad tai bus dar viena organizacija, kuri rūpinsis Lietuvos reikalais. Kiek teko suprasti, numatomasis centras yra bandymas įsigyti nuosavas patalpas, kuriose tilptų, jei ir ne visi mūsų veiksniai Washingtone, tai bent jų dauguma. Tas visiems lietuviams duotų dar vieną atramos tašką šalia Lietuvos pasiuntinybės. Reikia suprasti, kad dėl įvairių diplomatinų sumetimų ir plonybių, Lietuvos pasiuntinybė neviskam yra naudotina.

Taryba neprašė tytomis pro dabartinius, žaibiškai greit besiklostančius, įvykius okupuotoje Lietuvoje. Pagarbiai pasveikinusi tautos pastangas siekti laisvės ir iš pagrindžio išėjusią Lietuvos Laisvės Lygą, taryba pasisakė, kad su

Jaunimas, iškėlęs trispalvę vėliavą, renka parašus peticijai dėl Molotovo-Ribbentropo pakto panaikinimo prie Vilniaus katedros. Nuotr. A. Ambrozaitytės.

„atsargiu optimizmu seka įvykius pavergtoje Lietuvoje ir smerkia šiomis dienomis vykdytas režimo represijas prieš taikingos demonstracijos dalyvius“. Taryba taip pat paragino Krašto valdybą rūpintis Ignalinos atominės jėgainės saugumu ir ekologinės taršos reikalais.

Net dviejuose nutarimuose Krašto valdyba įpareigota stengtis, ir remti kitų pastangas, kad apkaltintieji II-ojo Pasaulio karo metu padarytais nusikaltimais būtų teisiami JAV teismuose. Priminti ir vietiniai reikalai; įtaigoti kongreso ir JAV valdžios narius mums palankia prasme.

Tarybos sesijoje dalyvavo 56 iš 60-ties rinktų narių. Tai nemažas procentas, parodantis, kad rinktieji tarybos nariai daugumoje suprato ir atliko savo pareigą. Džiugu pastebėti, kad nežiūrint gan

karštų rinkimų, tarybos nariai sugebėjo užmiršti juos skyrusius klausimus: po suvažiavimo vykusiam korespondenciniame balsavime labai aiškia balsų dauguma patvirtino pakviestuosius valdybos narius. Dabar belieka naujai išrinktam Krašto valdybos pirmininkui dr. Antanui Razmai ir jo pasirinktai valdybai palinkėti ištvermės ir sėkmės jų darbuose.

Užsakykite į *Laisvę* žurnalą savo draugams ir pažįstamiems, kurie dar jo neskaity.

SIEKIAME VALSTYBINĖS NEPRIKLAUSOMYBĖS ATSTATYMO

Laiškas Europos saugumo ir bendradarbiavimo prie JAV kongreso komisijos pirmininkui S. Hoyer ir vicepirmininkui D. De Concini.

Aš labai nuoširdžiai dėkoju, kad Jūs domitės Pabaltijo valstybių problemomis ir kad esate pasirengę spręsti Lietuvos, Latvijos ir Estijos problemas iš esmės.

Tautų laisvės problema Sovietų Sąjungoje yra sunkiausiai išsprendžiama. Todėl, kad čia nuolatos vyksta žūtbutinė dvikova: arba šoviniškai nusiteikę imperialistai rusifikacijos bei genocido forsavimo pagalba likviduos virš šimto tautybių, arba minėtos tautybės suverenumo įsigijimo rezultate likviduos prieš kelis šimtus metų dar carų grobikškę žygių pagalba sulipdytą kolonijinę imperiją, kurią komunistai, nežmoniškumą laikydami tinkamiausiu veiklos principu, nori žūtbut išsaugoti ir pernešti į XXI-jį amžių.

Todėl nenuostabu, jei Sovietų Sąjungoje dabar vykstantis persitvarkymas yra labai limituotas: jis vyksta kolonijinės imperijos vientisumo nepažeidimo ribose — t.y. daugybės tautų vergijos tolesnio išsaugojimo ribose.

Kadangi Sovietų Sąjunga, realizuodama Ribbentropo-Molotovo 1939.-VIII.23 pasirašytą slaptą protokolą, 1940.VI. 15 okupavo Lietuvą, o sekančių dviejų dienų bėgyje Latviją ir Estiją, ka-

dangi ten nuolatos vyko ir tebevyksta aktyvus pasipriešinimas okupantams, todėl Pabaltijis yra virtęs iki šiol užgesinimui nepasiduodančia karo žarija bei labai skaudžia ir neužgydoma Europos kontinento žaizda. Todėl JAV (kaip ir daug kitų laisvojo pasaulio valstybių), iki šiol nepripažinusi Lietuvos, Latvijos bei Estijos prievartinės aneksijos, nieko nelaukiant turėtų žengti keletą sekančių aktyvių ir drąsių žingsnių:

1. Paskelbti Pabaltijį konfliktiniu židiniu Europoje. Tokiu, koku yra Nikaragua Amerikos kontinente, koku yra Artimieji Rytai, Afganistanas bei Komodija Azijos kontinente ar Angola bei Etiopija Afrikos kontinente. Aštri konfliktinė situacija Pabaltijyje neturi būti laikoma Sovietų Sąjungos vidaus reikalu.

2. Niekados nebuvo pasaulyje tautos, kuri turėdama realias galimybes tapti suvereniais būtų laisvai pasirinkusi tolesnio vergijoje pasilikimo statusą. Vergas visados turi tikrai vieną pasirinkimą — LAISVĘ. Kaip gėdinga būtų buvę pasiūlyti pasinaudoti apsisprendimo teise olandų, danų, prancūzų, norvegų ar kitoms hitlerinės Vokietijos pavergtomis tautoms, taip nei kiek mažesnė gėda yra siūlyti apsispręsti stalininės ekspansijos pasėkoje pavergtomis lietuvių, latvių ir estų tautoms.

45-ųjų lietuvių, latvių ir estų 1979.-VIII.23 pasirašytame Kreipimesi į Jungtinių Tautų Generalinį Sekretorių K. Waldheimą, į abiejų Vokietijų ir Atlanto Chartą pasirašiusių valstybių vyriausybės, be kita ko buvo reikalaujama „viešai paskelbti Molotovo-Ribbentropo slapto papildomo protokolus negaliojančiais nuo jų pasirašymo dienos ir padėti Sovietų Sąjungos vyriausybei likviduoti minėto pakto pasekmes — išvesti sovietinę kariuomenę iš Pabaltijo“.

Taip pat buvo pageidaujama, kad „sekančioje Jungtinių Tautų sesijoje būtų nagrinėjama Latvijos, Estijos ir Lietuvos padėtis, kadangi šių šalių žmonės neturi teisių ir galimybės tvarkyti savo likimą“.

Todėl būsimų derybų procese prašau palaikyti 45-ųjų pabaltiečių statomus teisėtus reikalavimus Sovietų Sąjungos vyriausybei.

3. Atlanto Chartą pasirašiusios ir vėliau prie jos prisijungusios valstybės (tame skaičiuje ir Sovietų Sąjunga) įsipareigojo, jog nesieks teritorinio ar kitokio padidėjimo ir nepritaris jokiam teritoriniam pakeitimui; kad suverenias teises atstatys tiems, iš kurių jos per prievartą buvo išplėštos. Be to Atlanto Chartoje buvo teigiama, kad kiekviena šalis ateityje turės teisę pasirinkti tokią valdymosi formą, kokią ji laiko tinkama.

Sovietų Sąjunga tų įsipareigojimų nepaisė pilnumoje: ji neatstatė suverenių teisių, išplėštų iš trijų Pabaltijo tautų 1940 m., ji labai padidino savo teritoriją Pabaltijo valstybių, Mažosios Lietuvos, Suomijos, Moldavijos ir kitų šalių užgrobimo sąskaita. Ji nelikvidavo daugiau kaip šimtui tautų anksčiau per prievartą primestos, žmoniškumui prieštaraujančios, valdymo formos.

Todėl labai pageidautina, kad artimiausiu laiku numatomuose derybinuose pasitarimuose su Sovietų Sąjunga, pačioje pirmąjį kartą eilėje būtų atkreiptas Sovietų Sąjungos dėmesys į tai, kad ji bent nuo dabar šventai gerbtų įsipareigojimus, priimtus pasirašant Atlanto Chartą.

4. Reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad Sovietų Sąjunga laikytų galiojančią 1920.VII.12 pasirašytą taikos sutartį tarp nepriklausomos Lietuvos iš vienos pusės ir tarp lenininės Rusijos iš kitos. O taip pat, kad būtų gerbiamos tuo pat lai-

kotarpiai pasirašytos taikos sutartys su Latvija ir Estija.

5. Būtina skatinti, kad Sovietų Sąjunga gerbtų visus tris tarptautinius paketus liečiančius žmogaus teises, įeinančius į Helsinkio susitarimo sudėtį ir ratifikuotus Sovietų Sąjungos Aukščiausios tarybos prezidiumo.

6. Pageidautina, kad JAV kartu su kitomis laisvojo pasaulio valstybėmis kuo greičiau pradėtų svarstyti galimybę dėl iki II-ojo pasaulinio karo buvusių Tautų Sąjungos narių — Lietuvos, Latvijos ir Estijos — klausimo iškelti Tarptautiniame teisme ir Jungtinių Tautų Organizacijoje.

7. Derybose JAV turėtų reikalauti, kad Sovietų Sąjungoje pačiu artimiausiu laiku būtų pravesta plati ir gili visuotinė amnestija už politinę, tautinę, dorovinę, religinę ar kitokią kultūrinę veiklą represuojamiems ar anksčiau represuotiems asmenims.

8. Kadangi visos trys Pabaltijo tautos atkakliai siekia ir visoje ateityje nenuilstamai sieks pilno nacionalinio suverenumo bei jų valstybinės nepriklausomybės atstatymo, ir kadangi jos niekada nesitaikins su vasalo dalia ar satelitinio statusu, todėl lietuviai, latviai ir estai pageidauja, kad JAV nuolatos budriai sektų vykstančius įvykius pavergtoje Lietuvoje, Latvijoje bei Estijoje, ir kad jautriai reaguojant veiktų tų tautų pilno suverenumo kuo greitesnio įtvirtinimo linkme, kad visados griežtai ir principingai būtų pasisakoma prieš planingai vykdomus kolonizavimo, rusifikacijos bei dvasinio ir fizinio genocido užsimojimus.

Dr. Algirdas Statkevičius

Išėivijoje veikiančios Lietuvos Helsinkio grupės narys, Lietuvos Laisvės Lygos atstovas išėivijoje.

Chicago, 1988.IX.24

TIK BERAŠČIAI LAIŠKŲ NERAŠO

Daugelis iš mūsų galvoja, kad rašyti laiškus kongreso ar senato atstovams, ko nors prašyti ar reikalauti, neturi prasmės, kad tokių laiškų niekas neskaito. Tačiau yra pagrindo tvirtinti, kad laišškai gali padaryti didelę įtaką politiniam procesui. Tai įrodo statistinės žinios, renkamos kongreso pašto įstaigoje.

Balsuotojų laiškų skaičius į Baltuosius rūmus padidėjo nuo 14 mil. 1972 metais iki 153 mil. 1984 metais. Senatui rašytų laiškų skaičius pakilo nuo 32 mil. iki 41 mil. Vidutiniškai kongreso atstovai kasmet gauna po 2.3 laiškus iš kiekvienos šeimos Amerikoje. Dauguma laiškų turi tikslą padaryti tam tikrą įtaką įstatymdavystei.

Klausimas, ar laiškais yra kas nors pasiekiamas. Atsakymas yra teigiamas. Daugelis atstovų teikia laiškam didelį dėmesį: jie supranta, kad balsuotojai, kreipdamiesi į juos, tuo pačiu remia ir jų politinę padėtį. Kiekvienas kongreso atstovas turi nemažą štabą vien tik kasdieninei korespondencijai peržiūrėti. Kompiuterių pagalba laiškuose dėstomos problemos sugrupuojamos, daugeliu atvejų parašomi atsakymai. Daugelis atstovų ir patys stengiasi asmeniškai laiškus perskaityti ir net atsakyti. Kaip ten bebūtų, viena yra aišku, kad balsuotojų laišškai tik labai retais atsitikimais būna ignoruojami. Daugiausia jie yra kataloguojami, pridamos pastabos ir atsakomi.

Geraį apgalvotas, asmeniškai balsuotojo laiškas dažnai reiškia daugiau negu fabrikuotas kokios nors „lobbying“ organizacijos. Asmeniškai laiškas, rašytas iš širdies, nors ir su klaidomis ar prasta sintakse kongreso atstovui gali padaryti didesnę įspūdį ir įtaką. Argumentų

svoris jį gali įtikinti, atkreipti dėmesį į tai, ko jis anksčiau nepastebėjo, arba net gali jį paskatinti užimti tuo klausimu vadovaujančią poziciją.

Laiškai įrodo balsuotojų kontaktą su savo atstovais ir senatoriais, todėl, anot kongreso pašto viršininko, atstovai turėtų labai susirūpinti, jei laiškų skaičius jiems imtų mažėti. Paprastai galvojama, kad vienas gautas laiškas yra vertinamas ne mažiau kaip 100 balsų.

Lietuvos reikalais laiškų rašymu ir tokios akcijos propagavimu tiek Baltiešiams rūmams, tiek kongresui, tiek ir spaudai labai rūpinosi a.a. Leonardas Valiukas, šiuo metu į išeivių sąžines klabena prel. Juozas Prunskis, Vilius Bražėnas ir keletas kitų. Tačiau lietuviai nėra labai paslaugūs rašyti. Laiškų rašyme jie daugumoje neraštingi. Gaila. Užtat iškalbos mūsų tautiečiams tai netrūksta!

Šiais kritiškais mūsų tėvynei Lietuvai laikais, kai turime išeivijoje daryti viską, ką tik pajėgime, ieškoti naujų draugų ir kelių, ir kai mūsų veiksniai bei organizacijos prašo mus rašyti laiškus, siųsti telegramas prezidentui ar savo atstovams — rašykime ir nebūkime beraščiai. (Statistinės žinios paimtos iš „Common Cause“ žurnalo.)

Kazys Račiūnas

DAINUOJANTI REVOLIUCIJA

Pasaulis jau pripratęs matyti, kaip didelėmis kraujo aukomis yra sprendžiami kai kurių tautų valstybinės laisvės siekiai. Jau keliasdešimt metų tęsiasi kovos tarp izraelitų ir palestiniečių, nesibaigė dar ir gausių aukų pareikala-

vusi afganistaniečių kova už savo krašto laisvę prieš sovietus. Kruvini neramumai vyksta tarp armėnų ir azerbaidžanų, kurio Maskva bando nurašinti, pasiūsdama savo tankus.

Ir štai, visai kitoks vaizdas laisvajam pasauliui susidaro, stebint įvykius Pabaltijo valstybėse. Vokiečių žurnalas *Die Welt* neretai su tam tikru susižavėjimu atkreipia dėmesį į paskutiniųjų mėnesių įvykius Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, iškeldamas taikingų masinių demonstracijų metodą, reikalaujant nepriklausomybės.

Die Welt rugsėjo 13 numeryje rašoma apie Estiją, pavadinant Tallinne įvykusias politines demonstracijas „dainuojančia revoliucija“. „Kaip mačiusieji praneša, — rašo *Die Welt*, tai buvo vienos dainos šventė, kurioje nebuvo raudonų vėliavų, o tik mėlyna-juoda-balta spalvos ir dainos, tik estų kalba dainuojamos“. Laikraštis rašo, kad Estija (ir visos Pabaltijys) buvo Stalino-Hitlerio suokalbčio aukos, ir jos dabar nori būti nepriklausomos.

REIKŠMINGOS SUKAKTYS

• Vincas Natkevičius — ateitininkas, LF bičiulis, Europos lietuvių studijų savaičių organizatorius ir moderatorius, pedagogas — humanitaras, paskaitininkas, spaudos darbuotojas — šių metų lapkričio 6 sulaukė brandaus 70 metų amžiaus. Jo dinamiška ir kūrybiška veikla ypač jaučiama Vokietijoje, kur Vincas Natkevičius gyvena. Bičiuliui sukaktuvininkui *Į Laisvę* linki dar ilgai skleisti savo kūrybinę mintį.

• Balys Raugas, gyvenęs New Jersey valstybėje, Amerikoje, sausio 6 švenčia savo deimantinę 75 metų amžiaus sukaktį. Balys Raugas — platus visuomenininkas, LF bičiulis, Lietuvių Bendruomenės darbuotojas, spaudos žmogus,

buvęs karininkas, o dabar Kario redaktorius. Jis principų žmogus, dažnai kietas sau ir kitiems, bet nuoširdus ir nepaprastai darbštus. Geriausi sveikinimai ir linkėjimai sukaktuvininkui Baliaui!

ŠIMTAS METŲ VARPUI

1989 metų sausio mėnesį sueina 100 metų nuo pirmojo *Varpo* numerio pasirodymo. Sustojus *Aušrai*, gimė *Varpas*. Jo pirmųjų iniciatorių ir leidėjų tarpe buvo ir dr. Vincas Kudirka, kuris ilgą laiką *Varpo* numeriuose aštria ir ugninga publicisto plunksna kėlė lietuvių tautinį susipratimą ir atgimimą, kovoją prieš rusų valdžią.

Nuo 1953 metų *Varpas* yra leidžiamas Amerikoje. Šiuo metu jį redaguoja Antanas Kučys. Visai neseniai pasirodė naujas žurnalo Nr. 23 — dailiai apipavidalintas 183 psl. leidinys. Jame įdomių straipsnių pateikia: J. Daugėla, dr. K. Karvelis, B. Grigaitytė-Novickienė, dr. Statkevičius, V. Šliūpas, A. Kučys ir kt. Turbūt redaktorius A. Kučys savo sekantį *Varpo* numerį paskirs jo garbingai 100 metų sukakčiai atžymėti? *Varpą* dabar leidžia Varpininkų filisterių draugija.

LIETUVIAI KANKINIAI

Praeitame numeryje paminėjome naujai išleistą knygą „Lietuviai tautininkai — komunistų kankiniai“. Nepasiskėmė tada kritiškai apie tokios knygos reikalingumą. Bet dabar girdint, kad jau ir ateitininkai ruošia panašią ateitininkų-kankinių knygą, norisi atvirai suabejoti, ar tai tikslu ir naudinga. Argi galima kankinius ir žuvusius už Lietuvą skirstyti pagal partijas, ideologines grupes, profesijas ir pan.? O kas prisimins tuos, kurie, nedalyvavę jokiaje organizacijoje, kentėjo, kovojo ir mirė už tėvynę? Argi išleisime ir bepartinių kankinių knygą!

STUDIJŲ SAVAITĖ DAINAVOJE

Praeitose vasaros LFB studijų ir poilsio savaitė, įvykusi rugpjūčio 14-20 dienomis, Dainavoje nesutrukė įprastinio skaičiaus dalyvių. Gal gausūs LB renginiai, gal karšta vasara, gal ir pas bičiulius jau atsirandanti apatija (senstame!) buvo ta priežastis.

Vis dėlto savaitės metu buvo ir turiningų paskaitų, ir aktualių pranešimų, gyvų diskusijų, įvykių Lietuvoje vertinimo, o taip pat mintimis ir draugyste persunkto bendravimo. Centro valdyba paruošė visai gera programą, gaila tik, kad kai kurie paskaitininkai negalėjo atvykti. Paskaitas skaitė: V. Akelaitis — Vienas atvirumo bandymas; P. Alšėnas

— Tauta ir išeivija — strateginė perspektyva; P. Narutis — Kovojanči Lietuva iš laiko perspektyvos; dr. A. Butkus — Gorbačiovo reformos ir Lietuva; dr. V. Majauskas — Maironis — rezistentas; dr. A. Musteikis — Ant kultūros ir politikos laktų. Jaunimo simpoziume D. Sužiedėlis, A. Palubinskas ir R. Virkutytė kėlė klausimus, kaip išeivija gali padėti Lietuvai. Įdomius pranešimus padarė PLB pirmininkas dr. V. Bieliauskas ir kt. Savaitę aplankė keletas svečių ir iš Lietuvos, o kun. V. Mikutavičius savo gražiais pamokslais kelias dienas praturtino dalyvių dvasią.

Viršuje: Studijų savaitės dalyviai Dainavoje. Dešinė, iš viršaus, simpoziumo dalyviai: D. Sužiedėlis, A. Palubinskas, R. Virkutytė; CV narė I. Bublienė su Tarybos pirm. dr. A. Šležiu; dr. V. Bieliauskas su CV nariais J. Mikoniu, J. Ardžiu ir J. Vasariu.

Praeitą vasarą 35-ji Europos lietuviškųjų studijų savaitė buvo Vasario 16 gimnazijoje. Kaip paprastai dalyvių buvo daug, net ir svečių iš JAV bei Lietuvos. Viršutinėje nuotraukoje — savaitės dalyviai, pačiame centre — V. Skudis ir dr. V. Bieliauskas, PLB pirm. Savaitės metu jau buvo padaryti pasiruošimai ateinančių metų savaitei, kuri vyks Švedijoje. Kairėje — būsimos savaitės reikalus aptaria arch. J. Pajaujis ir dr. K. Čeginskas.

36-TOJI EUROPOS LIETUVIŠKŲJŲ STUDIJŲ SAVAITĖ
įvyks 1989 liepos 30 — rugpjūčio 6 dienomis, Švedijoje, Gotlando saloje, Ljugarn. Pragyvenimas pensionate (dviese kambarį) kainuos 240 švediškų kronų už dieną asmeniui. Prašome registruotis iki kovo 1 dienos šiuo adresu: Aldona Broland, Murarevagen 2B, S-22230 Lund, Sverige. Registracijos mokestis 200 švediškų kronų. Pinigus siųsti: Litauska Foreningen i Sverige, Postgiro nr 223029-0.

LIETUVIŠKŲ STUDIJŲ CENTRAS

CENTER FOR LITHUANIAN STUDIES, INC.

• 1901 South 49th Ct. • Cicero, IL 60650 •

Gerb.....

• Gyvenamasis momentas, turint mintyje Lietuvos įvykius, reikalauja iš mūsų, kaip iš rezistencinės organizacijos, stipriai pagyvinti savo aktyvumą.

• Stovėdami už kovojančios tautos siekius, turime suvokti šio momento svarbą ir savo būtiniausią pareigą tautos laisvėjimo pastangas paremti.

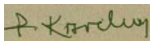
• Mūsų šio meto uždavinių esminė dalis yra lėšos. Tad kviečiame visus bičiulius ir bičiules ateiti savajai tautai pagalbon stipria pinigine auka pagal savo sąžinės balsą. Aišku, ši parama turi eiti be viešos reklamos.

• Jūs visuomet esate stambesnėmis aukomis parėmę bendruosius lietuviškus reikalus, šį kartą mes patys stovime prieš labai svarbius ir didelius uždavinius, todėl ir laukiame iš jūsų paramos savosios organizacijos uždaviniams atlikti.

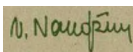
• Lietuviškų studijų centras, be čia minėtų specialių uždavinių, yra užplanavęs seriją labai svarbių knygų parašymo bei jų išleidimo.

• Visos aukos atleidžiamos nuo federalinių mokesčių.

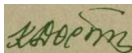
Tax Exemption No. 36-3146062.

Dr. P. Kisielius
Tarybos pirmininkas

V. Naudžius
Valdybos pirmininkas

K. Dočkus
Iždininkas

Tapkime Lietuviškų studijų centro nariais! Metinis nario mokestis — \$50, rėmėjo — \$100, garbės nario — \$500 ar daugiau.

Aiškumo dėlei norime tik priminti, kad didžiausią savo finansinės pašalpos dalį Lietuviškų studijų centras skiria Į Laisvę Fondui lietuviškai kultūrai ugdyti, kuris rūpinasi knygų leidyba ir jų platinimu Lietuvoje ir išeivijoje.

Šio numerio kaina 3.50 dol.

